

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

HELENA RACE

Mentorica: izr. prof. dr. MANCA KOŠIR

»DAN PREJ« - 26. JUNIJ 1991

Diplomsko delo

Ljubljana, 2005

KAZALO

1. UVOD	5
1.1. Namen naloge.....	5
1.2. Pregled vsebine	5
1.3. Metode dela	6
2. ČASOVNI OKVIR	7
2.1. Od procesa proti četverici do osamosvojitve	7
2.2. Osamosvojitvena vojna	9
2.3. Vojna v številkah.....	12
3. OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE – 25. junij 1991	13
3.1. Akti slovenske osamosvojitve	13
3.2. Samostojnost že 25. junija.....	14
4. REAKCIJA ZVEZNIH ORGANOV	16
4.1. Napoved vojne že 26. junija zgodaj zjutraj?	17
4.2. Ukazi, ki jih je imela JLA	19
4.3. Kolšek ni vedel.....	20
5. NAPETOST NARAŠČA	22
5.1. Ohlajanje odnosov z JLA	22
5.2. Cestno podjetje Koper in boj za status	24
5.3. Druge načrtovane blokade.....	25
5.4. Akcija Kamen 1/ 2.....	26
6. ZAMENJAVA TABEL NA MEJNIH PREHODIH	28
6.1. Mednarodni mejni prehod Lazaret	29
6.2. Mednarodni mejni prehod Škofije.....	31
6.3. Mednarodni mejni prehod Krvavi Potok.....	32
6.4. Mednarodni mejni prehod Lipica.....	34
6.5. Konflikti tudi na Komenskem	36
6.6. Vznemirjenje v Italiji	36
7. JLA PROTI MEJI Z ITALIJO ŽE 26. JUNIJA 1991	38
7.1. Pivka – prvi tanki na slovenskih cestah	40
7.2. Prvi odklop elektrike vojašnici.....	41
7.3. Od Pivke do Vipavske doline.....	42
7.4. Grožnje Ajdovščini	44

7.5. Iz Ilirske Bistrice proti meji nekaj po 13. uri	45
7.6. Proti Lipici in Fernetičem	47
7.7. Od Lipice do mejnega prehoda Fernetiči	49
7.8. Proti Krvavemu Potoku	50
7.9. Občina Sežana – ni bilo sinhronizacije	53
7.10. Seja izvršnega sveta občine Sežana	54
7.11. Blokada ceste proti morju	55
7.12. Ocene Čadove prezgodnje akcije	56
8. DAN PRAZNOVANJ	58
8.1. Državno vodstvo je vedelo za premike	60
9. DAN PREJ – OD KOD IN ZAKAJ	61
10. NOVINARSKI »DAN PREJ«	63
10.1. Novinarji so vedeli že zjutraj	63
10.2. Vojna shema na Radiu Koper	64
10.3. Vojna se je začela tudi za novinarje	65
10.4. Dan prej v uredništvu časopisa Delo	67
10.5. Novinarstvo na prelomu	68
10.6. Kaj je pisalo v časopisih?	72
10.6.1. DELO	72
10.6.2. PRIMORSKI DNEVNIK	73
10.6.3. PRIMORSKE NOVICE	74
11. ANALIZA ČASOPISNEGA SPOROČANJA	76
11.1. Kakovost novinarskih sporočil – teorija	77
11.1.1. NORMA OBJEKTIVNOSTI	77
11.1.2. LOČEVALNA NORMA	77
11.1.3. IZBIRA TEME	78
11.1.4. PREISKOVANJE	79
11.1.5. OBLIKOVANJE	79
11.2. Teorija novinarskih vrst	82
11.2.1. TIPOLOGIJA DOGODKOV	82
11.2.2. FUNKCIJE NOVINARSKEGA SPOROČILA	82
11.2.3. NASLOVNIKOVO PRIČAKOVANJE	83
11.2.4. KOMUNIKACIJSKA SITUACIJA	83
11.2.5. STRUKTURA NOVINARSKEGA DISKURZA	83

11.2.6. KLASIFIKACIJA OBLIK NOVINARSKEGA SPOROČANJA.....	84
11.3. Umestitev prispevkov o »dnevu prej«.....	92
11.3.1. DELO	92
11.3.2. PRIMORSKI DNEVNIK.....	97
11.3.3. PRIMORSKE NOVICE.....	100
12. SKLEP.....	107
12.1. Le neobičajen premik?	107
12.2. Moč medijev.....	109
13. SEZNAM LITERATURE.....	111
13.1. Samostojne publikacije	111
13.2. Članki v zbornikih.....	112
13.3. Članki v časopisih	112
13.4. Spletne strani	114
13.5. Dokumenti.....	115
13.6. Drugi viri.....	116

1. UVOD

1.1. Namen naloge

Z diplomsko nalogo želim dokazati, da se je osamosvojitvena vojna na Primorskem začela že 26. junija 1991, dan prej kot drugod v Sloveniji. Ker poleg knjige *Dan prej*, ki so jo na podlagi svojega novinarskega dela, napisali novinarji Primorskih novic, ni drugega dela, ki bi se nanašalo na dogodke omenjenega dne, je diplomska naloga tudi prvi kronološki pregled »dneva prej«. Ker pa javno mnenje ustvarjajo, poleg uradne politike, ki uči, da se je vojna v Sloveniji začela 27. junija, tudi mediji, sem preverila, koliko in kako so časopisi o 26. juniju 1991 informirali javnost, in ugotovila, da so dogodkom na primorskih cestah namenili relativno malo prostora in malo pozornosti.

1.2. Pregled vsebine

Diplomska naloga je vsebinsko razdeljena na dva dela; prvi del – kronološki pregled dogajanja v Sloveniji in na Primorskem na dan 26. junija 1991 – obravnavam v prvih desetih poglavjih, v zadnjih treh poglavjih pa dodajam analizo novinarskih besedil v časopisih, ki so pisali o obravnavani temi.

V poglavju *Časovni okvir* sem dogajanje postavila v širši kontekst osamosvajanja Slovenije. Predstavila sem tudi osamosvojitvene akte, sprejete 25. junija 1991 zvečer v slovenski skupščini, in reakcije zveznih organov SFRJ na njihov sprejem. S pregledom dogajanja 26. junija 1991 zjutraj začejam v poglavju o zapletih pri zamenjavi državnih oznak ne južnoprimorskih mejnih prehodih, katerim je sledil prodor tankov JLA iz vojašnic v Pivki in Ilirski Bistrici proti meji z Italijo, kar je predstavljeno v poglavju *JLA proti meji z Italijo že 26. junija 1991*. V poglavju *Dan praznovanj* sem predstavila vzdušje, ki je vladalo pred proslavo v Ljubljani, poglavje *Dan prej – od kod in zakaj* pa pojasnjuje problematiko datuma začetka slovenske osamosvojitvene vojne.

V drugem delu sledi pregled dela novinarjev na dan 26. junija 1991 in analiza časopisnih prispevkov o tem dnevu. Novinarske izdelke treh časopisih (Delu, Primorskem dnevniku in Primorskih novicah) sem uvrstila v novinarske vrste in jih analizira glede na kriterije kakovosti.

1.3. Metode dela

O tematiki, ki jo v nalogi obravnavam, ni dostopnih veliko virov. Knjiga *Dan prej* prikaže okvirno dogajanje, vendar je v njej kar nekaj nasprotujočih si podatkov; nekateri so v nalogi posebej izpostavljeni. Poleg tega pa avtorji ne navajajo virov informacij, ki jih zato ni mogoče preverjati.

V drugi literaturi o osamosvajanju Slovenije, zbirkah virov in spominih akterjev takratnih dogodkov je »dan prej« omenjen – če sploh – le v nekaj stavkih, zato so mi ta dela služila bolj za spoznavanje prelomnega časa in politične situacije kot za črpanje potrebnih podatkov.

Najbolj zanesljiv vir so dokumenti, ki sem jih pridobila v zasebnih arhivih udeležencev takratnih dogodkov. Pri njihovem navajanju nisem zapisala, kdo mi jih je predal; pri nekaterih zato, ker so lastniki sami prosili, naj njihovih imen ne navajam, pri drugih pa zato, ker ne želim, da bi prišli v morebitne težave, saj oznake »državna skrivnost« z dokumentov še niso umaknjene. Arhivi z dokumenti iz leta 1991 pa še niso dostopni.

Dobršen del naloge sloni tudi na pogovorih s posamezniki, ki so junija 1991 sodelovali pri oviranju tankovskih enot. Z njimi sem se večinoma pogovarjala aprila 2005. Menim, da so njihova pričevanja zanesljiva, saj se pri opisu dogodkov niso opirali le na spomin, ampak tudi na fotokopije dokumentov iz svojih zasebnih arhivov.

Kronološki pregled dogajanja se vsebinsko dopolnjuje z analizo poročanja v medijih. Trakovi s posnetki programa Radia Koper, ki bo morali biti, zaradi posebne vloge tega medija, glavni vir pregleda, so žal uničeni. Naključno?

V analizo časopisnih prispevkov sem vključila dnevnik Delo in Primorski dnevnik ter Primorske novice, ki so izhajale dvakrat tedensko. Kakovost novinarskih izdelkov sem preverila na podlagi dela Karmen Erjavec *Novinarska kakovost*, pri uvrščanju prispevkov v novinarske vrste pa sem se opirala na domala edino slovensko delo o tej tematiki *Nastavki za teorijo novinarskih vrst* avtorice Mance Košir.

2. ČASOVNI OKVIR

2.1. *Od procesa proti četverici do osamosvojitve*

Objave spominov, izbori dokumentov in pregledi dogajanja, ki je pripeljalo do osamosvojitve Slovenije, ponavadi začenjajo z aretacijo Janeza Janše 31. maja 1988 zaradi izdaje vojaške skrivnosti, dokumenta, ki je predvideval poostritev bojne pripravljenosti enot JLA v Sloveniji. V naslednjih dneh so prijeli še Ivana Borštnerja in Davida Tasića, Franci Zavrl se je aretaciji izognil. Poleti je proti vsem štirim sledil sodni proces pred vojaškim sodiščem v Ljubljani, kar je sprožilo množično aktiviranje javnosti v Sloveniji. V začetku junija 1988 je bil ustanovljen Odbor za varstvo človekovih pravic, ki je preko številnih organizacij združeval preko 100.000 članov. Njegovo delovanje je doseglo višek z zborovanjem na Trgu osvoboditve (zdajšnji Kongresni trg) v Ljubljani 21. junija 1988, ko se je v podporo četverici tam zbralo več kot 30.000 ljudi. Odbor je postal vzporedna politična struktura, ki pa ni prerasla v pravo politično stranko. Zametki tako imenovanih političnih zvez so začeli nastajati v začetku leta 1989, med njimi pa je največji vpliv dobila Slovenska demokratična zveza z Dimitrijem Ruplom, ki je v svojih vrstah zbrala številne opozicijske intelektualce.

Naslednji prelomen dogodek na slovenskem družbenopolitičnem prizorišču je bilo zborovanje v podporo stavkajočim rudarjem na Kosovu 27. februarja 1989 v Cankarjevem domu. Takrat sta slovenski politični vrh in opozicijska civilna javnost prvič nastopila skupaj, zborovanje – kot odgovor na srbsko spremembo ustave in izničenje pomena avtonomnih pokrajin – pa je zaostriло odnose med Srbijo in Slovenijo.

Maj 1989 je prinesel Majniško deklaracijo z željami po suvereni državi slovenskega naroda, spoštovanju človekovih pravic in političnem pluralizmu. Sledila je priprava amandmajev na slovensko ustavo, ki so bili v slovenski skupščini sprejeti 27. septembra 1989. Dopolnila, ki so v zveznih organih naletela na ostro nasprotovanje, so omogočala prehod v tržno gospodarstvo in v večstrankarsko demokracijo, ukinjala so vodilno vlogo komunistov, v odnosu do federacije pa so Sloveniji pripisovala več pristojnosti. Takrat je Prešernova Zdravljica postala slovenska himna¹.

Politična opozicija je konec novembra 1989 ustanovila koalicijo Demos, ki so jo sestavljali slovenski demokrati, socialdemokratska zveza in krščanski demokrati, kasneje pa so se jim pridružili še Zeleni Slovenije in Kmečka zveza.

¹ Zastavo in grb je skupščina potrdila šele 24. junija 1991.

Centralisti pa so politično pluralizacijo skušali preprečiti. Tudi s 14. izrednim partijskim kongresom januarja 1990. Srbski komunisti so na njem predstavili predloge, ki bi vodili v unitarizem in velikosrbski program. Slovenski predlogi reform (večstrankarstvo in spoštovanje človekovih pravic) so naleteli na gluha ušesa, zato so slovenski delegati kongres zapustili.

Aprila 1990 so v Sloveniji potekale večstrankarske volitve, na katerih je od 240 sedežev v treh zborih skupščine dobila 126 mest opozicijska koalicija Demos. V parlament je prišlo deset strank, predsedniško mesto pa je zasedel France Bučar. Mandat za sestavo vlade je kot vodji krščanskih demokratov, ki so znotraj Demosa dobili največ glasov, pripadal Lojzetu Peterletu.

Zvezni organi in JLA pa so imeli drugačne načrte in 17. maja 1990 je JLA razorožila Teritorialno obrambo z izgovorom, da orožje neustrezno skladišči. Ostalo ji je le kakih 20 odstotkov orožja. Že nekaj mesecev kasneje pa je bila za varovanje Slovenije organizirana Manevrska struktura narodne zaščite (Janša, 1992).

Osamosvojitvena aktivnost je 23. decembra 1990 pripeljala do plebiscita, ko je več kot 88 odstotkov vseh slovenskih volilnih upravičencev glasovalo za samostojnost Slovenije. Zvezno (srbsko) vodstvo in JLA pa sta začela intenzivno delovati proti osamosvojitvi. Enega od vrhuncev je napetost dosegla 23. maja 1991, ko je JLA pri učnem centru TO v Pekrah pri Mariboru ugrabila dva oficirja TO, dva dni kasneje pa je v demonstracijah pred vojašnico vojaški transporter do smrti povozil Mariborčana Josefa Simčika.

Mesec dni kasneje, 25. junija 1991, je slovenska skupščina sprejela temeljne osamosvojitvene akte in tako postala samostojna država. Naslednji dan, ko je bila zvečer slovesna proslava na Trgu revolucije (zdajšnji Trg republike) so na primorske ceste in na mejne prehode z Italijo že prišli tanki JLA.

2.2. Osamosvojitvena vojna

Velika večina virov navaja, da se je osamosvojitvena vojna v Sloveniji začela 27. junija 1991 v zgodnjih jutranjih urah, ko je tankovska enota pri Metliki prestopila slovensko mejo in ko so tanki krenili iz vojašnice na Vrhniki proti letališču Brnik. JLA je imela nalogo zasesti mejne prehode z Italijo, Avstrijo in Madžarsko, blokirati letališča in koprsko pristanišče. Kot pomemben element akcije je JLA uporabila demonstracijo sile. Vojska naj bi dosegla cilj in zavarovala državne meje SFRJ že naslednjega dne, na mejne prehode naj bi nato prepeljala pripadnike zveznega sekretariata za notranje zadeve, ki so čakali na vojaškem letališču v Cerkljah.

O nastali situaciji je 27. junija zjutraj razpravljalo slovensko predsedstvo v razširjeni sestavi. Med sejo je Lojze Peterle prejel sporočilo, da ima peto vojaško območje s sedežem v Zagrebu nalogo prevzeti mejne prehode in zavarovati državno mejo SFRJ in da bo nalogo brezpogojno izpolnilo. Slovensko predsedstvo je nato sprejelo stališče, da gre pri posegu JLA za agresijo na samostojno in suvereno Republiko Slovenijo ter za poskus njene trajne okupacije. Slovenija je odgovorila, da bo za obrambo svoje suverenosti uporabila vsa sredstva, ki jih ima na voljo, od jugoslovanske vlade pa je predsedstvo zahtevalo zaustavitev vseh aktivnosti v Sloveniji.

TO je popoldne sestrelila prvi helikopter JLA nad Rožno dolino v Ljubljani, nato še dva pri Igu.

Vendar jugoslovanska vojska ni bila tako močna, kot je želela prikazati. Nasprotno, izkazalo se je, da je bila tik pred razpadom. Takoj po zaostritvi razmer, še posebno potem, ko so slovenske sile blokirale vojašnice JLA ter jim odklopile vodo, elektriko in telefon, so se začele obmejne stražnice predajati, mnogi vojaki – tudi oficirji – pa so prebegnili na slovensko stran.

Naslednji dan (28. junija) so slovenske enote (milica in TO) napadle in zasedle več mejnih prehodov ter vojašnic in skladišč JLA, ki je začela z letali napadati brniško letališče, mejni prehod Šentilj, blokado pri Medvedjeku, televizijska oddajnika na Kumu in Nanosu ter mejni prehod pred karavanškim predorom.

Po objavljanju informacij o teh napadih v javnosti in seznanjanju z razmerami (pri tem je bila slovenska stran, tudi po zaslugi ministra za informiranje Jelka Kacina, veliko bolj spretna kot jugoslovanski oficirji), je tudi zahodna Evropa začela razmišljati, ali je smiselno ohranjati enotnost Jugoslavije čeprav za ceno vojne. Evropska skupnost (ES) je v Beograd poslala diplomatsko misijo (»trojko« Hans van den Broek, Jacques Poos in Gianni de Michelis), ki je

zahtevala prekinitev ognja. Ponoči so se v Zagrebu s »trojko« sestali še Milan Kučan in Dimitrij Rupel iz Slovenije, hrvaški predsednik Franjo Tuđman, še neizvoljen predsednik Jugoslavije Stipe Mesić in predsednik zveznega izvršnega sveta Ante Marković. Pogovarjali so se, ali je možen dogovor o takojšnji ustavitvi ognja in vrnitvi v vojašnice, ali je mogoče zadržati uresničevanje slovenske in hrvaške samostojnosti (kar je bila tudi rdeča nit vseh nadaljnjih pogajanj) in ali je mogoče Mesića potrditi za predsednika Jugoslavije. Dogovorili so se le o ustavitvi ognja, ki pa ni dolgo obveljala. Skupne izjave niso sprejeli.

Že naslednji dan (29. junija) zjutraj so se spopadi nadaljevali. JLA je zahtevala deblokado vojašnic in odhod vojske v poljubno smer, Slovenija pa je vztrajala, da mora vojska oditi v najbližjo vojašnico. JLA je še postavila ultimat, naj Slovenija preneha z obrambo.

Na zaprti seji se je zvečer zbrala slovenska skupščina in potrdila željo po reševanju problemov, vendar ne na račun samostojnosti. Kučan in Peterle sta odgovorila na ultimat; zagotovila sta, da Slovenija spoštuje premirje in da bo deblokada vojašnic mogoča, ko se bodo enot JLA umaknile z bojnih položajev. Po izteku ultimata so se v nedeljo, 30. junija dopoldne, po vsej Sloveniji oglasile sirene, ki so napovedovale zračni napad. Oborožena letala so se že dvignila z vojaških letališč na Hrvaškem, nato pa je prišlo do preklica napada.

Medtem (29. in 30. junija) je v Luksemburgu potekalo srečanje šefov držav članic ES, ki pa ni dalo konkretnega rezultata, saj so bile razlike med stališči držav prevelike.

Diplomatska »trojka« ES je 30. junija zvečer ponovno odpotovala v Beograd, kjer je sodelovala pri izvolitvi Stipeta Mesića za predsednika Jugoslavije. Nato so diplomati ponovili srečanje v Zagrebu s Kučanom, Ruplom in Tuđmanom. Kakih novih sklepov sestank ni prinesel.

Še en jeziček na tehtnici je bil nemški zunanji minister Hans Dietrich Genscher, ki je 1. julija zvečer prišel v Beograd. Nameraval je tudi v Slovenijo, a se to ni izšlo, zato se je s Kučanom in Ruplom srečal v Beljaku v Avstriji. Spoznal je, da gre za pravo vojno, kar je še podkrepilo njegovo podporo Sloveniji in Hrvaški. Nemčija je tudi v naslednjih dneh vztrajala, da se spoštuje demokratično izraženo voljo posameznih republik.

Na terenu pa so se nadaljevali konflikti in spopadi. Na Črnem Vrhu nad Idrijo je eksplodiralo skladišče orožja. V Mokronogu je vodnik JLA ustrelil svojega poveljnika, ki se je hotel predati, in nato grozil z razstrelitvijo skladišča goriva. JLA je enote v vojašnicah dopolnjevala s prevozi s helikopterji pod oznakami Rdečega križa. Enote JLA, blokirani pri Medvedjeku, se je uspelo prebiti, vendar so jo ponovno zaustavili v Krakovskem gozdu; po celodnevni pogajanji so pripadniki TO napadli 2. julija zgodaj zjutraj, vodstvo JLA pa je nad Krakovski gozd poslalo letala. Letala so napadla tudi oddajnike na Ljubljanskem gradu, Kumu, Boču,

Nanosu, Krvavcu in v Domžalah, iz vojašnice v Mariboru pa so streljali na oddajnik na Pohorju. Proti večeru se je kolona v Krakovskem gozdu vdala.

Armada je ponovno poskusila s tankovskimi prodori, slovenske enote, ki so nadaljevale z osvajanjem stražnic in prehodov, pa so jih večinoma ustavile.

Na pogajanja v Ljubljano sta prišla Mesić in član zveznega predsedstva Tupurkovski. Na tiskovni konferenci, ki je sledila pogovorom, so Kučan, Mesić in Kacin predstavili točke dogovora o premirju, ki je predvidevalo takojšnjo prekinitev vseh sovražnosti, razdvojitve JLA in TO, deblokado armadnih enot in vrnitev v vojašnice, izpustitev vseh ujetnikov ter vzpostavitev prvotnega stanja na mejah. Vendar tudi to ni popolnoma ustavilo spopadov, ki so se pojavljali še 3. julija. Enote JLA so se začele vračati v vojašnice na Hrvaškem in v Sloveniji naslednjega dne (4. julija), hkrati pa je v zraku visela grožnja letalskega napada, ki na srečo ni bila uresničena.

Eden odločilnih sestankov, ki je zadeval usodo Slovenije, je bil 5. julija v Haagu, ko so zunanji ministri držav ES sprejeli Deklaracijo o Jugoslaviji in sklenili, da predstavniki ES spet odpotujejo v Jugoslavijo. Rezultat pogajanj je bila deklaracija, sprejeta 7. julija na Brionih; slovenska skupščina jo je potrdila tri dni kasneje. V Brionski deklaraciji je med drugim ukazana deblokada enot in objektov JLA, umik JLA v vojašnice, odstranitev barikad, vrnitev opreme JLA in deaktiviranje enot TO, določeno pa je tudi, da nadzor nad mejnimi prehodi prevzame slovenska policija, ki bo delovala v skladu z zveznimi predpisi, carine, ki jih bodo pobirali slovenski cariniki, bodo ostale zvezni dohodek, zračni promet nad vso Jugoslavijo pa bo nadziral zvezni organ.

Zvezno predsedstvo je 18. julija izglasovalo umik enot JLA iz Slovenije. Zadnji vojak je iz koprskega pristanišča odšel 26. oktobra 1991.

2.3. Vojna v številkah

Podatki o številu smrtnih žrtev se v različnih virih ne ujemajo povsem. Spopadi v Sloveniji naj bi terjali življenja 65 ljudi (Janša, 1992: 172; Repe, 2004: 106). Od tega je bilo 37 pripadnikov JLA, pet pripadnikov TO in štirje miličniki. Ostali so bili civilisti, med njimi deset tujcev.

Na slovenski strani je bilo na položajih približno 15.000 pripadnikov TO, približno 20.000 rezervistov, 200 pripadnikov milice in približno 5000 lovcev. Na strani JLA je delovalo približno 2000 vojakov nacionalno mešane sestave, še približno 15.000 vojakov pa je bilo blokiranih v vojašnicah.

Spopadi so zajeli približno dva odstotka slovenskega ozemlja.

JLA ni uporabila razpoložljivega topništva ampak le manjši del od 1160 tankov in oklepnih vozil, kolikor jih je bilo v sestavu petega vojaškega območja. Uporabila je še tri odstotke zmogljivosti vojaškega letalstva (Repe, 2004: 106).

Slovenska stran je zajela 4782 ujetnikov, 31 tankov, štiri helikopterje in 230 drugih vozil. Od 25.000 vojakov JLA, kolikor jih je bilo v Sloveniji, jih je skoraj 8000, med njimi 1000 starešin, dezertiralo in se predalo (Švajncer, 1991).

3. OSAMOSVOJITEV SLOVENIJE – 25. junij 1991

Na tiskovni konferenci je 21. junija takratni minister za informiranje Jelko Kacin napovedal, da se bo Slovenija osamosvojila v sredo, 26. junija, ko bo skupščina ob 20.30 uri sprejemala osamosvojitvene akte (Primorske novice, 1991: Jutri razglasitev samostojnosti). Razširjeno predsedstvo pa se je že v prvi polovici junija odločilo, da bo parlament sprejemal osamosvojitveno zakonodajo 25. junija. To je bilo po mnenju takratnega ministra za obrambo Janeza Janše eno ključnih presenečenj, da JLA ni uspela poslati svojih enot na meje že 26. junija. Izjema so bili premiki enot pod poveljstvom generala Marjana Čada, ki so šli na Primorske ceste že tisti dan, vendar – kot navaja Janša – ni bilo mogoče ugotoviti, ali je bila to posledica ukaza iz Beograda, potem ko so izvedeli datum dejanskega prevzema efektivne oblasti, ali samoiniciativna akcija generala Marjana Čada (Janša, 1992: 154-155).

3.1. Akti slovenske osamosvojitve

Slovenija se je torej osamosvojila in postala neodvisna država s sprejemom temeljnih osamosvojitvenih aktov v slovenski skupščini v torek, 25. junija 1991, zvečer. Trije glavni dokumenti, ki so to omogočali, so bili:

- Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije,
- Ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije,
- Deklaracija ob neodvisnosti.

V skladu z Ustavnim zakonom za izvedbo temeljne ustavne listine so slovenski organi prevzeli izvrševanje pravic in dolžnosti, ki bile pred tem z ustavo prenesene na organe SFRJ (Uradni list Republike Slovenije, 1991). Da je Slovenija tudi praktično prevzela prej prenesene prisojnosti, pa je omogočala že v prejšnjih dneh sprejeta zakonodaja; zakon o carinski službi, zakon o potnih listinah, zakon o zunanjih zadevah in zakon o nadzoru državne meje, ki je določal, da mejno kontrolo in ukrepe varovanja državne meje izvaja republiški organ, pristojen za notranje zadeve, kar so takoj po seji skupščine 25. junija 1991 tudi začeli udejanjati.

Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije je v drugi točki določila državne meje: mednarodno priznane državne meje dotedanje SFRJ z Avstrijo, Italijo in Madžarsko v delu, kjer te države mejijo na Slovenijo, ter mejo med Slovenijo in Hrvaško v okviru dotedanje SFRJ (Uradni list Republike Slovenije, 1991).

Na podlagi sklepov slovenske skupščine in zakona o carinski službi je predsednik slovenske vlade Lojze Peterle obvestil carinarnice, da so v pristojnosti Republike Slovenije, ki je v svojo službo prevzela uslužbence Zvezne carinske uprave. Na mejne prehode je vlada poslala okrepitve; okrog 3000 pripadnikov slovenske milice in Teritorialne obrambe (Repe, 2004: 17). Delovati so začeli tudi mejni prehodi – kontrolne točke – na meji s Hrvaško.

3.2. Samostojnost že 25. junija

Za potrditev teze, da se je agresija na samostojno Slovenijo začela že s premiki oklepnih enot iz vojašnic v Pivki in Ilirski Bistrici v sredo, 26. junija (in ne šele 27. junija zgodaj zjutraj, kot navaja večina avtorjev, ki pišejo o tistem času), je pomemben datum dejanske osamosvojitve Slovenije. Ker je bila Slovenija samostojna že v torek po končanem zasedanju skupščine (in ne šele v sredo po slovesni proslavi pred parlamentom v Ljubljani), ni razlik med sredinim prodorom tankov po primorskih cestah proti mejam z Italijo in četrtkovimi premiki tankov, ko so prečkali mejo pri Metliki in ko so krenili z Vrhnike proti Brniku. V obeh primerih je JLA imela enake ukaze, prav tako pa je bila v obeh primerih Slovenija že samostojna.

- Četrta točka Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije pravi: »Ta ustavni akt začne veljati z razglasitvijo na skupni seji vseh treh zborov Skupščine Republike Slovenije.« (Uradni list Republike Slovenije, 1991)

- V 23. členu Ustavnega zakona za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije piše: »Ta zakon začne veljati z razglasitvijo.« (Uradni list Republike Slovenije, 1991)

- Druga točka Deklaracije ob neodvisnosti pravi: »Republika Slovenija se je razglasila za samostojno in neodvisno državo /.../.« (Uradni list Republike Slovenije, 1991)

Vsi trije akti so bili torej razglašeni in so začeli veljati že 25. junija 1991. Objavljeni so bili v uradnem listu z dne 25. junija 1991. Naslednje jutro (v sredo, 26. junija) pa jih je že objavil tudi dnevni tisk.

V sredo, 26. junija, zvečer je bila le proslava ob razglasitvi samostojnosti, ki se je zgodila že dan prej v skupščinskih klopeh. V navedenih aktih pa ni nikjer zapisano, da bi začeli veljati šele s slovesno proslavo.

Slavnostni govornik na proslavi pred parlamentom je bil takratni predsednik predsedstva Republike Slovenije Milan Kučan. V svoj govor je, ko je govoril o osamosvojitvi, večkrat vključil »včerajšnji dan«, torej 25. junij (Valentinčič, 2003: 295-302).

- »Z rojstvom dobi človek pravico do sanj. Z delom dobi pravico, da zbližuje življenje in sanje. Mi smo včeraj povezali oboje; zase, za mnoge rodove Slovencev, ki so davno nekoč sanjali iste sanje, in za prihodnje rodove, ki bodo na teh sanjah gradili nov svet /.../.«

- »Od včeraj imamo Slovenci svojo državo.«

- »Od včeraj živi večinski del slovenskega naroda v lastni, samostojni in neodvisni državi.«

- »Koraka, ki smo ga včeraj stopili, nam ni narekovala težnja po osamitvi, niti lažno upanje o podarjenem, lepšem in udobnejšem življenju /.../.«

- »Z včerajšnjo razglasitvijo suverene Slovenije se celo daljnosežno zavezujemo sami sebi./.../.« (http://www2.gov.si/up-rs/uprs_slo.nsf)

Še ena potrditev dejstva, da je bila Slovenija samostojna že 25. junija 1991 je navsezadnje tudi državni praznik dan državnosti, ki ga praznujemo 25. junija.

4. REAKCIJA ZVEZNIH ORGANOV

Ko je 25. junija pozno zvečer prišla v Beograd vest, da je Slovenija (pa tudi Hrvaška) razglasila samostojnost, se je takoj sestala zvezna skupščina. V odsotnosti slovenskih in hrvaških delegatov je razglasila slovenske zakone, povezane z osamosvojitvijo, za nezakonite in pozvala državne organe, naj ukrepajo proti njihovemu uresničevanju. Sprejela je sklep, v katerem je bilo zapisano, da gre pri odločitvi slovenske skupščine za enostransko odcepitev Slovenije, ki ogroža ozemeljsko celovitost SFRJ, njene državne meje in njeno suverenost v mednarodnih odnosih. Zato ni priznala legitimnosti sklepov slovenske skupščine, povezanih z razglasitvijo samostojnosti in neodvisnosti (Kolšek, 2001: 153).

Zvezna vlada pa je o ukrepih zaradi odločitev slovenske skupščine začela razpravljati na seji (147. seja zveznega izvršnega sveta) še istega dne (25. junija 1991) ob 21.30 uri. Na njej je obrambni minister Veljko Kadijević trdil, da je treba v poduk ostalim jugoslovanskim narodom, ki jih mika odcepitev, Slovence za vsako ceno ustaviti. Takrat so bili ukazi za ukrepe proti Sloveniji že pripravljani, čakali so le na potrditev. Predsednik zvezne vlade Ante Marković jih je namreč začel pripravljati takoj, ko se je prepričal, da bo Slovenija res razglasila samostojnost. Tako je imel pripravljen tudi odlok o neposrednem zagotavljanju uresničevanja zveznih predpisov o prehodu državne meje na ozemlju Republike Slovenije (Repe, 2004: 21).

Še pred sejo je Marković po telefonu očital Peterletu, da je to, kar so storili Slovenci (prevzem kontrole letenja, slovenska vlada je na meje poslala 3000 miličnikov in carinikov) navadno nasilje. Peterle pa ga je zavrnil, da so to storili po mirni poti. Na zahteve, da se mora slovenska stran umakniti, pa je odgovoril: »Vidim, da pripravljate neke vojaške premike.« Pogovor sta končala z dogovorom, da pride 27. junija Peterle na pogovore v Beograd (Repe, 2004: 21).

Marković pa ni čakal; seja zveznega izvršnega sveta se je namreč kmalu začela. Na njej so ocenili novi položaj in aktivnosti slovenskega vodstva ter ugotovili, da Slovenija nasilno ruši ustavni red SFRJ, nasilno prevzema nekatere funkcije federacije in spreminja obmejni režim (Kolšek, 2003: 154).

V zgodnjih jutranjih urah je zvezni izvršni svet sprejel sklep, da bo zvezni sekretariat za notranje zadeve prevzel nadzor nad prehodi državne meje in s tem zagotovil uresničevanje zveznih predpisov o prehodih državne meje, gibanja v obmejnem pasu v Sloveniji pa tudi uresničevanje mednarodnih obveznosti SFRJ, nemoteno odvijanje prometa in svobodno prehajanje ljudi pred državne meje. Pri izvedbi naloge naj bi sodeloval tudi zvezni sekretariat

za ljudsko obrambo in enote JLA (Repe, 2004: 21). Zvezna vlada je tudi prepovedala postavljanje mejnih prehodov znotraj ozemlja SFRJ, že postavljene prehode pa je ukazala odstraniti. S temi sklepi zveznega izvršnega sveta je vrh JLA dobil pričakovano politično soglasje za ukrepe proti Sloveniji, čeprav je imela vojska uradno le vlogo pomočnika pri zasedbi mejnih prehodov.

Odredba pa je bila vprašljiva tudi s pravne plati, saj zvezni izvršni svet po ustavi ni imel pooblastil za dajanje ukazov oboroženim silam. Vrhovni poveljnik JLA je namreč bilo zvezno predsedstvo SFRJ, ki pa ni delovalo, saj Stipe Mesić še ni bil izvoljen za predsednik predsedstva. Vojaški vrh se je vseeno zadovoljil z mandatom zveznega izvršnega sveta, še posebej zato, ker je veljalo prepričanje, da ima pri posredovanju proti Sloveniji Marković podporo tujine. Tako so začeli z izvajanjem svojega načrta, imenovanega Bedem (Okop), ki je zorel vse od sredine leta 1990 z namenom, da v Jugoslaviji ponovno vzpostavi »red«, to je stari socialistični režim (Pirjevec, 2003: 33).

Ante Marković je kasneje zanikal, da je zvezna vlada ukazala vojski, naj pokori Slovenijo, češ da ni imela pristojnosti določati njenih operativnih nalog. Vlada naj bi ukazala le, naj z obmejnimi enotami vojska ponovno vzpostavi nadzor nad mejnimi prehodi v Sloveniji. »Nekdo drug pa je ukazal vojski, naj iz vojašnic v Sloveniji in na Hrvaškem s podporo tankov in topov izvrši invazijo, saj vlada ni imela pooblastil za uporabo vojske.« (Repe, 2004: 19)

4.1. Napoved vojne že 26. junija zgodaj zjutraj?

Slovensko vodstvo je bilo o sklepih zveznega izvršnega sveta obveščeno že 26. junija 1991 zjutraj, le nekaj ur po seji v Beogradu. Ob 10.15 uri je Republiški center za obveščanje od zveznega sekretarja za promet in zveze Jožeta Slokarja prejel še s kemičnim svinčnikom popravljeno verzijo sklepa, ki je bila naslovljena na Kučanovo tajnico, s prošnjo, naj jo takoj izročijo Kučanu. Podoben faks, a že v čistopisu, je nekoliko kasneje poslal tudi podpredsednik zveznega izvršnega sveta Živko Pregl. Nato je slovenska vlada dobila od zvezne vlade tudi uradni dopis (Repe, 2004: 23).

O dopisu Jožeta Slokarja piše tudi Janez Janša in zanj pravi: »Uradno vojno napoved smo imeli na mizi.« (Janša, 1992: 158) Janša tu trdi, da se je agresija na Slovenijo formalno začela 26. junija ob 3.30 uri, ko je zvezni izvršni svet sprejel omenjena sklepa. Praktično pa naj bi JLA napadla Slovenijo 27. junija ob 1.15 uri, ko je lahka protiletalska oklepna baterija JLA pri Metliki prestopila državno mejo (Janša, 1992: 161). V intervjuju za koprski radio pa je

sam sebi nasprotoval, ko je dejal, da »bi težko rekel, točno določil sekundo, kdaj je prišlo do agresije. Tukaj ni šlo za eno vojno napoved.« (Križman in drugi, 1994: 6)

V kolikor je slovenski državni vrh obvestilo o sklepih zveznega izvršnega sveta razumel kot vojno napoved, je to zadržal zase. Javnost o njej 26. junija ni bila obveščena. Še več, obveščena ni bila niti o dejanskem začetku vojne, ko so tanki na Primorskem prodrli do mejnih prehodov. Dan je minil brez kakršnegakoli uradnega komentarja o tem, kaj se je zgodilo na slovenskih cestah in mejnih prehodih.

Po nekaterih razlagah je kot uradna vojna napoved veljalo obvestilo, ki ga je 27. junija zjutraj, med zasedanjem razširjenega predsedstva, prejel Lojze Peterle. Brzjavko mu je poslal Konrad Kolšek in v njej zapisal, da je naloga petega vojaškega območja, da prevzame vse mejne prehode in zavaruje državno mejo SFRJ; nalogo bodo brezpogojno izvršili, kar pomeni, da bodo postopali tudi po pravilih bojne uporabe enot. Slovensko predsedstvo je takrat ocenilo vojaškopolične razmere in v odgovor na aktivnosti JLA (na udaru niso bili več le primorske ceste ampak vsa Slovenija) ter Kolškovo brzjavko med drugim sprejelo sklep: »Predsedstvo Republike Slovenije ugotavlja, da so enote JLA danes v jutranjih urah začele bojne aktivnosti na območju Republike Slovenije, katere je mogoče oceniti le kot neposredno nasilno intervencijo JLA in poizkus trajne okupacije Republike Slovenije.« (Repe, 2004: 40) Sledil je ukaz, naj slovenske enote bojno delujejo, naj varujejo objekte, meje in komunikacije z vsemi razpoložljivimi sredstvi in naj preprečijo manevre JLA (Janša, 1992: 167). Pri tem ni bilo dogajanje prejšnjega dne omenjeno niti z besedo.

27. junija pa so o situaciji obvestili tudi javnost. V sporočilu so spet zapisali le, da je predsedstvo »ocenilo razmere v Republiki Sloveniji po nočnih premikih oklepni enot JLA z Vrhniko proti Letališču Brnik in iz nekaterih krajev Hrvaške proti Sloveniji.« (Repe, 2004: 42) To naj bi pomenilo poskus trajne okupacije Slovenije, ki naj na to agresijo odgovori tako, da uporabi vsa sredstva, ki jih ima na voljo, da zavaruje svojo suverenost.

4.2. Ukazi, ki jih je imela JLA

Navodila o metodah in postopkih pri prevzemu nadzora ter zavarovanju državne meje z Italijo, Avstrijo in delom Madžarske so bila izdelana in tudi razdeljene enotam, ki so bile predvidene za izvedbo nalog, že pred sklepom zvezne skupščine in zveznega izvršnega sveta. »Na mejo naj bi šli zaradi carine, vzpostavitve normalnega obmejnega režima in zaščite celovitosti države dokler se pristojni ne dogovorijo in najdejo drugih rešitev. Večjih problemov naj ne bi bilo, vojska naj ne bi streljala prva, nalogo pa bi morali izpeljati brez žrtev.« (Kolšek, 2001: 154-155)

Sklepe zveznega izvršnega sveta je peto vojaško območje s sedežem v Zagrebu prejelo skupaj z ukazom zveznega sekretarja za notranje zadeve Petra Gračanina, ki je od vojske zahteval zagotovitev nastanitve in prevoz predvidenega kadra. Komandanta petega vojaškega območja Konrada Kolška je Gračanin tudi poklical po telefonu in ga prosil, naj vsestransko pomaga njegovim ljudem (zveznim carinikom in miličnikom), ki ne poznajo ozemlja in okolja, kamor prihajajo (Kolšek, 2001: 154). »Naloga petega vojaškega območja je bila, da z delom sil mirnodobnega ešalona, organiziranega v nižje taktične enote (čete, bataljone), s svojo navzočnostjo in varovanjem omogoči zveznim carinskim organom in organom zveznega ministrstva za notranje zadeve miren prevzem opravil na 35 mejnih prehodih, letališču Brnik in v Luki Koper, kjer je potekal mednarodni promet in je delovala carinska služba.« (Kolšek, 2001: 155)

Naloga enot JLA je bila skladna z jugoslovansko ustavo, ki jo je nova slovenska zakonodaja ukinjala, po zveznih sklepih pa je bila edina veljavna. JLA bi morala torej zagotoviti ozemeljsko celovitost države SFRJ. Uporaba oklepnih vozil pa je imela tudi nalogo demonstracije sile in zastraševanja, čemur Kolšek pritrjuje in navaja, da pri izvajanju nalog ni bila predvidena uporaba podpornih rodov (topniško-raketne in minometne enote, letalstvo, inženirstvo, enote ABK zaščite...). Silo (orožje) naj bi uporabili samo v primeru nujne samoobrambe (Kolšek, 2001: 155).

Po prvotnem načrtu naj bi sile (2000 vojakov) krenile na izvrševanje naloge proti mejnim prehodom že 26. junija ob 6. uri zjutraj in jo zaključile do 14. ure istega dne. Da bi akcijo bolje pripravili, pa so jo preložili za en dan, to je na 27. junij. Vendar so enote iz vojašnic v Pivki in Ilirski Bistrici krenile že 26. junija ob 11.10 uri oziroma ob 13.15 uri.

4.3. Kolšek ni vedel

Navodila za postopek prevzema meje s strani zveznih organov so bila dokončno razdelana na sestanku v štabu vojne komande v Beogradu, ki mu je 25. junija ob 21. uri sledil še sestanek v Zagrebu. Udeležili so se ga komandanti korpusov in nekateri odgovorni starešine poveljstva, Konrad Kolšek pa je navzoče seznanil z nalogo (Kolšek, 2001: 156).

Med komandanti korpusov je bil na tem sestanku tudi Marjan Čad, komandant 13. korpusa s sedežem na Reki. Po sestanku je, kot vsi ostali komandanti, odšel po ukazu k načelniku štaba Dobrašinu Praščeviću, ki je poznal vse podrobnosti načrta, saj je bil navzoč pri usklajevanju v generalštabu v Beogradu in v stalni zvezi z operativnim organom štaba vojne komande, ki je izdelal načrte. Čadu je Praščević ukazal, naj z določenimi enotami in v sodelovanju z obmejnimi enotami zasede pas ob italijanski meji od Sežane do obale (mejni prehodi: Fernetiči, Lipica, Kravi Potok, Škofije, Lazaret) v dolžini 30 kilometrov. Zasede naj mejne prehode, zagotovi nemoteno pristajanje helikopterjev z organi zvezne milice in carine, ki bodo prevzeli službo na mejnih prehodih, in jim omogoči nemoteno delo. Rok za izvršitev naloge je bil 27. junij ob 15. uri. Poleg tega naj bi podrl in odstranil novo postavljene mejni prehod Jelšane na meji s Hrvaško (Kolšek, 2001: 159).

Po prejemu naloge se je Čad, približno ob 23.20 uri, oglasil še pri Kolšku. Strinjala naj bi se, da razen morebitnih cestnih ovir in že tako ali tako zapletenega manevriranja na Krasu, drugih problemov ne bi smelo biti, v primeru težav pa bi jih reševali sproti. O podrobnostih naloge naj se ne bi pogovarjala (Kolšek, 2001: 160).

Iz Kolškovih spominov torej sledi, da ni vedel za namere, da bodo tanki krenili proti zahodni meji že naslednje jutro. Avtorji knjige Dan prej pa so zapisali:

Čadovo pripoved je potrdil tudi njegov tedanji nadrejeni, komandant petega vojaškega območja generalpolkovnik Konrad Kolšek. Čad ga je namreč o svoji nameri, torej, da bo vojsko poslal iz vojašnic dan prej, predhodno seznanil. Kolšek pa ni vedel, da bodo in da so v sredo, 26. junija, odšli proti italijanski meji tudi tanki iz ljubljanskega korpusa, ki mu je poveljeval general Pavlov (vodil je vojake JA ob umiku iz koprškega pristanišča) (Križman in drugi, 1994: 9)

Medtem ko so oficirji JLA poznali tako imenovano varnostnopolitično situacijo in so vedeli za dejanja, ki jih je Slovenija izpeljala v smeri osamosvojitve, o dogajanju niso obveščali vojakov. Fantje, ki so služili vojaški rok, so šli proti mejam z Italijo (pa tudi proti Avstriji in Madžarski) misleč, da gredo branit domovino pred napadom zunanjih sovražnikov. Da vojaki res niso vedeli, kaj se dogaja, so potrdili tudi mnogi, ki so bili v dogodke junija in julija 1991 vpleteni po službeni dolžnosti, in civilisti, ki so se že 26. junija znašli pred tanki in so prišli v stik z vojniki. Njihovo zmedo in nepoznavanje razmer je med drugimi potrdil Rajko Kalister,

leta 1991 komandir oddelka milice na Kozini, ki se je z njimi pogovarjal (Kalister, v pogovoru, 11. april 2005).

5. NAPETOST NARAŠČA

Tako v dokumentih in literaturi, ki se nanaša na obdobje pred osamosvojitvijo Slovenije, kot v pogovorih z udeleženci v takratnih dogodkih imajo pomembno mesto priprave na obrambo osamosvojitve. Čeprav načrti, ki so jih pripravili v tednih in mesecih pred 26. junijem v mnogih situacijah niso bili uporabljeni in so se morali slovenski miličniki in pripadniki TO znajti v trenutnih situacijah. Še posebej je to značilno za 26. junij, ko slovensko vodstvo ni koordiniralo oviranja tankov na poti proti meji in je vsa organizacija slonela na miličnikih. Eden najpomembnejših elementov v oviranju tankovskih kolon so bili civilisti, ki so se postavili pred tanke, česar ni mogel predvideti noben načrt.

5.1. Ohlajanje odnosov z JLA

V poročilu uprave za ljudsko obrambo občine Sežana, ki ga je skupščina občine Sežana sprejela 25. septembra 1991 so opisane tudi obrambne priprave načrtovane v skladu s Smernicami Predsedstva Republike Slovenije z dne 15. maja 1991, ki so organizirale materialno, zdravstveno in drugo oskrbo prebivalstva in oboroženih sil.

V opisu aktivnosti milice na območju Kozine, kjer sta v letu 1991 delovali Postaja mejne milice Kozina (komandir Slavko Gerželj) in Oddelek milice Kozina (komandir Rajko Kalister) je zapisano, da sta bili pred agresijo obe enoti okrepljeni z večjim številom rezervnih miličnikov.

V letu 1991 je milica zbirala podatke o aktivnostih jugoslovanske armade (premeščanje vojakov posameznih enot, oborožitev, povečanje borbene pripravljenosti, podatki o sodelavcih vojaške obveščevalne službe, ipd.). Tako zbrani podatki so pogojevali dodatne preventivne ukrepe slovenske milice že pred začetkom agresije. Povečana aktivnost JA na tem območju je bila ugotovljena že v marcu mesecu tistega leta. Stopnjevala pa se je v maju in juniju, ko je JA koncentrirala dodatne sile in tehniko ter orožje v vojašnici na Kozini in v karavlah na Beki, Krvavem Potoku in Tomažu. Zelo aktivna je postala vojaška obveščevalna služba pri zbiranju podatkov o mobilnosti in moči milice ter o enotah narodne zaščite (TO). Pri tem so ji znatno pomagali sodelavci oz. njihovi simpatizerji s tega območja. (Neobjavljen dokument: Splošni opis nekaterih aktivnosti milice in ljudi na sedanem območju občine Hrpelje-Kozina)²

Kot je povedal Rajko Kalister je bilo spremembo razpoloženja s strani JLA še najbolj čutiti v odnosih med delavci milice in oficirji JLA. Obe instituciji sta namreč veliko sodelovali pri varovanju zelene meje, njeni pripadniki pa so celo malicali skupaj.

² Fotokopije večine neobjavljenih dokumentov, na katere se v nalogi sklicujem, hranim v zasebnem arhivu.

Bližje pa kot je bil 26. junij 1991, bolj se je JLA odmikala. Fabio Steffe, takratni inšpektor milice za mejne zadeve pri UNZ Koper, je ohlajanje odnosov med milico in JLA ponazoril s primerom: po prebežnike, ki so ilegalno prečkali mejo, so prej miličniki prišli kar v vojaške prostore, potem so miličniki začeli opazovati, da vojska pospravlja dokumente, ki jih je prej puščala kar na mizah, nadaljevalo se je z zapiranjem vrat, na koncu so prebežnike prevzemali zunaj, pred zapornicami (Steffe, v pogovoru, 14. april 2005).

Zvonimir Vatovec, takrat vodja uprave za ljudsko obrambo v Sežani, je v poročilu o delovanje civilnih struktur in prebivalstva na območju občine Sežana zapisal, da so se odnosi z JLA začeli hitro spreminjati.

Vsi skupaj smo kmalu spoznali, da ima JA drugačne namene, saj so se tudi stalni kontakti in dobri odnosi, ki jih je imela občina Sežana z vodstvom JA, zelo hitro spremenili, posebno pa še proti koncu leta 1990. /.../ Namere JA so se v letu 1991 hitreje spreminjale, posebno pa v maju, ko je enota iz Postojne zapustila delovišče (izkop jarka) Lipica-Kokoš za potrebe TV pretvornika Kokoška. Čedalje v večjem obsegu pa so se pojavljali apetiti nekaterih starešin po zasegu naborne dokumentacije in drugih podatkov o nabornikih. (Neobjavljen dokument: Delovanje civilnih struktur in prebivalstva na območju občine Sežana v pripravi in obdobju vojne na Slovenijo)

Tudi na Pivškem ni bilo veliko drugače, kar je potrdil Vojko Otoničar, nekdanji komandir oddelka milice v Pivki.

Že maja smo pričakovali, da se bo nekaj zgodilo. Prekinjeni so bili dopusti; najprej vodilnih, nato tudi drugih miličnikov. Posebne enote milice so se usposabljale po posebnem programu. Evidentirali smo vsak premik vojske in opazili, da so testirali tanke in njihove cevi. Morali smo ažurirati načrte obrambe, saj so bili mnogi narejeni tako, da so vključevali sodelovanje z JLA in z njihovo obveščevalno službo. Ko pa je dejansko prišlo do agresije, teh načrtov sploh nismo potrebovali, rabili smo le razpored dela, da smo vedeli, kdo od miličnikov in rezervistov, je kje. (Otoničar, v pogovoru, 23. april 2005)

5.2. Cestno podjetje Koper in boj za status

V načrtovanje morebitne obrambe slovenske osamosvojitve pa so bila vključena tudi podjetja, med drugimi Cestno podjetje Koper, katerega direktor je bil takrat Matija Potokar. Kot je povedal, so bili direktorji cestnih podjetij 28. maja 1991 povabljeni na sestanek v Ljubljano na sedež slovenskih cestnih podjetij, kjer jim je namestnik obrambnega ministra Miran Bogataj ustno naročil, naj pripravijo načrte za zapore cest na svojih področjih. Cestno podjetje Koper je takrat skrbelo za ceste na območju vseh treh občin slovenske Istre (Koper, Izola in Piran) ter nekdanjih občin Sežana, Postojna in Ilirska Bistrica.

Nalogo naj pripravi načrt, je Potokar predal Nadiu Kavrečiču, tedanjemu vodji mehanizacije pri Cestnem podjetju Koper, sam pa je za sodelovanje z milico in za reševanje morebitnih nejasnosti dobil koordinatorja Antona Meleta iz vodstva UNZ Koper. Prav od Meleta je Potokar 26. junija 1991 dobil ukaz, naj podjetje postavi načrtovane zapore.

V dobre pol ure so delavci Cestnega podjetja Koper postavili blokade na vseh glavnih cestah, predvsem tam, kjer so pričakovali prodore JLA. Načrt je bil hitro realiziran tudi zato, ker so že prej predvideli, da bodo na določene lokacije prišli tovornjaki in delovni stroji kar z bližnjih delovišč. Med delavci in vodstvom podjetja so delovale odlične UKV zveze, zato je bil Potokar tekoče obveščen o vsem dogajanju na cestah (Potokar, pismo vladi RS).

Načrt, ki je bil izdelan pred 26. junijem in so ga tistega dne (pa tudi v naslednjih dneh) v veliki meri udeležili, je bil narejen v treh izvodih, je povedal Potokar, a njihovih kopij, kljub prizadevanju, ni našel.

V osamosvojitveni vojni je najprej pri zamenjavi državnih oznak na mejnih prehodih, nato pa pri blokadah cest sodelovalo 73 delavcev Cestnega podjetja Koper. Predvsem zanje, pa tudi za druge civiliste, ki so dali svoj prispevek za osamosvojitve Slovenije in pri tem celo tvegali svoja življenja, se Matija Potokar bori za spremembo zakona o vojnih veteranih, da bi omogočal tudi civilistom pridobiti status vojnega veterana (Potokar, pismo vladi RS).

5.3. Druge načrtovane blokade

Poleg načrta za oviranje prodora JLA, ki ga je izdelalo Cestno podjetje Koper in je bil že 26. junija tudi dejansko izveden, je podoben načrt naredil tudi sežanski območni štab TO. Izdelan je bil na podlagi smernic o ukrepih za pripravljenost v povezavi z nalogami za uveljavljanje plebiscitarne odločitve, ki jih je predsedstvo Republike Slovenije sprejelo 15. maja 1991. Načrt sežanske TO je predvideval blokade ceste z zasipi cestišča na 14 mestih, večinoma mostovih in zoženih delih cest (Neobjavljen dokument: Načrt oviranja).

V sredo, 26. junija, pa tega načrta niso uporabili. Ceste so blokiral tovornjaki in delovni stroji Cestnega podjetja Koper, avtomobili, ki so v trenutku postavljanja blokade vozili mimo, pozabiti pa ne gre niti na tovornjake nekaterih drugih podjetij (Intereuropa, Kraški zidar, SGP Primorje, Cestno podjetje Nova Gorica, mnogi zasebniki...). Blokade, ki so dejansko – vsaj za nekaj časa – ustavile tanke, pa so nastajale sproti, brez posebnega vnaprejšnjega načrta, kar je potrdil tudi Rajko Kalister, komandir oddelka milice na Kozini.

Vnaprej so bile predvidene tudi blokade vojašnic na Kozini in v Sežani (Neobjavljena dokumenta: Shema blokade vojašnice na Kozini, Shema blokade vojašnice v Sežani), česar 26. junija prav tako niso udeležili. Vojaki iz kozinske vojašnice niso niti sodelovali pri prodoru JLA proti meji z Italijo, čeprav je imela vojaška kolona le slab kilometer stran nemalo težav. Nekoliko bolj aktivno je bila v dogajanje 26. junija vključena sežanska vojašnica, kamor so tanki prispeli po gmajni od mejnega prehoda Lipica. Cesta med središčem Sežane in vojašnico JLA je bila sicer blokirana, v drugi smeri – proti vasi Orlek – pa je bila pot odprta in tja so se usmerili tanki. Ko je vojaška kolona prispela na mejni prehod Fernetiči in so se ji po robu postavili domačini, pa so iz vojašnice sprožili nekaj rafalov iz avtomatskega orožja.

5.4. Akcija Kamen 1/ 2

Ker so bili zapleti pri prevzemanju nadzora nad mejnimi prehodi pričakovani, so na ministrstvu za notranje zadeve pripravili načrt aktivnosti ob meji v času osamosvajanja. Akcija, ki se je imenovala Kamen, je imela več stopenj intenzivnosti; prve ukrepe Kamen 1/ 1 so aktivirali že v začetku maja, 24. junija – dan pred sprejemom osamosvojitvenih aktov v slovenski skupščini – pa so sprožili njegovo drugo fazo Kamen 1/ 2 (Steffe, pogovor, 14. april 2005).

Kamen je predvideval, da milica ohrani mejni prehod Repentabor (na Krasu) odprt ne glede na sile, ki bi okupirale mejo in Slovenijo. Kot je povedal Fabio Steffe, takrat inšpektor za mejne zadeve in tujce na območju UNZ Koper, ki je bil zadolžen za izvedbo načrta Kamen, so menili, da je Repentabor pomembna zveza z Italijo, ki ima nekaj prednosti tudi v konfiguraciji terena. Čeprav je bila njegova slabost neposredna bližina stražnice JLA, so morebitne reakcije vojakov pričakovali in se zato nanje tudi pripravili.

Načrt je predvideval, da mejni prehod Repentabor postane samostojna postaja mejne milice z dvajsetimi miličniki, komandirjem in njegovim namestnikom. Ker pa potrebe po takem izrednem delovanju še ni bilo, so izvedli le del naloge. Zavarovali so mejni prehod, da bi bil odprt za ves promet.

24. junija me je tedanja stalna služba obvestila, da moramo zavarovati mejni prehod Repentabor. Ker je bil miličnik, predviden za komandirja mejne postaje milice Repentabor, že vključen v PEM, sem poklical Borisa Birso, komenskega komandirja, ki je bil predviden za pomočnika. Naročil sem mu zbrati šest miličnikov. Skupaj so me morali počakati na postaji milice v Sežani, kamor sem prispel približno ob 0.30 uri. Ko sem miličnikom razdelil naloge, smo se odpravili na mejni prehod. S službenim avtomobilom smo zapeljali do zapornice na meji, kombi z miličniki pa je ustavil na levi strani za zgradbo, ki je tako zakrivala miličnike. Želeli smo ustvariti vtis, da nas je veliko, zato so miličniki stopili iz kombija, odložili jakne, nato šli spet v kombi skozi okno in še enkrat prišli ven. Vojaki pred zapornicami so nas ustavili s: »Stoj, kdo je?«, čeprav je bilo nesporno, da smo miličniki, saj smo prišli s službenim avtomobilom, pa tudi poznali smo se s prejšnjih nalog, ki smo jih skupaj opravljali pri varovanju meje. Do zapornic je nato prišel poveljnik stražnice, vodnik prvega razreda, sicer Slovenec, Zdenko Lutman, ki je kmalu po začetku agresije prestopil na slovensko stran, in grozil, da nas bo aretiral. Rekel sem mu, naj poskusi, če mu uspe. Jezil se je, da jih motimo, da ne morejo spati, čeprav je bilo jasno, da so bili že prej v bojni opremi pripravljeni na naš prihod. Poveljnik je nato vprašal, kaj bomo počeli in ali jih bomo aretirali. Rekel sem mu, da nas oni ne zanimajo, da bomo le odprli mejni prehod za ves promet in še, da je prehod naš, prav tako stavba, oni pa naj skrbijo za svoje prostore. Nato smo vstopili v stavbo. Vodilni smo ob približno 1.15 uri odšli, miličniki pa so ostali na prehodu. (Steffe, pogovor, 14. april 2005)

Za akcijo na mejnem prehodu Repentabor Steffe meni, da je bila eden prvih ukrepov ob dejanskem začetku osamosvojitve. Kot predsednik Združenja Sever za Primorsko in Notranjsko si prizadeva za izdelavo spominskega znaka Repentabor, ki bi ga dobili tam

sodelujoči miličniki. Meni pa, da je bila akcija zavarovanja mejnega prehoda v noči s 24. na 25. junij nekakšen poskus, kako daleč lahko gre Slovenija in do kod bo JLA dovolila miličnikom pri prevzemanju mejnih prehodov ter kako bo na to reagirala.

6. ZAMENJAVA TABEL NA MEJNIH PREHODIH

Prevzem meja je bil, poleg prevzema zračne kontrole in carinske službe, z vidika efektivnega prevzema oblasti eden najpomembnejših elementov, saj se prav na mejah odloča o suverenosti države. Zato tudi ukaz za zamenjavo državnih oznak (tabel in zastav) na mejnih prehodih takoj po razglasitvi samostojnosti ni bil le simbolično dejanje, ampak eden ključnih korakov pri osamosvajanju. Prav na te ključne elemente osamosvojitve pa se je osredotočala tudi JLA (Janša, 1992: 141).

Ukaz za dejanski prevzem oblasti v Sloveniji so pristojne službe prejele le nekaj ur po sprejetju ustavnega akta in kmalu zatem so se začele tudi aktivnosti na mejah. Med Slovenijo in Hrvaško je začelo delovati osem mejnih kontrolnih točk.

Vendar akcija ni stekla nemoteno, kot navaja Janez Janša v Premikih. Janša pravi, da ukaz zveznega izvršnega sveta, naj zvezni organi prevzamejo nadzor nad mejo, in aktiviranje pripravljenih navodil za izvedbo zadane naloge nista ovirala akcije slovenskih organov na meji (Janša, 1992: 157). Dejansko je že prihajalo do hudih napetosti med slovensko milico in pripadniki JLA.

Prvi ukaz izvrševanja nalog v samostojni državi – prevzem mejnih prehodov – je UNZ Koper prejela 25. junija zvečer.

Nekaj minut po 22. uri je ministrstvo za notranje zadeve pisno sporočilo, da je skupščina sprejela osamosvojitvene akte in naj aktiviramo cestno podjetje, ki bo v sredo ob 6. uri zjutraj začelo z zamenjavo tabel na mejnih prehodih. Stare table z napisom SFRJ naj bi zamenjali z novimi z napisom Republika Slovenija, obenem pa naj bi milica razobesila slovenske zastave. Sam sem imel zastavo že vsaj mesec dni pred tem pri sebi. (Steffe, v pogovoru, 14. april 2005)

Milica je torej dobila ukaz, naj nudi popolno zaščito delavcem pri postavitvi tabel z napisom Republika Slovenija. V primeru, da bi prišlo do hudega nasprotovanja JLA in uporabe orožja, je ukaz predvideval, naj milica odstopi od zamenjave tabel in o dogajanju obvešča nadrejene, kar se je zgodilo na mejnem prehodu Lazaret. V kolikor bi bilo mogoče, naj milica v primeru konfliktov vseeno postavi slovenske oznake poleg obstoječih jugoslovanskih, kar se je zgodilo na mejnem prehodu Kravi Potok.

V sredo, 26. junija, zjutraj so se povečale tudi aktivnosti JLA. Iz stražnic ob meji je na mejne prehode in na zeleno mejo poslala veliko število vojakov. Obkolili so mejne prehode, pri tem pa uporabili znanje, ki so ga pridobivali nekaj mesecev prej, ko so si večkrat ogledali bližino mejnih prehodov pa tudi zeleno mejo, preverili komunikacije na zemljevidih in situacijo na terenu (Ravbar, v pogovoru, 22. april 2005).

6.1. Mednarodni mejni prehod Lazaret

Mejni prehod Lazaret je bil prvi, kjer naj bi Cestno podjetje Koper v sodelovanju z UNZ Koper zamenjalo table.

JLA je bila v okolici mejnega prehoda nadpovprečno aktivna že ves prejšnji dan (25. junija). Približno ob 18. uri je na mejni prehod pripeljalo vojaško vozilo »pingaver« z desetimi oboroženimi vojaki. Načeloval jim je poveljnikom karavle Hrvatini, vodnik Vladimir Savarin, ki je po začetku agresije na Slovenijo prestopil na slovensko stran. Miličniki so ga opozorili, da je na območju mejnega prehoda, ki je po zakonodaji v pristojnosti milice. Savarin se je brez besed vrnil v vozilo, ki je odpeljalo proti stražnici Kolomban (Križman in drugi, 1994: 25).

Ob 19.30 uri so na desni strani mejnega prehoda (gledano v smeri proti Italiji) miličniki opazili štiri vojake s psom. Prav takrat so četverico zamenjali trije vojaki, ob 23.15 uri pa so prišli novi trije. Ponovno menjavo so miličniki opazili ob 5.10 uri zjutraj (26. junija), ko sta dva vojaka odšla, prišli pa so štirje s psom (Neobjavljen dokument: Zadeva: preprečitev zamenjave table). V bližini mejnega prehoda je bilo verjetno skritih še več vojakov, ki pa jih miličniki niso videli.

Kmalu po 5. uri zjutraj (26. junija) so prišli na mejni prehod trije delavci Cestnega podjetja Koper (Oreste Bordon, Robert Rojc in Aleksander Toplikar) z namenom zamenjati tablo z napisom SFR Jugoslavija z novo z napisom Republika Slovenija. Prav ti trije delavci so kasneje zamenjali tablo tudi na mejnem prehodu Škofije.

Delavci so v spremstvu miličnikov prišli do table, ko pa so jo hoteli zamenjati, so se iz zasede za mrežo pri brezcarinski prodajalni dvignili štirje vojaki, repetirali avtomatske puške in jih namerili proti delavcem in miličnikom. Vodja izmene (v nočni izmeni je bil Anton Pečjak) je odšel proti vojakom in jih vprašal, zakaj so repetirali orožje. Eden od njih mu je odgovoril, da imajo ukaz, naj ravnajo po bojnih pravilih, če bo kdo poskušal zamenjati tablo.

Ker je bila situacija preveč napeta, so se delavci in miličniki odmaknili od table, vodja izmene pa je o dogajanju obvestil vodjo stalne službe na UNZ Koper, ki pa se je nanj razjezil, češ zakaj ga moti, če delavci niso zamenjali table (Neobjavljen dokument: Zadeva: Preprečitev zamenjave table). Istočasno je tudi vojak JLA o dogajanju obvestil nadrejenega na karavli. Kmalu nato je do mreže brezcarinske prodajalne iz smeri karavle prišla četverica vojakov. Pri mreži so zasedli položaje, repetirali orožje in ga namerili proti zgradbi mejnega prehoda. Vodja izmene je spet šel vprašat vojake, zakaj to počnejo in v odgovor dobil, da ne bodo

streljali, dokler ne bo kdo poskušal zamenjati table (Neobjavljen dokument: Zadeva: preprečitev zamenjave table).

Ob 6.10 uri je iz smeri Ankarana pripeljal vojaški »pincgaver« in zapeljal na parkirni prostor ob mejnem prehodu. Iz njega je skočilo deset vojakov. Nameravali so postaviti zasedo ob morju, za zgradbo mejnega prehoda. Z njimi je bil vodnik Vladimir Savarin iz karavle Hrvatini. Miličniki so ga opozorili, da v območju mejnega prehoda vojska nima kaj početi, saj spada to območje pod pristojnost milice. Vojaki in vodnik Savarin so se nato vrnili v vozilo in odpeljali na drugo stran (za brezcarinsko prodajalno) in se tam razporedili ob ograji. Kasneje je vojska na območje mejnega prehoda pripeljala še netrzajni top (Neobjavljen dokument: Zadeva: preprečitev zamenjave table).

Še pred 7. uro zjutraj sta na mejni prehod prišla inšpektorja Viktor Juhant in Silvester Sikošek, ki sta bila v noči s 25. na 26. junij dežurna inšpektorja UNZ Koper. Kot je dejal Sikošek, so bile napetosti z JLA na mejnih prehodih pričakovane, zato sta z Juhantom imela nalogo obiskati vse mednarodne mejne prehode na območju kopske uprave (Repentabor, ki je bil od prejšnjega večera odprt za ves promet, Fernetiče, Lipico, Krvavi Potok, Škofije in Lazaret). Na Lazaret sta prišla ob koncu izmene. Vojake JLA, ki so ležali tik ob meji ob ograji brezcarinske prodajalne, sta še enkrat opozorila, da posegajo v območje, ki je v pristojnosti milice, vojaki pa so orožje namerili proti njima in repetirali (Sikošek, v pogovoru, 8. april 2005).

Zaradi prenapete situacije so miličniki sklenili, da bodo z zamenjavo table počakali. O situaciji so obvestili stalno službo in dobili nalogo, naj gredo miličniki in delavci Cestnega podjetja Koper na Škofije.

Ob 10.48 uri je komandir mejne milice Lazaret sporočil stalni službi UNZ Koper, da je JLA dobila okrepitve (22 vojakov). Še dodatne sile je JLA pripeljala ob 16. uri (»pincgaver« z osmimi vojaki) (Neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991).

Po neuspeli zamenjavi table na mejnem prehodu Lazaret so na UNZ Koper začeli razmišljati, kako uspeli na drugih mejnih prehodih. Tudi drugod so bile namreč enote iz stražnic JLA, ki so jih v dneh pred 25. in 26. junijem še kadrovsko okrepili, že v pripravljenosti, njihovi vojaki pa so bili razporejeni znotraj 250-metrskega pasu mejnih prehodov.

UNZ Koper je sklenila v akcijo zamenjave tabel vključiti obalni vod posebne enote milice (PEM), izpeljavo akcije zamenjave tabel pa je prevzel Ciril Ravbar, vodja sektorja za mejne zadeve in tujce. Ocenili so, da bi bilo zaradi položaja JLA in števila njenih pripadnikov na mejnem prehodu Lazaret tveganje za zamenjavo table preveliko, zato so pripadnike enote PEM poslali na mejni prehod Škofije (Križman in drugi, 1994: 25).

6.2. Mednarodni mejni prehod Škofije

Že ponoči s 25. na 26. junij (ob 1.15 uri) so miličniki opazili, da se v temi na levi strani mejnega prehoda (gledano v smeri proti Italiji) giblje skupina petih vojakov. Iz vinograda sta nato prišla komandir karavle Božiči in še en oficir, miličniki pa so ju takoj zaustavili. Zanimalo ju je, če na drogu še vedno visi jugoslovanska zastava in če še vedno stoji tabla z napisom SFR Jugoslavija. Miličniki so jima povedali, da je vse po starem. Oficirja sta dejala še, da sta od komande JLA dobila nalogo, naj tablo z napisom Republika Slovenija, če je že postavljena, odstranita. Po poročanju miličnikov, sta bila vljudna in nevsiljiva, dejala pa sta tudi, da je zanju to neprijetna naloga. Po njenem odhodu so vojaki v vinogradu in grmovju ob mejnem prehodu še vedno ostali na položajih in opazovali dogajanje (Neobjavljen dokument: Pojav vojakov JLA na mejnem prehodu Škofije).

Miličniki, pripadniki PEM in delavci Cestnega podjetja Koper so na mejni prehod Škofije prispeli približno ob 8. uri. Z njimi je prišel tudi Ciril Ravbar, vodja sektorja za mejne zadeve in tujce, ki je takrat že prevzel vodenje akcije zamenjave tabel na mejnih prehodih.

Kot je povedal Ravbar, so potem, ko je spodletela postavitve slovenske table na mejnem prehodu Lazeret, spoznali, da bodo morali JLA presenetiti. Ker so delovanje mejnega prehoda poznali, so vedeli, da se okrog 9. ure zjutraj, ko spustijo tovorni promet z italijanske na slovensko stran in obratno, pred mejnim prehodom nabere kolona vozil. Miličniki so se odločili, da bodo tovornjake izkoristili, saj so skrivali pogled na dogajanje na mejnem prehodu.

Ob 8.45 uri je komandir postaje mejne milice Škofije sporočil vodji stalne službe UNZ Koper, da na mejnem prehodu še vedno stoji tabla z napisom SFR Jugoslavija in visi jugoslovanska zastava. Zamenjati je niso mogli, ker je bila JLA na obeh straneh ceste do mejnega prehoda. Dejal je še, da delajo na tem, da jo bodo zamenjali (Neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991).

PEM je na ukaz, da zamenja tablo, čakala na oddelku milice na Škofijah (ne na mejnem prehodu). Ko so prišli na mejni prehod, so blokirali promet, z orožjem zavarovali območje, delavci Cestnega podjetja Koper pa so sneli tablo z napisom SFR Jugoslavija in na njeno mesto postavili novo z napisom Republika Slovenija. Na mejnem prehodu Škofije je bila tako nova tabla postavljena ob 9.10 uri (Neobjavljen dokument: Zadeva: postavitve table R Slovenija na mejnem prehodu Škofije in drugo). Vso akcijo je miličnik UNZ Koper tudi posnel, vendar Ravbar posnetka nima in sklepa, da so ga izročili ministrstvu za notranje zadeve, ki ga je arhiviralo (Ravbar, v pogovoru, 22. april 2005).

Vojaki so tablo opazili šele, ko so se tovornjaki umaknili. Kot se spominja Ravbar, oficirjev JLA takrat ni bilo v bližini. Slovenska tabla je ostala na svojem mestu, PEM se je umaknila, na mejnem prehodu so ostali le miličniki. Štirje so zavarovali tablo, tik ob mejnem prehodu pa so se še vedno nahajali tudi vojaki JLA. O uspehu akcije so takoj poročali stalni službi v Kopru in se odpravili zamenjati tablo na mejni prehod Krvavi Potok. Staro tablo z napisom SFR Jugoslavija so delavci Cestnega podjetja Koper deponirali na oddelku milice na Škofijah (Neobjavljen dokument: Zadeva: postavitve table R Slovenija na mejnem prehodu Škofije in drugo).

Na drogu pa je ostala jugoslovanska zastava, saj slovenske, ki bi jo zamenjala, niso imeli. Zamenjavo table na Škofijah so opazovali tudi italijanski karabinjerji. Miličniki niso opazili, da bi imeli karabinjerji kakorkoli okrepljeno oborožitev, le preko noči jih je bilo v izmeni več kot ponavadi (Neobjavljen dokument: Zadeva: postavitve table R Slovenija na mejnem prehodu Škofije in drugo).

6.3. Mednarodni mejni prehod Krvavi Potok

Preko noči s 25. na 26. junij je bilo na mejnem prehodu Kravi Potok mirno, čeprav so težave pričakovali in so z mejnega prehoda Lipica tja celo napotili polovico oddelka PEM (Križman in drugi, 1994: 23). Še ob 8.45 uri zjutraj (26. junija) je postaja mejne milice Kozina stalni službi UNZ Koper sporočila, da je JLA 30 do 50 metrov od mejnega prehoda, na sam prehod pa še niso prišli (Neobjavljen dokument, Pregled dogodkov 26. 6. 1991). Ob 9.15 uri pa je vod vojakov iz stražnice Kravi Potok obkolil mejni prehod in zasedel položaje ob cesti vse do mejne črte (do zgradbe mejnega prehoda in brezcarinske prodajalne) in tako onemogočil, da bi miličniki vojake presenetili kot na mejnem prehodu Škofije. Vojake sta vodila poročnik JLA Zoran Manojlović iz komande JLA na Kozini in vodnik Dimče Todorovski iz karavle v Krvavem Potoku (Neobjavljen dokument: Nasilna zasedba mejnega prehoda Krvavi Potok). Ob 9.30 uri je komandir postaje mejne milice Kozina Slavko Gerželj zahteval od poročnika Manojlovića, da umakne vojsko iz območja mejnega prehoda. Takrat so miličniki zasedli položaje in namerili svoje orožje proti vojakom. Manojlović je Gerželju povedal, da ima ukaz preprečiti zamenjavo table in da bo, če bo treba, uporabil tudi orožje (Gerželj, v pogovoru, 23. april 2005). Gerželj mu je ponovno povedal, da znotraj območja mejnega prehoda JLA nima kaj početi in vojaki so se za nekaj metrov odmaknili.

Med 11.30 uro in 12. uro je v Krvavi Potok prišel Ciril Ravbar, z njim pa tudi delavci Cestnega podjetja Koper, ki so pripeljali tablo z napisom Republika Slovenija, in oddelek

PEM, ki naj bi zavaroval postavitve table. Vojaki JLA so se ponovno približali mejni črti in tabli.

Promet med Slovenijo in Italijo so za slabe pol ure ustavili. Na glavni cesti so bila razporejena vozila milice, miličniki so ležali kar po cesti, ob njej pa vojaki JLA. Napetost situacije ponazarja prigoda komandirja voda PEM Joška Mezgeca, ki je pri iskanju primerne prostora za kritje spregledal, da se tik ob njem že skriva vojak JLA in skoraj skočil nanj. Kljub presenečenju sta oba uspela ohraniti mirno kri in sta se pozneje gledala dobesedno prek puškinih cevi (Križman in drugi, 1994: 26).

Miličniki so akcijo, ki je uspela na mejnem prehodu Škofije, nameravali izvesti tudi v Krvavem Potoku. To jim ni uspelo, ker je bilo na mejnem prehodu premalo tovornjakov, predvsem pa zato, ker so informacije po zvezah JLA že stekle in so bili vojaki pripravljene na prihod milice. Presenečenje ni bilo več mogoče.

Gerželj in Ravbar sta se spet pogovarjala z Manojlovičem. Miličniki so bili po oborožitvi in razporeditvi na terenu v podrejenem položaju, zato s postavitvijo table niso tvegali. Kot je povedal Ravbar, je mislil predvsem na to, kako bi preprečil spopad, če pa bi do njega že prišlo, kako bi bilo čim manj žrtev (Ravbar, v pogovoru, 22. april 2005).

Ravbar je od Manojloviča ponovno zahteval, naj se umakne izven 250-metrskega mejnega pasu, pri tem pa se je skliceval na določila zakona o prehajanju čez državno mejo in gibanju v mejnem pasu, ki tam vojski ni dovoljeval zadrževanja. Po večurnih pogajanjih se je, približno ob 13. uri, del vojske začel umikati izven območja mejnega prehoda. Čeprav se je JLA nekoliko oddaljila, je bila milica še vedno v izrazito podrejenem položaju, zato so se odločili, da z zamenjavo table ne bodo izzivali. Gerželj je zato novo slovensko tablo postavil zraven stare jugoslovanske. Manojlovič pa je grozil, da bo vse pobil; po navedbah miličnikov je bil vidno pod vplivom alkohola (Neobjavljen dokument: Nasilna zasedba mejnega prehoda Kravi Potok – kronološki pregled dogodkov). Nekaj pred 15. uro je prehod zapustil tudi Ravbar in PEM, ki so imeli nalogo priti na mejni prehod Lipica še pred tanki JLA, ki so v tem času že prodirali po Vremski dolini in Matarskem podolju (Ravbar, v pogovoru, 22. april 2005).

Na kozinskem območju pa je prišlo do napetosti tudi pri karavli Tomaž. Ob 13.50 uri je vojak JLA tam z avtomatsko puško ustavil patroljo oddelka milice Kozina. Vojak jim ni dovolil niti oditi, dokler ni prišel vodnik. Ta je miličnikom razložil, da imajo ukaz, naj do nadaljnjega prepovejo vsak vstop v obmejni pas (Neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991).

6.4. Mednarodni mejni prehod Lipica

Vod posebne enote milice je bil 25. junija zvečer na križišču na Kozini. Nekaj minut po 20. uri je iz smeri Kopra, Ilirske Bistrice in Krvavega Potoka mimo njih peljalo več terenskih vozil JLA z oficirji. Šli so proti Divači; domnevno na sestanek vseh poveljujočih z obalno-kraškega območja z generalom Marjanom Čadom v Lipico (Križman in drugi, 1994: 23). Oficirji so mogoče res šli na sestanek, vendar na njem najverjetneje ni bilo Marjana Čada, ki se je v tistem času udeležil sestanka v Zagrebu (glej zgoraj).

Ob 21. uri je dežurni s stalne službe UNZ Koper sporočil poveljujočemu voda Francu Zelku, naj se z enoto takoj odpravi na mejni prehod Lipica, ker naj bi bilo tam nekaj narobe (Križman in drugi, 1994: 23). V Lipico je vod prispel ob 21.30 uri. Miličnike je sprejel vodja izmene Valter Likar in jim povedal, da sta ga pred približno eno uro obiskala oficirja JLA; komandir stražnice v Lipici vodnik Željko Kapor in nek kapetan. Likarju sta naročila naj nemudoma sname tablo z napisom Republika Slovenija, ki so jo takrat že postavili in prekrili z vrečo, ki naj bi jo odstranili naslednjega dne. Likar se je oficirjev JLA začasno otresel z izgovorom, da se mora posvetovati z nadrejenimi v Kopru (Križman in drugi, 1994: 23).

Šele po prihodu PEM v Lipico je načelnik inšpektorata UNZ Koper Emil Čebokli poveljujočemu Zelku sporočil, da morajo tablo fizično varovati. Takrat je tudi poslal polovico voda na mejni prehod Krvavi Potok, kjer naj bi se tudi obetale težave.

Nekaj pred 22. uro sta se na mejni prehod vrnila kapetan JLA in vodnik Kapor, spremljal ju je še en vojak. Komandir oddelka PEM Franci Matoz jim je povedal, da miličniki table ne bodo sneli in dodal, naj se umaknejo z območja mejnega prehoda. Kapetan JLA je po krajšem prerekanju ponovil zahtevo, naj miličniki snamejo tablo in zagrozil, da če tega ne bodo storili, se bodo čez pol ure vrnil in jo odstranili sami. Ko sta oficirja z vojakom odšla, je k miličnikom pristopil vodja izmene italijanskih karabinjerjev, ki so dogajanje opazovali z varne razdalje, in vprašal, kaj se dogaja. Po pojasnilu se je vrnil na svojo stran, kasneje pa prišel povedat miličnikom, da so njegovi nadrejeni o dogajanju že obvestili Rim.

Iz bližnje stražnice je kmalu spet prišel kapetan JLA in spet zahteval, naj miličniki tablo umaknejo, najpozneje do 5. ure zjutraj. V kolikor tega ne bodo storili, bodo za tablo in zanje poskrbeli vojaki (Križman in drugi, 1994: 24). Ob 23.25 uri je na UNZ Koper poklical major Malinović iz vojašnice v Sežani in zahteval inšpektorja za mejne zadeve Viktorja Juhanta (to noč je bil v nočni izmeni s Silvestrom Sikoškom). Ker ga ni bilo, se je pogovarjal kar z dežurnim v Kopru. Povedal je, da je na mejnem prehodu Lipica postavljena prekrita tabla z napisom Republika Slovenija. Zanimal se je, kdo jo je postavil, in zahteval njeno takojšnjo

odstranitev. Dežurni mu je odgovoril, da za postavitev tabel ni odgovorna milica in da o zadevi ni obveščen. Nato je Malinović zahteval, naj ugotovijo, kdo jo je postavil in jo odstranijo najkasneje do 9. ure (naslednjega dne), v nasprotnem primeru jo bo odstranila vojska (Neobjavljen dokument: Uradni zaznamek).

Ob 5. uri (26. junija), ko bi, glede na grožnje kapetana stražnice v Lipici, morali vojaki odstraniti tablo, se ni zgodilo nič. Ob 6. uri sta iz smeri Lokve na mejni prehod Lipica pripeljala dva tovornjaka JLA s približno 60 vojaki, ki so stekli na položaje levo in desno od prehoda (Križman in drugi, 1994: 24).

Uro pozneje sta do miličnikov spet prišla kapetan JLA in vodnik Kapor, tokrat z grožnjo, da bodo tablo in miličnike vojaki fizično odstranili. V razgovoru sta poudarila, da imata tak ukaz z vrha (Neobjavljen dokument: Zadeva: akcija osamosvojitve). Ob 8.45 uri je postaja mejne milice Lipica sporočila v Koper, da je JLA 100 metrov od mejnega prehoda.

Čez nekaj časa sta na mejni prehod Lipica prišla tudi komandant kasarne v Sežani major Malinović in kapetan Slazović, ki sta potrdila grožnje, da bo JLA odstranila tablo zlepa ali zgrda. Malinović se je po telefonu pogovarjal s Cirilom Ravbarjem in pristal, da se še istega dne z njim sreča in da do dogovora vojska ne bo ukrepala (Neobjavljen dokument: Zadeva: akcija osamosvojitve).

Franci Matoz je ponovno poklical v Koper, opisal razmere na prehodu in prosil za navodila. Emil Čebokli mu je naročil, naj ostanejo pri tabli in ne izzivajo vojske. Na vprašanje, kaj naj storijo, če bi JLA hotela tablo odnesti, je dobil odgovor, naj se primejo za roke, sklenejo obroč okrog table in če bodo odnesli tablo, naj odnesejo še njih (Križman in drugi, 1994: 24). Približno ob 15. uri se je Ravbar z nekaj pripadniki PEM odpravil z mejnega prehoda Krvavi Potok proti prehodu Lipica. V tem času so bili tanki iz vojašnice v Ilirski Bistrici že na poti proti meji z Italijo. Tudi ljudje so se že organizirali in pomagali pri barikadah. Proti Lipici se je Ravbar odpravil po lokalni cesti skozi Rodik in Kačiče. Pod železniškim mostom pri Kačičah je bil že postavljen tovornjak Cestnega podjetja Koper, ki pa je miličnike spustil mimo.

Takrat je Ravbar zvedel, da so tanki prebili blokado v Divači. In začela se je tekma s časom, saj je imel nalogo, da mora priti na mejni prehod Lipica pred JLA. Ker je dobro poznal teren, je pri odcepu za Dane pri Divači zavil levo in na Kačiškem klancu po gozdni poti proti Lokvi. Na glavno cesto v Lokvi je prišel le nekaj deset metrov pred tankovsko kolono, ki je takrat ravno prebila prvo blokado v vasi. Mimo naslednjih barikad v vasi so miličnike spustili, tanki pa so Lokve obšli po stranskih poteh. Na mejni prehod je miličnikom uspelo priti le nekaj trenutkov pred oklepno kolono, table z napisom Republika Slovenija pa niso odkrili, saj je

bila nevarnost za spopad z JLA prevelika. Ura je bila 17. in na mejni prehod Lipica so že prišli tanki JLA iz vojašnice v Ilirski Bistrici (Ravbar, v pogovoru, 22. april 2005).

6.5. Konflikti tudi na Komenskem

Do neposrednega konflikta med slovensko milico in JLA je tudi na Komenskem prišlo že v sredo, 26. junija. Komandir stražnice Gorjansko vodnik Njegoš Petrović in komandir stražnice Klariči vodnik Nebojša Ostojić sta zahtevala od miličnikov na maloobmejnih mejnih prehodih Gorjansko in Klariči, da na drog izobesijo jugoslovansko zastavo. Ker tega niso hoteli storiti, zastave Republike Slovenije pa še niso imeli, sta bila droga prazna.

Okoli 14. ure sta vodnika v spremstvu štirih oboroženih vojakov prinesla zastavi in ju tudi izobesila, pri tem pa grozila, da bodo uporabili orožje. Izobešanje zastav so spremljali tudi oboroženi vojaki, ki so bili na obeh mejnih prehodih vkopani v neposredni bližini. Zlatko Lah, komandir oddelka milice Komen je s svojimi miličniki dogajanje lahko le opazoval. »Četrtna rezervnega sestava milice je bila tistega dne brez kakršnekoli oborožitve, zato sem mrzlično iskal orožje. Na srečo sem si uspel sposoditi šest polavtomatskih pušk od voda TO, angažirali pa smo tudi lovce, ki bi nam v primeru potrebe posodili orožje, strelivo in vozila.« (Lah, v Križman in drugi, 1994: 64)

6.6. Vznemirjenje v Italiji

O dogajanju na mejnih prehodih z Italijo so slovenski miličniki stalno obveščali italijanske kolege; UNZ Nova Gorica je bila v stalnem stiku s komandantom četrte cone italijanske policije v Vidmu (Steffe, v pogovoru, 23. april 2005).

Napetosti v Sloveniji pa so sprožile tudi premike italijanskih vojaških kolon, o čemer so poročale Primorske novice: »Naš novinar je obiskal tudi zamejstvo. Med svojim kratkim obiskom je videl večje premike italijanskih vojaških enot. Ni sicer videl premikov oklepnih enot, pač pa predvsem pehotnih. Vsi premiki so potekali v smeri proti državni meji.« (Primorci množično ustavljali tanke, Primorske novice, 1991)

Poročila o premikih italijanske vojske je na opoldanski seji obravnaval tudi svet predsedstva Republike Slovenije za obrambo. Bojno pripravljenost so dvignili v oklepni brigadah Ariette v Pordenonu in Pozzuolu del Friuli v Palmanovi, v mehaniziranih brigadah v Vidmu, Trstu in Pordenonu, v alpski brigadi v Vidmu in letalskih polkih v severni Italiji. V severnojadranske luke v Italiji je zaplulo nekaj desantnih ladij italijanske vojaške mornarice. Vznemirjenje je

zajelo tudi avstrijske armade in poveljstvi Nata za južno Evropo v Neaplju in Veroni. V Ljubljano je pripotoval ameriški vojaški ataše v Beogradu (Janša, 1992: 158).

7. JLA PROTI MEJI Z ITALIJO ŽE 26. JUNIJA 1991

V Sloveniji so 26. junija potekale priprave na proslavo dneva osamosvojitve, na mejnih prehodih pa je že zjutraj tega dne prihajalo do nesoglasij med slovenskimi miličniki in pripadniki JLA, predvsem zaradi zamenjave državnih oznak. Do večjih izgrediv in oboroženega obračunavanja med obema stranema ni prišlo, čeprav je bila situacija zelo napeta.

Sodeč po podatkih obveščevalne službe in redkih poročil obmejnih enot je bilo 25. junija na meji dokaj napeto, obe strani sta nestrpno čakali, kaj bo. Milica je povečala budnost in okrepila enote. TO je zaključevala priprave in v svoje vrste sprejemala prostovoljce. Obmejne enote so okrepile svoje dejavnosti in na ogroženih točkah popolnjevale osebje. Prihajalo je tudi do neposrednih stikov med policijskimi starešinami obmejnih enot ter do delnih dogovorov o reševanju nastalih težav, vendar je bilo med njimi tudi dosti obojestranskega nezaupanja. Ministrstvo za notranje zadeve R Slovenije je policiji naročilo, naj 26. junija v celotnem obmejnem pasu zamenja obstoječe državne oznake – table z napisom SFR Jugoslavija – z novimi, na katerih je pisalo Republika Slovenija. Isto je veljalo za državne zastave. Tako je čez dan prišlo do prvih izgrediv, saj obmejne enote brez izrecnega ukaza nadrejenih niso hotele dovoliti takih sprememb. (Kolšek, 2003: 160-161)

V poznih dopoldanskih in zgodnjih popoldanskih urah pa so se na ceste proti meji z Italijo že odpravile tankovske kolone iz pivške in ilirskobistriške vojašnice. Veliko večje pozornosti so bili kasneje v javnosti deležni tanki, ki so krenili iz Ilirske Bistrice, saj so še istega dne pozno popoldne dosegli mejne prehode Krvavi Potok, Lipica in Fernetiči. Oklepniki iz Pivke pa so uspeli priti le do vojašnice v Vipavi, kjer so ostali čez noč in naslednji dan (27. junija) nadaljevali pot proti Novi Gorici.

Prvi so na slovenske ceste zapeljali tanki iz vojašnice v Pivki. »/.../ je bilo v Pivki že od 8. ure dalje zaznati izredno povečane aktivnosti JLA, predvsem premikov moštva in vozil na vse strani. Ob 10.25 uri je bil dežurni Branko Celin obveščen, da so v krogu avtoparka v kasarni spravili v pogon tanke, tanki pa so nekaj po 11. uri (kot prvi v Sloveniji) iz vojašnice zapeljali na magistralno cesto ter po nji odpeljali skozi celotno Pivko,« je v kronologijo dogajanja med osamosvojitveno vojno na Pivškem zapisal takratni miličnik Mirko Zver (<http://www.geocities.com/pivkatour/vojna.html>). Dve uri kasneje so tankovske enote krenile tudi iz vojašnice v Ilirski Bistrici. Še istega dne so dosegle mejne prehode z Italijo na zahodni slovenski meji.

Vojašnici Pivka in Ilirska Bistrica pa nista imeli skupnega vodstva. Pivka je namreč spadala pod poveljstvo 14. ljubljanskega korpusa (general Pavlov), Ilirska Bistrica pa pod poveljstvo 13. reškega korpusa (general Čad). Verjetno je prav dejstvo, da so tanki iz Ilirske Bistrice dosegli meje že 26. junija, botrovalo temu, da je bil njihov prodor in poveljnik Čad, ki je

premik ukazal, deležen veliko večjega zanimanja, kot odhod tankov iz Pivke, čeprav so na ceste krenili še prej.

Vendar tako ena kot druga tankovska kolona ni upoštevala ukaza vrha JLA, ki je predvideval, naj enote odidejo proti mejam zgodaj zjutraj naslednjega dne, 27. junija, in nalogo zaključijo do popoldneva istega dne.

O odločitvi Marjana Čada je razpravljal tudi Kolšek, ki piše, da se je po sestanku v Zagrebu (25. junija zvečer) Čad ponoči vrnil na Reko in naslednjega jutra (26. junija) ukazal enotam, naj se pripravijo na izvršitev naloge (Kolšek, 2003: 161).

Čad je bil izkušen starešina, dober poznavalec terena, prebivalstva, organov oblasti in okolja, v katerem je živel in delal. Bil je velik pragmatik, strog in pravičen starešina. Kot dolgoletni vojak se je posluževal vsega znanja in veščin, kar jih je bilo mogoče pridobiti v vojski, zlasti tistih, ki so mu v skladu s prepisi pomagale hitro in dobro izvršiti zastavljene naloge. /.../ General Čad je v zvezi s svojo nalogo v noči na 26. junij vsestransko ocenil novi položaj na meji, zadano nalogo, stanje svojih enot, svoje planske obveznosti po preverjanju bojne pripravljenosti in kontroli enot, možnost provokacij in izrecni ukaz, naj nalogo opravi brez žrtev ter uporabe orožja, razen v samoobrambi. Upoštevaajoč vse navedene dejavnike je v skladu s svojimi načeli povezal praktično s koristnim in potrebnim. Odločil se je, da bo iz vojašnic v Ilirski Bistrici krenil 26. junija po 13. uri. (Kolšek, 2003: 161)

Tehten premislek in odločnost, da gre proti meji dan prej, je potrdil tudi sam general Čad.

Vojna v Sloveniji se je začela 26. in ne 27. junija, kot pravi Janša. Njegove trditve, da sem ravnal po svoji volji in natolcevanje, da sem se celo uštel pri datumu in odšel preuranjeno na pot, so, blago rečeno, smešne. V ukazu poveljstva armade (podpisal ga je general Stipčević), ki sem ga dobil 25. junija zvečer, je bilo namreč določeno, do kdaj moram priti na slovensko-italijansko mejo in ne, kdaj naj se odpravim na pot. Ocenil sem, da bi nalogo izpeljal brez večjih težav, če bi štartal ob dnevni svetlobi. Enote iz Ilirske Bistrice, ki sem jih zadolžil za to operacijo, so odšle iz matične vojašnice v torek,, 26. junija, natanko ob 13.15. (Janševe trditve so smešne, Primorske novice, 1992)

Nasprotno pa je stališče slovenske politike, ki je tudi obveljajo kot uradno, da se je osamosvojitvena vojna v Sloveniji začela v četrtek, 27. junija, zgodaj zjutraj. Ob 1.30 uri je tankovska kolona iz Karlovca prečkala mejo pri Metliki, ob 2.40 uri je z Vrhnike krenila tankovska kolona proti letališču Brnik, ob 4. uri pa je pri blokadi Poganci med Metliko in Novim mestom prišlo do streljanja.

7.1. Pivka – prvi tanki na slovenskih cestah

Kot v spominih na osamosvojitveno vojno piše Mirko Zver, takratni miličnik oddelka milice Pivka, so 26. junija že od 8. uri zjutraj v Pivki zaznali povečane aktivnosti JLA, predvsem premike moštva in vozil. Ob 10.25 uri je bil dežurni Branko Celin obveščen, da so v krogu avtoparka v vojašnici pognali tanke (<http://www.geocities.com/pivkatour/vojna.html>). Že v preteklih dneh se je v vojašnici in okoli nje veliko dogajalo; miličniki so zvedeli, da je JLA testirala tanke in njihove strelne cevi, o čemer so jih obveščali tudi domačini civilisti, ki so bili zaposleni v vojašnici. Kot je dejal Vojko Otoničar, takratni komandir oddelka milice Pivka, so vedeli, da se bo nekaj zgodilo, vendar niso bili prepričani kaj in kdaj. Tudi ko so tanki že ogrevali motorje, si ljudje niso mogli predstavljati, da bodo res odpeljali na ceste, saj so bili navajeni na različne vojaške aktivnosti in na življenje z vojaki v svoji sredini (Otoničar, v pogovoru, 23. april 2005).

Vendar so ob 11.10 uri tanki krenili iz vojašnice na glavno cesto in desno skozi Pivko. Kot se spominja Otoničar, je bilo v koloni 20 ali 21 vozil, poleg tankov še samohodke, dva ali trije oklepni transporterji in oficirske »kampanjole«. V koloni pa ni bilo pehotnih enot.

Ogorčenja ljudi, ki so se zbrali na ulicah, ni mogoče opisati. Predvsem starejši, ki so vojne grozote že preživeli, so se odkrito zgražali nad početjem vojske, saj so še predobro vedeli, da taki demonstraciji sile ne sledi nič dobrega. Tankisti so bili precej nespretni, med potjo so, bolj iz neznanja in zaradi slabega stanja vozne tehnike, rušili zidove, nerodno vozili skozi ovinke, po robnikih pločnikov. /.../ Ljudje so bili ogorčeni, še posebej nekateri posamezniki. Franc Krnel, Tajčarjev, je enemu oficirju, ki je ponosno gledal skozi tankovsko kupolo, vrgel kamen in ga zadel v glavo, tako, da se je oficir dobessedno sesedel v tank. Mankučeva tašča je nekega kapetana kar opljuvala, ko se je tankovska kolona zaustavila pri Elektro Primorska. Kar so tanki naredili iz ceste, ni mogoče opisati z besedami, da pa se je začela vojna, vsaj za nas, ni bilo več nobenega dvoma, čeprav nismo imeli jasnih predstav, kaj bomo počeli, ali se bomo morali streljati. (<http://www.geocities.com/pivkatour/vojna.html>)

Eden od tankov v koloni, ki se je sredi mesta ustavila, je celo obrnil cev proti oknu oddelka milice, kjer je komandir Otoničar opazoval dogajanje na ulici. Nato pa so tanki nadaljevali pot proti Prestranku. V Pivki barikad niso postavili, ker za to niso imeli časa. Zaradi številnih aktivnosti vojske namreč niso mogli predvideti, kdaj (in ali sploh) bodo vojaki krenili na ceste (Otoničar, v pogovoru, 23. april 2005).

7.2. Prvi odklop elektrike vojašnici

Potem ko je dan v Pivki minil pod vtisom dopoldanskega mimohoda tankov, so se aktivnosti milice spet začele nekaj po 23. uri. Takratni vodja pivškega Elektra Primorske Armando Čotar je oddelek milice obvestil, da je dobil ukaz naj vojašnici v Pivki za eno uro odklopijo elektriko. Čotar in njegov sodelavec Marjan Urbančič, ki so ju varovali miličniki, sta na travniku sredi Hrastja staknila žice, kar je povzročilo izpad električne energije v vsej pivški vojašnici. Ekipa se je nato za eno uro umaknila, ko pa so se vračali proti travniku, je bila vojašnica razsvetljena, saj je JLA imela vključene agregate. Nekaj po polnoči pa so vojašnici ponovno vrnilo dobavo elektrike. Kmalu zatem so na milici prejeli telefonski klic in informacijo, da je vojska prišla na Elektro. Miličniki so se morali prvič po izhodu tankov odpraviti mimo vojašnice, ob kontejnerju na območju vojašnice pa je bil parkiran tank. Na srečo težav z njim niso imeli. Ko so pustili območje vojašnice za sabo, pa so pri odcepu za vas Kal srečali še vojaški »pincgaver« z ugasnjenimi lučmi in dva tanka z mitraljezoma uprejenima v avtomobil milice, ki se je ustavil ob cesti. Ko so prispeli do RTP na Kalu, so tam zaposleni miličnikom povedali, da je bila vojska pri njih. Enemu od zaposlenih, Toniju Novaku, je vojak celo nastavil puško na trebuh, repetiral in zagrozil, da bodo razstrelili RTP, če bodo vojašnici spet odklopili elektriko (<http://www.geocities.com/pivkatour/vojna.html>). Ponoči so miličniki oddelka Pivka še preverili škodo, ki so jo tanki napravili z vožnjo po cestah, sicer pa je noč na Pivškem minila mirno.

7.3. Od Pivke do Vipavske doline

Nekaj vozil iz kolone, ki je krenila iz Pivke, se je ustavilo ob cesti med Prestrankom in Hruševjem, njen drugi del pa se je odpeljal proti Rebrnicam. Tam so vojaška vozila ob 12.44 uri naletela na barikado, ki sta jo postavila miličnika novogoriške prometne milice Dražen Šmuc in Andrej Kolenc. Po daljšem čakanju in posvetovanju se je del kolone obrnil in vrnil proti Hruševju. Drugi del je ostal na Rebrnicah vse do večera, ko se je obrnil in odšel v Postojno. Pri Hruševju se je kolona še nekoliko zadržala, nato pa krenila preko Landola proti Bukovju in po gozdnih poteh proti Colu. Pred Colom se je spustila v dolino Bele in skozi Sanabor proti Vrhpolju in Vipavi ter tako obšla Nanos. Nad Sanaborjem so ji pot zaprle hitro organizirane barikade, pred Vrhpoljem so se ji postavili po robu domačini. Toda kljub temu so tanki s spremstvom ob 21.30 uri pripeljali v Vipavo in se razmestili v tamkajšnji severni vojašnici (Križman in drugi, 1994: 110).

Kaj se je tistega dne dogajalo na Vipavskem se spominja nekdanji predsednik krajevne skupnosti Vrhpolje Branko Tomažič.

/.../ tudi v naši krajevni skupnosti smo se pripravljali, da bomo posadili lipo. Dogovorili smo se, da gremo ponjo Na lipe na Nanos, takrat pa je bilo po radiu že slišati o prevozih težkih tovorov, zaporah cest in podobnem. Zdelo se nam je, da nekaj ne more biti v redu. Ko sva se z Jankom Reharjem peljala proti Sanaboru – namenjena sva bila Na lipe, da bi pokazala, katera drevesa izkupati – naju je pri Zavtrnikih blizu Sanabora že ustavil miličnik in dejal, da ne smeva naprej. Skozi Belo naj bi pripeljali tanki. Tedaj nama je bilo jasno, za kaj gre in kaj se godi. Na proti do tam sva prehitela tudi štiri tovornjake z vojaki, poveljujočega oficirja pa je Rehar poznal. Med njima je prišlo do nekoliko živčnih besed in ko je starešina dejal, da to, kar se dogaja, ni naša stvar, sva videla edino možnost in rešitev, da se vrneva domov. Od doma sem takoj poklical ajdovsko postajo milice, kjer so potrdili moje zle slutnje. V istem hipu se je rodila zamisel o barikadah. Najbolj primeren bi bil buldožer domačina Martina Groznika, zato sem ga poklical po telefonu. Oglasila se je mati in obljubila, da bo poiskala sina, ki ga sicer ni bilo doma, daleč pa tudi ni mogel biti. Prej kot bi pričakovali, je nad vasjo zarohnel motor Groznikovega buldožerja, v nekaj minutah je bil postavljen počez in iz njega pobrane baterije. Medtem ko je bilo po soteski Bele že slišati hrumenje tankovskih motorjev, so se nam pri barikadi pridružili miličniki. Kako oglašujoč je zvok tankovskih motorjev, vemo v Vrhpolju zelo dobro. Skozi vas so se večkrat peljali na bojno usposabljanje na Nanos – toda takrat so bili tanki še naši, prijateljski. Ko so tanki pripeljali do barikade, je bil vanjo postavljen še tovornjak novogoriškega cestnega podjetja. Poveljnik kolone, kapetan Edvard Kovačič je slednjega kaj kmalu umaknil, saj se je dobro spoznal na motoroznanstvo, o čemer sem se prepričal sam, ko smo bili skupaj na vojaških vajah, buldožerja, ki je bil brez baterij, pa ni mogel. Odločil se je, da ga s ceste porine za bližnjo stanovanjsko hišo s tankom, ki je imel spredaj desko. Škoda bi bila velika, zato je lastnik sam odstranil buldožer, vse dogajanje pa je vojaški koloni povzročilo vsaj 20 minut zamude.

Tanki so vijugali naprej proti Vrhpolju, za njimi pa je ostajala razdrapana cesta, ki so jo pred komaj osmimi leti z velikimi težavami popravili in asfaltirali. Vedeli smo za nesoglasja med slovensko politiko in Beogradom, a nihče ni pričakoval, da se bo vojska spustila tako daleč.

Med mnogimi razmišljanji, kako jim preprečiti nadaljnjo pot, so bili tudi predlogi, da bi na ozko cesto skozi vas pripeljali brane in pluge, vse, kar bi vsaj upočasnilo prodiranje proti Vipavi. Od tega ne bi bilo haska, saj bi nekajdesetonške jeklene pošasti vse polomile, zdrobile. Znova je stopil na sceno Groznikov buldožer, ki se je postavil na cestni vogal pred cerkvijo, za njim pa še tovornjak ajdovskega SGP Primorje in tovornjak Toma Gomizelja iz Vipave. Prvi tank v koloni je potisnil buldožer na stran, pri tovornjakih pa je bil nemočen. Bila sta zablokirana in do vrha naložena z gramozom. Na ozki cesti med hišami ju ni bilo mogoče poriniti, edina možnost je bila, da bi ju odvlekli.

Ljudje, bila je zbrana domala vsa vas, so protestirali, kar je Kovačiču zrahljalo živce, tako da je dvakrat ustrelil v zrak. Bila je že skoraj 17. ura in po njihovem urniku je že krepko zamujal. Povsem pa je izgubil živce, ko sta Peter Curk in Mirko Bogataj s tovornjaka, ki naj bi ga tank odvlekel, snela jekleno vrv. Peter in Mirko sta postala prva talca slovenske osamosvojitvene vojne. Kovačič ju je ukazal odpeljati v vipavsko vojašnico, od koder pa so ju po približno dveh urah izpustili. Zaradi napetosti v Vrhpolju so iz vipavske vojašnice pripeljali okrepiteve. Ob cesti so na vsakih pet metrov postavili vojake v popolni bojni opremi, z orožjem in strelivom. Med vojaki je bilo veliko Slovencev in prav v pogovorih z njimi smo zvedeli, da o vsem dogajanju ne vedno ničesar. Rekli so jim, da grozi nevarnost z zahoda, ko pa so – vsaj večinoma – spoznali, v čem je srž vseh dogajanj, so mnogi med njimi prosili, naj se zadržimo, da ne bi prišlo do streljanja./.../ Dogodkom, strahu in vsemu navkljub je okoli 20. ure sredi Vrhpolja zadonela Zdravljica. Mogoče še bolj veličastno in bolj s srcem kot kdajkoli – Vrhpoljci smo s pesmijo in recitacijami proslavili rojstvo nove slovenske države. Našemu navdušenju so bili priča tudi vojaki JA, ki so še vedno stali ob cesti in čakali še zadnji tank, ki je zaostal za kolono.

Takrat so se nam pridružili še nekateri Vipavci /.../ in v množici vsaj 400 ljudi se je porodila odločitev, da tanka ne spustimo v Vipavo. Posedli naj bi predenj in ga zaustavili s svojimi telesi. Agresorjevi vojaki so prišli prvič v stik z živimi barikadami: okoli 40 domačinov je s svojimi telesi tanku preprečevalo pot skozi vas. Tank se je sicer ustavil, njegov motor pa je ropotal naprej. Začela so se pogajanja; naj za deset minut ugasnejo motor, pa bomo ravnali drugače. Beseda sem, beseda tja, tank je silil naprej, pred njim sklenjena vrsta Vrhpoljcev in Vipavcev. Starešina, ki je poveljeval tankovski posadki, je ukazal nadeti si zaščitne maske, tudi sam si jo je potegnil čez obraz, in pred tank postavil šest ali osem vojakov. Očitno je bil pripravljen tudi streljati, nazadnje pa je motor tanka vendarle utihnil. Verjeli smo že, da bomo s starešino našli kolikor toliko razumno rešitev, ko se je spet pojavil Kovačič.

V povsem njegovem slogu, ki je spominjal na ameriške vojake v Vietnamu, z zavihanimi rokavi, brez kape, s plinskimi bombami okoli pasu, s škorpijonom »na gotovs« – zdi se mi, da je užival v tej pojavi – je grozil vsevprek. Ni nam preostalo nič drugega, kot da se umaknemo izpred tanka. Nekaj smo jih celo morali odvleči, ker so vztrajali in – ko stvari presojam zdaj – je bilo vprašanje, kaj vse bi se lahko zgodilo. Kot nalašč je tedaj v vasi zmanjkalo elektrike. V temi je bilo dogajanje še toliko bolj grozljivo.

Nekaj po 22. uri je tank vendarle odpeljal naprej, za njim pa so odšli tudi vojaki, ki so jih postavili ob cesti. (Tomažič, v Križman in drugi, 1994: 110-113)

Za pot od Pivke do Vipave je tankovska kolona potrebovala skoraj 12 ur; v normalnih razmerah bi tja prišla v največ nekaj urah. Tanki so prenočili v vipavski vojašnici, proti meji z Italijo pa so se odpravili naslednjega jutra, nekaj pred 11. uro.

Med Sanaborjem in Vrhpoljem je vojska doživela tudi večjo tehnično okvaro; eden od tankov je zagorel. V Vipavo so ga zvezli šele čez nekaj dni. Dva tanka pa sta se pokvarila že prej; eden pod Podkrajem na Farmancah, drugi pa v soteski Bele.

7.4. Grožnje Ajdovščini

Nič kaj spodbudne pa niso bile niti novice iz Ajdovščine, kjer so na mostu čez Hubelj in na nekaterih drugih strateških in prometnih točkah postavili barikade že ob 14. uri. V blokadi na mostu so bili večinoma tovornjaki s prikolicami in vlačilci podjetij SGP Gorica, SGP Primorje in Cestnega podjetja Nova Gorica. Z barikado so prekinili promet proti Novi Gorici, naprej so spuščali le tovornjake z živino in hitro pokvarljivim blagom, kolona pa se je daljšala v obe smeri (Hubelj. No passaran!, Primorske novice, 1991).

Kljub izrednemu stanju so osamosvojitve Slovenije počastili s proslavo tudi v Ajdovščini. V dvorani, kjer je bila 5. maja 1945 ustanovljena slovenska vlada, je nastopil domači moški pevski zbor Srečko Kosovel. Slovenske pesmi so donele le dobrih sto metrov stran od s tovornjaki zatranega hubeljskega mostu in nadaljnjih sto metrov od največje vojašnice v Vipavski dolini, ki je tudi nosila ime po Kosovelu (Križman in drugi, 1994: 114).

V sredo zvečer so nad Vipavo in Ajdovščino že visele grožnje, da bo dolina doživela katastrofo, če s cest ne umaknejo ovir in dovolijo tankom in njihovem spremstvu prehoda do meje z Italijo. Grožnje, ki sta jih po telefonu od vojaških oblasti iz Beograda dobivala predsednik občinske skupščine Franc Boštjančič in predsednik občinskega izvršnega sveta Silvo Premrl, so napovedovale, da bo ajdovski bazen zravnán z zemljo. Ob dejstvu, da je v Ajdovščini in Vipavi v štirih vojašnicah bivalo skoraj 3000 vojakov in skoraj 200 starešin, bi to prineslo nepredvidljive posledice.

O 26. juniju 1991 je spregovoril tudi takratni predsednik občinske skupščine Ajdovščina, Silvo Premrl.

Predhodnico kolone tankov smo že 26. junija okoli poldneva zadržali v Rebrnicah. Vodstvo vojske je hotelo na vsak način doseči odpravo blokade, najprej s pogovori. Komandant garnizije Ajdovščina, ki je bil sicer že upokojen in ni več opravljal dolžnosti, je po naročilu generala Andrije Rašete posredoval pri meni, češ da vozijo v koloni hrano za ljudi in živali. Po posvetu z odgovornimi sem sporočil, da ceste ne bomo odprli, kar hrane v koloni pač ni. Ta kolona se je sicer v Rebrnicah nekoliko zadržala, a je kasneje skupaj z delom kolone ki se je v Hruševju obrnil proti Postojni skozi Bukovje, čez Farmance in skozi Belo ter Sanabor prišla do Vrhpolja. Za vsakršno resno in pravočasno blokado ni bilo časa, ker smo za kolono pač prepozno izvedeli. Domnevam, da se je to zgodilo zato, ker je zatajil sistem opazovanja in obveščanja med posameznimi vodstvi teritorialnih območij, ki je bil najbrž v začetku še nekoliko improviziran.

Takrat smo postavili blokado tudi na mostu čez Hubelj v Ajdovščini. Po telefonu so nam iz vojske grozili (to je storil oficir iz poveljstva v Postojni, ki je imel ženo zaposleno v Tekstini), da bodo bombardirali industrijo, če z mostu ne umaknemo tovornjakov. Udeležili naj bi se tudi pogajanj in to prav na z ljudmi in tovornjaki zatrpanem mostu. Predsednik občinske skupščine Franc Boštjančič, načelnik oddelka za gospodarstvo in finance Evstahij Paljk in jaz smo sicer šli na napovedane pogovore (prav takrat je bila pred dvorano prve slovenske vlade proslava ob osamosvojitvi), vendar od vojske ni bilo nikogar.

Vodstvo občine je imelo ves čas stike s komandantom vojašnice v Palah blizu izvira Hublja, namestnikom komandanta vojašnice Srečko Kosovel sredi mesta in večkrat s komandantom divizije v Postojni. To nam je na nek način omogočalo, da smo kljub informacijski blokadi in konspirativnosti vojske le prihajali do velikokrat zelo pomembnih informacij. Posebno pozornost smo posvetili skladišču orožja in streliva na Fužinah pri izviru Hublja. Izvedeli smo, da tam hranijo okoli 20 ton trotila, okolica pa je bila minirana. Zato je obstajala resna nevarnost, da bi v primeru kake naše aktivnosti prišlo do eksplozije. Zamenjali so namreč poveljnika straže, po narodnosti Albanca, ki mu je bilo moč zaupati. Njegovo mesto je prevzel nižji vodnik, po narodnosti Srb, ki se je s svojim agresivnim obnašanjem »proslavil« že drugod. Vedeli smo tudi, da daje poveljujoči v vojašnici Srečko Kosovel zelo »ostre in težke« ukaze. O nevarnosti, ki je grozila Ajdovščini, sem obvestil tudi ministra Janeza Janšo in dogovorila sva se za določeno mero previdnosti. (Križman in drugi, 1994: 138-139)

7.5. Iz Ilirske Bistrice proti meji nekaj po 13. uri

Bojne dejavnosti v Južnoprimorski pokrajini so se odvijale v specifičnem prostoru in času. Neka specifična je mogoče v tem, ker je poveljnik 13. reškega korpusa, general Marjan Čad, usklajeval svoje aktivnosti pred 26. junijem 1991 s poveljnikom 14. ljubljanskega korpusa, generalom Pavlovom. General Čad se je dobro zavedal, da Južnoprimorska pokrajina leži na izredno pomembnem geostrateškem položaju, saj meji tako na Republiko Hrvaško kot na Republiko Italijo, katera je v Nato paktu. (Neobjavljen dokument: Pregled bojnih dejavnosti v južnoprimorski pokrajini od 26. 06. do 03. 07. 1991)

Del slovenskega ozemlja je sodil pod pristojnost reškega korpusa s sedežem na Reki; poveljstvo je torej bilo v sosednji republiki oziroma v sosednji državi (po razglasitvi samostojnosti). Gre za ozemlje med današnjo slovensko-hrvaško državno mejo od Sečovelj prek Čičarije do snežniških gozdov na eni strani ter slovensko-italijansko mejo med mejnima prehodoma Gorjansko na Krasu in Lazaret v slovenski Istri na drugi strani. Na vsem tem območju je bila edina velika vojašnica in garnizija JA v Ilirski Bistrici, v okviru katere je bila tudi tankovska enota. Ob meji z Italijo so bile le manjše obmejne vojaške enote, graničarji. Torej je imela garnizija v Ilirski Bistrici velik pomen za izpolnitev ukaza zveznega izvršnega sveta, da zasede mejne prehode z Italijo.

»Nesporno dejstvo je, da sta v sredo 26. junija 1991 ob 13.10 uri krenili iz Ilirske Bistrice proti meji z Italijo dve oklepni koloni JLA. O tem imamo pisno poročilo tedanje UNZ, danes

Policijske uprave Postojna. To poročilo je gotovo zelo zanesljiv vir, saj so ga sestavljali miličniki in njihovi sodelavci na terenu.« (Šajn, 2003: 155)

Da so tanki krenili iz vojašnice v Ilirski Bistrici 26. junija, nekaj po 13. uri, pa je povedal tudi sam general Marjan Čad, poveljnik reškega korpusa.

V ukazu poveljstva armade (podpisal ga je general Stipčević), ki sem ga dobil 25. junija zvečer, je bilo namreč določeno, do kdaj moram priti na slovensko-italijansko mejo in ne, kdaj naj se odpravim na pot. Ocenil sem, da bi nalogo izpeljal brez večjih težav, če bi štartal ob dnevni svetlobi. Enote iz Ilirske Bistrice, ki sem jih zadolžil za to operacijo, so odšle iz matične vojašnice v torek, 26. junija, natanko ob 13.15. (Janševe trditve so smešne, Primorske novice, 1992)

Kolona oklepnih vozil, ki je iz vojašnice v Trnovem, v zahodnem delu Ilirske Bistrice, krenila ob 13.15 uri, v mestu ni povzročila večjega preplaha, tudi zato, ker je vojašnica stala na njegovem obrobju.

Še v Ilirski Bistrici sta se oblikovali dve koloni:

- Ena kolona se je usmerila po cesti Ilirska Bistrica – Postojna v smeri proti Ribnici in od tam nadaljevala pot po Vremski dolini proti Divači in mejnima prehodoma Lipica in Fernetiči. Kolono je sestavljalo osem tankov in osem malih vojaških tovornjakov.

- Druga kolona se je začela premikati po cesti iz Ilirske Bistrice proti Podgradu in od tam proti Kozini in mejnemu prehodu Krvavi Potok. V koloni je bilo sedem tankov, šest oklepnih transporterjev z raketnimi rampami (brez raket) in devet tovornjakov (Prvi dan na Bistriškem, Primorske novice, 1991).

Nekoliko se razlikujejo podatki o številu vozil, ki jih navaja Kolšek.

V skladu z načrtom je Čad angažiral tankovsko četo z enajstimi tanki, pehotno četo z močjo 120 ljudi, protioklepno baterijo s šestimi topovi, izvidniški vod s tremi oklepnimi transportnimi vozili in vod vojaške policije z dvema oklepnima voziloma. Skupno je torej razpolagal s 350 ljudmi, enajstimi tanki, petimi oklepnimi transporterji in šestimi protioklepnimi sredstvi. (Kolšek, 2003: 160)

Skupinam, ki so imele nalogo prodirati v različnih smereh, je Čad določil starešine; tako je bil za prodor proti Sežani odgovoren polkovnik Obradović, enoto, ki se je bližala Koprju, je spremljal polkovnik Mile Krtinić, enoto, namenjeno na Kozino, pa komandanta 13. brigade, polkovnik Vlado Hodalj (Kolšek, 2003: 161).

Prve informacije, da se bodo tanki premaknili iz vojašnic proti mejam, so v sežanskem območnem štabu TO dobili že dopoldan. K majorju Dragu Božacu, poveljniku 45. območnega štaba TO Sežana, naj bi že ob 7.30 uri zjutraj pritekel delavec PTT Sežana in ga obvestil, da je major Malinović iz vojašnice v Sežani ravnokar klical po telefonu generala Marjana Čada in zahteval okrepitev obmejnih enot, ker te s silami, ki jih imajo na razpolago, ne morejo preprečiti postavitve tabel z napisom Republika Slovenija in slovenskih zastav ter jih tam,

kjer so že postavljene zamenjati s starimi jugoslovanskimi. General Čad je Malinoviću odgovoril, naj ne skrbi in da bo v pomoč dobil tanke in dovolj vojakov za izvedbo načrtovane akcije (Neobjavljen dokument: Pregled bojnih dejavnosti v južnoprimerški pokrajini od 26. 06. do 03. 07. 1991).

Avtorji knjige Dan prej pa pišejo, da so nekateri pričevalci omenjali kasnejši čas prejema obvestila delavca PTT, ki naj bi v štab TO pritekel šele približno ob 11. uri (Križman in drugi, 1994: 54). O obvestilu je Božac takoj poročal poveljniku 4. pokrajinskega štaba TO v Postojni in komandirju postaje milice v Sežani. Sledilo je povelje, naj se TO poveže z milico in naj skupaj z nenasilnimi sredstvi ovirajo prodor tankovskih kolon (Križman in drugi, 1994: 54).

7.6. Proti Lipici in Fernetičem³

Takoj, ko je postaja milice Sežana s kopske UNZ dobila informacijo o premikih tankov, je komandir Boris Gradič o tem obvestil oddelek milice v Divači in naročil, naj miličniki pregledajo lokalno cesto Divača – Neverke v okolici Tromostovja. Tam so počakali na tovornjake, ki so blokirali cesto.

Po naročilu iz Sežane so se nato napotili v Famlje, kamor naj bi prišli tovornjaki Kraškega zidarja, da bi zaprli cesti proti Matavunu in proti Divači. Že med vožnjo proti Famljam je patrolja (v njej sta bila Ivan Vidmar in Dinko Ružič) srečala predhodnico tankovske kolone, vojaško »kampanjolo«. Za njo so iz smeri Vremskega Britofa vozili tanki. O dogajanju in o tem, da ne bodo uspeli postaviti blokade, je patrolja obvestila Sežano in UNZ Koper, ki je v pregledu dogodkov zabeležila, da so ob 13.42 uri prejeli obvestilo, da se iz smeri Ribnice proti Divači premika kolona šestih tankov (Neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991). Takoj so naročili drugi patrolji divaške milice naj postavi blokado na zoženem delu ceste v Dolnjih Ležečah. V barikado so postavili tri tovorna vozila.

Približno ob 14.15 uri je skupina osmih tankov prispela do blokade v Dolnjih Ležečah. Ko je oficir, ki je vodil kolono, videl, da blokade ni mogoče obvoziti, je ukazal vozniku tanka, naj jo prebije. Tank je z levo gosenico zapeljal na prikolico tovornjaka⁴ in ga zrinil s ceste. Vojak na tanku je nameril mitraljez v miličnika ob blokadi in repetiral. S tem, ko so poškodovali

³ Vir za večino informacij, ki jih navajam v tem poglavju, sta depeši sežanske postaje milice in divaškega oddelka milice (Depeša Postaje milice Sežana, številka 2-38/116 in Depeša Oddelka milice Divača, številka 38-455/1-91; fotokopija dokumenta v arhivu H. Race), zato vira ne navajam pri vsakem citiranem podatku, navajam pa druge vire, iz katerih sem pridobila informacije.

⁴ Registrska številka vozila znamke TAM 110 je bila TU 149-139, njegov lastnik je bil Miroљjub Simović iz Čajetine, vozil pa ga je Radenko Rajović iz Čajetine, materialno škodo na tovornjaku so miličniki ocenili na 200.000 dinarjev.

tovornjak, so si tanki izborili pot proti Divači. Miličniki so takoj postavili naslednjo blokado v divaškem križišču. Zaradi pomanjkanja časa, le petih tovnjakov v blokadi in neugodne konfiguracije terena (ravnina), je tankovska kolona barikado brez težav obšla.

Le nekaj deset metrov naprej so miličniki v lokavskem križišču že postavljali naslednjo blokado iz osebnih vozil. Ta je dlje zadržala tankovsko kolono, tudi zato, ker se je v križišču zbrala velika množica domačinov, ki se je postavila na cesto in tako poskušala preprečiti tankom nadaljevanje poti proti Lokvi in mejnemu prehodu Lipica. Matija Kovač iz Divače se je pred tank zapeljal z mopedom in tako zaustavil kolono. Kovač in Aleksander Dekleva iz Koprca sta nato stopila do »kampanjole«⁵. Iz nje je skočil oficir JLA (poročnik), pozval miličnike in občane, naj se odstranijo, Deklevo pa odrinil s ceste in pri tem streljal v zrak.

Miličnika sta ga pozvala, naj tega ne počne, oficir pa je pobral tulce in se vrnil v vozilo. Uporabo strelnega orožja na križišču v Divači so zabeležili tudi na UNZ Koper – ob 14.35 uri (Neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991). Domačini so se streljanja prestrašili in se odmaknili, kolona JLA pa se je z vijuganjem prebila mimo barikade in nadaljevala pot proti Lokvi.

Tik pred vasjo Lokev so domačini in sežanski miličniki s tovnimi vozili postavili naslednjo barikado. V njeni bližini se je takoj zbralo veliko krajanov Lokve. Ko je prispela tankovska kolona do barikade – UNZ Koper je poročilo o tem prejela ob 15.16 uri (neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991) – je poročnik JLA že grozil, da bo streljal, v kolikor ne bodo miličniki sami odmaknili blokade, ali če jim bo kdo skušal preprečiti prebijanje barikade na silo. Nato se je odpravil peš mimo blokade na pogovor z namestnikom komandirja postaje milice Sežana, ki mu je dejal, da blokade ne bodo odstranili. Oficirji JLA so ponovno zahtevali, da miličniki odprejo cesto, in grozili, da bodo barikado v nasprotnem primeru odstranili na silo.

V blokadi je bil ob svojem tovnjaku tudi voznik Kraškega zidarja Ladi Kotar. K njemu je pristopil major Stanko Jurić⁶, ki se je vozil v tanku, in mu ukazal, naj tovnjak umakne s ceste. Kotar mu je v trenutku prisilil krepko zaušnico, Jurić pa se je molče obrnil in splezal v tank (Križman in drugi, 1994: 30). Po približno pol ure, ob 15.48 uri pa je vojska tudi to barikado obšla in pri tem poškodovala tovnjak.

Naslednjo barikado so postavili v središču vasi Lokev, vendar so se ji tanki izognili in zapeljali po kolovozni poti mimo vasi. Lokev pa se še vedno ni vdala in naslednjo barikado

⁵ Registrska številka vojaškega vozila znamke fiat je bila JNA K 0563.

⁶ Stanko Jurić je bil skoraj domačin, stanoval je na Kozini, kjer je po osamosvojitveni vojni tudi ostal s svojo družino. Prošnjo, da predstavi svoj pogled in stališča JLA o začetkih vojne v Sloveniji in dogajanje leta 1991, je zavrnil. Z njim sem se pogovarjala 2. aprila 2005.

postavila na koncu vasi (blizu pokopališča) v smeri proti Lipici. Tanki so tam postavljen tovornjak potisnili s ceste in nadaljevali pot proti meji z Italijo. Na poti do tja so miličniki postavili še dve blokadi, vendar so jih zaradi neugodne konfiguracije terena tanki z lahkoto obšli.

Na mejni prehod Lipica se je JLA pripeljali z osmimi tanki, štirimi tovornimi vozili z vojaki in enim terenskim vozilom. Takoj po prihodu na mejni prehod so trije tanki obrnili in se vrnili do Škibinov, kjer so ostali na kolovozni poti.

7.7. Od Lipice do mejnega prehoda Fernetiči

S preostalimi petimi tanki se je JLA odpeljala po gmajni ob meji proti Sežani. Tam so se najprej ustavili v vojašnici. Cesta proti središču mesta je bila blokirana, zato so se tanki preko Orleka (cesto od Sežane do Orleka so le nekaj dni prej na novo asfaltirali) odpravili proti suhozemnemu terminalu na Fernetičih, kamor so prispeli približno ob 19. uri. Pot preko železniške proge jim je omogočil šef železniške postaje Đuro Babić (srbske narodnosti), ki ni upošteval ukaza komandirja sežanske milice Borisa Gradiča, naj zapre progo in pred tanke postavi vlakovno kompozicijo (Križman in drugi, 1994: 55). Vojska pa je že pred prihodom tankov zavarovala območje terminala, tako da miličniki kolone niso mogli več ovirati.

Takoj po prihodu na mejni prehod Fernetiči je vojska zasedla bojne položaje na obeh straneh ceste in topove obrnila proti Sežani. Okoli tankov in vojakov se je zbralo večje število ljudi, ki so glasno negodovali na račun početja JLA. Zato so vojaki iz vojašnice pod poveljstvom zastavnika Čukovića izstrelili nekaj kratkih rafalov iz avtomatskega orožja. Na množico na območju mejnega prehoda so začeli streljati s plinskim orožjem (Križman in drugi, 1994: 29-30). Miličniki so še zapisali, da je bilo v takratnih razmerah vsakršno komuniciranje s pripadniki JLA nemogoče, saj so svojo nalogo izvajali po naročilu in se niso ozirali na morebitne posledice in nastalo škodo. Pripomnili so še, da so tanki zelo poškodovali ceste, najbolj v Dolnjih Ležečah, v divaškem in lokavskem križišču ter v vasi Lokev.

V policijskem zapisniku so zabeležili tudi, da so pri nadaljnjem zbiranju podatkov o vožnji tankov ugotovili, da je kolona zaradi vožnje po celotnem cestišču ogrožala in ovirala promet. Tako je moral voznik osebnega vozila pri odcepu za Brežec zapeljati s ceste, da se je izognil trčenju s tanki. Materialno škodo na vozilu so miličniki ocenili na 40.000 dinarjev, avtomobil pa z avtovleko odpeljali v Divačo.

Miličniki so zabeležili še, da so tega dne zaznali izpad električnega toka na celotnem območju, navajajo pa, da jim vzrok za to ni znan.

7.8. Proti Krvavemu Potoku

Koloni, v kateri je bilo sedem tankov, in se je iz Ilirske Bistrice usmerila proti Podgradu in mejnemu prehodu Krvavi Potok, so prvo zasedo postavili v zaselku Zalči, na pol poti med Ilirsko Bistrico in Podgradom. Tam so čez cesto postavili tovornjak Cestnega podjetja Koper. Tank ga je potegnil na rob ceste in kolona je nadaljevala pot proti Podgradu, kjer so pri bencinski črpalki postavili naslednjo oviro; na cesti je bil težak tovornjak. V bližini se je zbralo veliko ljudi. Zastavnik vojaške policije, ki je bil v spremstvu tanka, je zagrozil, da bo razstrelil črpalko, če ovire ne bodo odstranili. Ker tovornjaka miličniki še vedno niso hoteli odmakniti, ga je odstranil tank in ga pri tem poškodoval.

Le nekaj kilometrov naprej, v Hrušici, na odcepu pri tovarni Plama, je bila že naslednja blokada, ki so jo miličniki postavili tako, da so zaustavili dva manjša tovornjaka, ki sta slučajno peljala mimo. Tudi v Hrušici se je ob barikadi zbralo veliko ljudi in tudi tu je zastavnik grozil s streljanjem in uničenjem tovornjakov. Na pobudo miličnikov sta voznika tovornjaka umaknila.

Kot je povedal komandir oddelka milice Kozina Rajko Kalister (Kalister, v pogovoru, 11. april 2005) je 26. junija 1991 prišel v službo kot ponavadi, ob 7. uri zjutraj. Tistega dne so delali vsi zaposleni (18 miličnikov), vpoklicali pa so še rezerviste; skupaj je tako poveljeval približno 30 možem. Kmalu zatem je dobil obisk delavca iz službe državne varnosti, ta pa je potrdil, kar se je že nekaj dni napovedovalo: pri prevzemu mejnih prehodov bo prišlo do zapletov. Zato so takoj začeli organizirati blokade, ki jih prej niso načrtovali, ampak so sproti uporabljali razpoložljiva sredstva. Prvo barikado na območju oddelka milice Kozina so postavili pri Obrovu (Kalister, v pogovoru, 11. april 2005).

Ob 15.38 uri je patrolja milice Kozina sporočila, da so pred njo tanki, vojaški tovornjaki in druga vojaška vozila (Neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991). V blokadi sta bila dva naložena in zaklenjena tovornjaka. Vojaki so mrzlično iskali lastnika tovornjakov, da bi ju odklenila in odstranila. Po dolgih pregovarjanjih, ko miličniki in lastnika tovornjaka blokade niso hoteli odmakniti, so vojaki en tovornjak potegnili stran, v drugega pa so vdrli in ga umaknili. Medtem se je na cesti pri Obrovu nabrala dolga kolona vozil, saj so se ljudje ravno vračali z dela, začenjala pa se je tudi že turistična sezona.

Niti slab kilometer naprej je bila že postavljena naslednja ovira. Na ravnem delu ceste so miličniki ustavili tuje turistične avtobuse in blokirali cesto. Vojaška kolona se je morala spet ustaviti. Iz vozil so izstopili oficirji JLA in grozili z uporabo solzilca ter avtomatskega orožja. Zasebnik iz Obrova, lastnik cisterne, je zagrozil, da bo zažgal vozilo z gorivom vred.

»Zastavnik je očitno izgubil živce, saj je hotel streljati,« se spominja Anton Vrh, delavec Cestnega podjetja Koper, ki je bil ob barikadi. »Zamenjal ga je drug podoficir in ukazal tankistu, naj po kraški gmajni obvozi kolono vozil in nadaljuje pot proti Kozini. Vse to je trajalo kaki dve uri, medtem pa so se okrog barikade zbrali skoraj vsi vaščani Obrova.« (Križman in drugi, 1994: 33)

Oficir je ukazal vozniku tanka, naj povozi miličniški avto, ki je bil prvi v koloni. Tank ga je res odrinil in poškodoval. Pri tem so se začeli drugi vozniki, ki so imeli vozila v blokadi – večinoma tuji turisti – hitro umikati. Vojaška kolona je tako lahko nadaljevala pot proti Kozini in meji z Italijo. Nekaj vozil JLA pa je zaostalo, v Markovščini se je pokvaril tank, ob njem sta za varovanje ostala še dva. Eden od njih je naslednji dan poskušal priti do Krvavega Potoka, a so mu ljudje postavljali barikade, ki jih je nekako obšel, mimo blokade v podvozu pod železnico v Hrpeljah pa ni mogel in se je vrnil k ostalima dvema. Skupaj so bili nato parkirani v gozdički pri Skadanščini.

Miličniki so naslednjo blokado postavili v podvozu pod železniško progo med Hrpeljami in Kozino. Vojaki so do nje prispeli ob 14.38 uri (Neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991). Oficir v »kampanjoli« na čelu kolone je vozniku ukazal, naj zapelje levo (po poti, ki je vzporedna glavni cesti in pelje do železniške proge, kjer jo je mogoče prečkati). Ko pa se je vojaška kolona približala železniški progi, ji je prehod zaprl vlak. Strojevodja ga je tam ustavil in zapustil lokomotivo. Pregled dogodkov milice navaja, da je bil postanek vlaka slučajen, po voznem redu, knjiga Dan prej pa pravi, da se je za zaporo dogovoril vodja varnostnega okoliša Kozina, miličnik Igor Mlinarič. To je potrdil tudi Rajko Kalister. Ker vojska vlakovne kompozicije ni mogla odmakniti, jo je, v spremstvu upokojenca srbske narodnosti iz Hrpelj, obšla in železniško progo prečkala pri trgovini Blagovna hiša na Kozini. Pri tem je poškodovala tire.

Čeprav so miličniki imeli navodilo, naj angažirajo ljudi, jim tega ni bilo treba početi, saj so se sami zbrali na ulici in poskušali preprečiti nadaljevanje poti tankom. Kalister daje poseben poudarek prav kolektivnemu duhu, ki je tisti dan zavladal med domačini. Z razlago, da je pač počel, kar je bila njegova dolžnost in da so za samostojno Slovenijo veliko storili tudi mnogi drugi, ki niso nikjer niti imenovani, je tudi utemeljil svojo odločitev, ko ni sprejel državnega priznanja za delovanje med osamosvojitveno vojno. Dejal je, da brez sodelovanja ne bi dosegli tega, česar so, in da je zadostna nagrada to, da danes živimo v samostojni državi. Poleg posameznikov, ki so imenovani v knjigah in časopisnih člankih, jih je še veliko, ki so se tistega dne izkazali, je dejal Kalister in navedel primer lastnika gostilne iz Hrpelj, pravoslavne veroizpovedi, ki je prišel na postajo milice in dejal, da je lojalen Sloveniji in to kasneje tudi

dokazal. Izkazali so se zasebniki, ki so na cesto postavili svoje tovornjake, nek domačin je v barikadi pustil svoj avto in ključne vrgel stran, da ga JLA ne bi mogla odpeljati. Poleg civilistov, ki so Kalistra tistega dne prijetno presenetili, je izpostavil tudi pripadnike TO, ki so se 26. junija 1991 pridružili množici in sodelovali pri oviranju tankov na Kozini ter pri tem celo prišli v konflikt s pripadniki JLA (Kalister, v pogovoru, 11. april 2005).

Na križišču pri bencinski črpalki na Kozini je nadaljnjo vožnjo tankom poskušal preprečiti voznik Intereuropinega tovornjaka. K njemu je pristopil oficir JLA z avtomatsko pištolo in zakričal, naj se umakne. Ogorčeni domačini so takoj obstopili vojsko in jo zasuli s kletvicami. Enega od navzočih, Marjana Juriševiča, je drug oficir z avtomatsko puško dregnil v rebra. »Na vojaških vozilih je bilo mogoče opaziti pisano paleto narodnosti, vojaki – mladi fantje – pa so bili prestrašeni. Ko so videli naše pripadnike specialne milice, so se vidno prestrašili in prosili, naj ne streljajo nanje. Na vprašanja, kaj počnejo, so prestrašeno odgovarjali, da gredo vendar braniti Slovenijo pred zunanjimi sovražniki.« (Kalister, v pogovoru, 11. april 2005)

Nekaj vojaških vozil je potem poskušalo nadaljevati pot proti križišču »pri Jadranu« in proti Krvavemu Potoku. Enemu od tankov se je postavila po robu Noemita Ražem, ki je vanj vrgla steklenico, da se je razbila. K Ražmovi je skočil oficir JLA in ji postavil cev »škorpionja« na sence. Jože Železnik pa je v bližino tankov že prinesel posodo z gorivom in se pripravljajal na požig oklepnih vozil (Karižman in drugi, 1994: 30-31).

Miličniki so približno od 18. uri napotili glavni vojaške kolone na parkirišče za tovorna vozila ob cesti Koper – Ljubljana (Križman in drugi, 1994: 30-31), kar je komandir Kalister zanikal. Tanke naj bi le prenehali ovirati, ker so dobili tak ukaz (Kalister, v pogovoru, 6. april 2005). Situacija je bila preveč napeta in hitro bi lahko prišlo do spopadov, v tem primeru pa bi bilo največ žrtev med civilisti. Tudi v pregledu dogodkov, ki so ga zapisali miličniki, je navedeno, da jim je bilo naročeno, naj preprečijo stike med vojsko in civilisti ter naj umirjajo razmere (Neobjavljen dokument: Pregled dogodkov 26. 6. 1991).

Ko so miličniki nehali ovirati vojaško kolono, je ta lahko odpeljala proti Krvavemu Potoku. Pri Motelu je vojska še malo postala, nato pa nadaljevala pot na položaje v Zagradec, Nasirec in Črno Grižo. Betonski bunker v Zagradcu so pripadniki JLA le malo pred junijem 1991 obnovili (Sikošek, v pogovoru, 8. april 2005). Na položajih, kamor so se ustavili in namestili, so imeli kaka dva tedna pred 26. junijem vojaško vajo, kar naj bi bil en dokaz, da so bili premiki načrtovani, pa tudi pričakovani (Kalister, v pogovoru, 11. april 2005).

Razmere so se nato umirile, miličniki pa so sprostili promet; v smeri Ilirske Bistrice, pa tudi v smeri Kopra, se je nabrala več kilometrov dolga kolona avtomobilov in avtobusov (Križman in drugi, 1994: 30-31).

7.9. Občina Sežana – ni bilo sinhronizacije

Čeprav so tanki, ki so 26. junija prodirali (in prodrli) proti mejnim prehodom z Italijo, svojo pot začeli v Pivki in Ilirski Bistrici, so območje občin Ilirska Bistrica in Postojna prevozili brez težav. Kolono na poti proti Vipavi so zadržali šele na Rebrnicah, kjer se je obrnila, in v vaseh nad Vipavo, kjer so se ji postavili po robu domačini. Proti Krvavemu Potoku, Lipici in Fernetičem pa so oklepniki vozili po cestah na območju takratne občine Sežana (obsegala je današnje občine Komen, Sežana, Divača in Hrpelje-Kozina), kjer so se tankovske kolone srečale z barikadami.

V času osamosvajanja Slovenije je bil predsednik skupščine občine Sežana in poslanec v zboru občin Ivan Vodopivec, ki je do odnosa slovenskega vodstva do dogajanja na Primorskem, kritičen. Po njegovem mnenju namreč ni bilo sinhronizacije z republiko.

V sredo, 26. junija, uro preden so šli tanki iz Ilirske Bistrice, so na pošti prestregli pogovor med kasarno in Ilirsko Bistrico, da bodo šli tanki ven. In dejansko so šli. Potem so ukazali postavitev barikad in smo mi reagirali in jih postavili pod Sežano, čeprav smo vedeli, da tanki ne bodo šli tam; da bodo šli čez Vremsko dolino in Vremščico, po tankovskih poteh, kar se je potem res zgodilo⁷. Pa so ti gospodje v Ljubljani rekli, da mora biti ena komanda, tudi če je neumna, in smo se mi strinjali. Ko so bili tanki že nekje na Gabrku in na poti proti Lokvi, so nam pustili, da lahko začnemo po svoje kaj organizirati. Če bi se na to prej pripravljali, poznavajoč situacijo, bi tanke lahko že prej ustavili. No, za Sežano smo se nekako uspeli organizirati, da smo zaprli Partizansko cesto, saj so hoteli oni doseči psihološki efekt s tem, da bi šli po glavni ulici, in so potem šli preko proge proti Fernetičem.

Dva dni smo imeli ta pingpong z republiko, potem so spustili to koordinacijo na občinsko raven: TO, milico in občino. Je bilo pa tako: ko sem klical Milana Kučana, se je odpravljal na osrednjo proslavo in je rekel, naj pokličem Bavčarja. Potem sem klical Igorja Bavčarja, on pa je rekel, naj pokličem Rašeto, da smo mi tako ali tako imeli dobre odnose. Res sem poklical Andrija Rašeto (namestnik poveljnika 5. vojaškega območja) in sem mu rekel, kaj zdaj uganjajo ti tanki, da vozijo cikcak. Vprašal sem ga, kdo bo plačal to škodo.

On je odgovoril, da jih bo plačal tisti, ki jih je poslal. Pa sem ga vprašal, kdo jih je poslal, in je rekel, da zvezni izvršni svet. Prav okoli tega je bilo namreč precej nejasnosti. Nato mi je rekel, naj pokličem Čada, ker da on nekaj dela po svoje. Takrat nisem razumel, da je šel en dan prej. Poklical sem še Čada, ki je ponorel, da bo vse uničil. Takrat sem se zavedal, da gre zares. No, Bavčar je tisti večer poslal dol svoje specialce, da so se prišli malo pokazat. (Vodopivec, v Križman in drugi, 1994: 96-97)

V občini Sežana so tistega dne obeležili osamosvojitve Slovenije obeležili s proslavo na sejmišču, kjer so popoldne tudi posadili lipo. Da se tanki premikajo proti meji so takrat že vedeli, saj so obvestila o premikih prejeli že pred poldnevom.

⁷ Matija Potokar, takrat direktor Cestnega podjetja Koper, ki je pripravilo načrt blokade cest, meni celo, da je bil prehod po Vremski dolini namensko odprt. Bilo naj bi namreč jasno, da bodo tanki proti mejnim prehodom krenili tod. Da bi videli, kaj bo JLA storila, pa naj bi ji dovolili prosto pot na mejo. Pogovor z Matijo Potokarjem, 22. aprila 2005.

Iztok Bandelj, takratni predsednik izvršnega sveta skupščine občine Sežana, se spominja:

Mi smo imeli že narejen načrt in tudi Cestno podjetje Koper, okrog postavljanja ovir tankom, če bi se slučajno premaknili. Problem pa je bil v tem, da ni prišel ukaz ne na občino, pa tudi, vsaj kot sem obveščen, na Cestno podjetje ne, naj delujejo v skladu z načrti, ampak so dobili direktno komando, kam in kako postaviti ovire. Če bi dobili proste roke pri postavljanju ovir, bi bilo že prvi dan to napredovanje verjetno počasnejše, če že ne kaj drugega. Vem, da so imele vse te inštitucije, tudi Cestno podjetje, dobro pripravljene načrte, kako postavljati ovire, vendar ni bilo ukaza s strani pristojnih, bodisi z Ministrstva za notranje zadeve, bodisi z Ministrstva za obrambo, naj delujejo v skladu z načrti. Prav tako so imeli posebne načrte tudi naši, TO in oddelek za obrambo. Vendar ko so se začeli premiki, so prihajali ukazi hierarhično po vsaki posamezni liniji: na milico z ministrstva za notranje zadeve, na obrambo z ministrstva za obrambo. Čutila se je, tudi na višjih ravneh, neka neusklajenost in nekoordiniranost obeh ministrstev. In tudi ukazi so prihajali čudno, recimo, naj postavimo barikade na cesti Štanjel-Kobjeglava, ki ni imela nobene zveze s premiki tankov. Operativno se je s temi tanki največ ukvarjala milica. Prepuščeno je bilo nižjim poveljnikom milice, da so dejansko na terenu improvizirali. Ni bilo eksaktnega ukaza z ministrstva za obrambo ali z ministrstva za notranje zadeve, naj v skladu s pripravljenimi načrti delujemo tako, da JA s tanki ne bi prišla skozi. (Bandelj, v Križman in drugi, 1994: 98-99)

7.10. Seja izvršnega sveta občine Sežana

Takoj po slovesnosti na sejmišču v Sežani (26. junija 1991 popoldne) je imel sejo izvršni svet občine. Po telefonu in telefaksu pa so z občine obvestili ministrstvo za obrambo, ministrstvo za notranje zadeve in predsednika Milana Kučana, da so tanki že prišli na Fernetiče.

Dejstvo je, da so bili tanki na Fernetičih še preden je bila v Ljubljani osrednja proslava ob osamosvojitvi. O tem so bili obveščeni vsi pristojni organi, tako da ne more biti res – kar je bilo napisano – da so bili presenečeni, ko so tanki v četrtek, 27. junija, zjutraj krenili z Vrhnike. Imeli s vse podatke, kaj se dogaja v Sežani. Pisnega odgovora pa nismo dobili od nikogar, le po telefonu so rekli, da moramo delovati nenasilno. (Bandelj, v Križman in drugi, 1994: 98-99)

V sredo, 26. junija 1991, ob 20.58 uri je Ivan Vodopivec predsedstvu države Republike Slovenije poslal telegram, da se ne bo udeležil proslave v Ljubljani. »Glede na situacijo v občini Sežana, ki je posledica posega armade v naši občini, z neprecenljivo, politično in materialno škodo, vznemirljivosti in ogorčenosti prebivalstva vam sporočam, da se slovesnosti ob razglasitvi samostojnosti ne morem udeležiti. Dolžnosti mi narekujejo, da sem v teh težkih trenutkih ob ramenih svojih občanov.« (Križman in drugi, 1994: 97)

Iztok Bandelj pa je izvršnemu svetu Republike Slovenije ob 21.10 uri poslal poročilo s sklepi seje izvršnega sveta.

IS SO Sežana se je sestal na svoji 3. izredni seji dne 26.6.1991 ob 17. uri zaradi nastalih razmer po prodoru tankovskih enot JLA na mejne prehode. IS SO je na osnovi razprave in ogleda terena sprejel naslednje sklepe: 1. IS SO Sežana se je seznanil s prodorom tankovskih enot JLA na mednarodne mejne prehode z Italijo, kar smatramo za akt okupacije meje, ki bo povzročil neprecenljivo politično, moralno in gospodarsko škodo v občini

in v odnosih s sosednjo Italijo. IS tudi ugotavlja, da so tankovske enote namenoma naredile na asfaltnih cestah in drugih površinah v občini Sežana neprecenljivo škodo, kar tudi povzroča revolt občanov, tako da lahko pričakujemo nastanek ekscesnih prilik. Občani občine ostro protestirajo proti temu aktu okupacije in barbarskemu uničevanju cest in drugih površin. 2. IS občine zahteva od pristojnih organov države Slovenije, da nas nemudoma obvestijo o ukrepih, ki jih izvajajo za rešitev napete situacije in o ukrepih, ki jih moramo sami izvesti. (Križman in drugi, 1994: 100)

7.11. Blokada ceste proti morju

Že ob 12.30 uri so miličniki prometne postaje iz Kopra pod vodstvom komandirja Antona Groska postavili prvo zasedo na cesti Koper – Ljubljana pri kamnolomu na črnokalskem klancu. Cestno podjetje Koper je na cesto postavilo delovne stroje iz Kamnoloma (Križman in drugi, 1994: 157). V sklopu načrta blokad cest na območju, ki ga je pokrivalo Cestno podjetje Koper, pa so tovornjake in delovne stroje zapeljali še na mnoge druge prometnice.

Medtem, ko so v Ljubljani potekale zadnje priprave na slovesno razglasitev samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije, se je takratni predsednik koprške občinske skupščine Aurelio Juri pripravljajal na slovesnost na Markovcu ob odprtju nove ceste do izolske bolnišnice. Trak naj bi, v počastitev rojstva nove države, prerezali ob 16. uri.

Ko je priložnostni nagovor pripravljen in seveda intoniran zmagoslavno, s kako pikro na račun vlade zaradi hitenja pri postavitvi tako imenovanih nadzornih točk ob Dragonji, pridrvi k meni v pisarno občinski sekretar za obrambo in civilno zaščito Dorijan Maršič – ura je 14 – in me seznanil, da so pri črnokalskem kamnolomu z nekaj tovornjaki postavili cestno zaporo, ker k nam prihaja vojaška kolona iz Ilirske Bistrice, ter da je zaradi tega v smeri proti Ljubljani nastala štirikilomska kača vozil, pretežno dopustnikov. Tisočere voznike in potnike, ki so obtičali v pregreti pločevini, civilna zaščita že oskrbuje z vodo. (Juri, 2003: 147-153)

Ko so miličniki na Kozini na ukaz nadrejenih sprostili ovire, je del kolone JLA krenil tudi proti Kopru. Do črnokalske blokade sta pripeljala dva tovornjaka z vojniki in dve manjši terenski vozila. Po dveh urah čakanja so vojniki izstopili in se peš odpravili proti Tinjanu, tovornjaki pa so se vrnili na Kozino in v Krvavi Potok (Križman in drugi, 1994: 157).

Ob 19.45 uri so miličniki odmaknili še blokado v Črnem Kalu in promet je ponovno stekel. Med čakajočimi v koloni je bilo tudi mnogo takih, ki so nameravali na proslavo v Ljubljano.

7.12. Ocene Čadove prezgodnje akcije

Oklepnikom, ki so 26. junija krenili iz vojašnice v Ilirski Bistrici, je uspelo na mejo z Italijo priti pozno popoldan. Že pred 19. uro so tanki zasedli položaje nekaj kilometrov pred mejo v Krvavem Potoku, Lipici in Sežani (Fernetiči). Kmalu zatem so se posadke že združile z enotami na mejah.

»Nalogo je (Marjan Čad, op.p.) izvršil brez enega samega izstreljenega naboja. Posrečilo se mu je popolno presenečenje.« (Kolšek, 2003: 161)

Kar trdi Kolšek pa ni res. Oficir JLA je namreč v lokavskem križišču v Divači v zrak izstrelil nekaj nabojev, s čimer je hotel prestrašiti množico, ki je ovirala tanke. Pa tudi popolno presenečenje prodor tankov proti mejam ni bil. Poznavalci razmer so namreč vedeli, da se bo nekaj zgodilo.

Vseeno pa državni vrh ni reagiral na dogajanje na primorskih cestah in je bilo enotam milice in enotam TO dovoljeno le nenasilno oviranje. Ali je šlo pri tem za tipanje, kako daleč bo JLA posegla ali za ustvarjenje vtisa v svetovni pa tudi domači javnosti, da do nemirov ni prišlo še pred slovesno razglasitvijo države Slovenije v Ljubljani?

General Marjan Čad je s prezgodnjim odhodom iz vojašnic prekršil ukaz vrha JLA, po katerem naj bi se akcija zasedbe mejnih prehodov začela šele 27. junija zjutraj in se zaključila istega dne zgodaj popoldne. Pojavila so se celo ugibanja, da je Čad zgrešil datum in pomotoma krenil iz vojašnic že 26. junija. On pa zatrjuje, da je le upošteval razmere in ocenil, da bi nalogo lažje izpolnil, če bi odšel na pot prej.

Operativni center petega vojaškega območja v Zagrebu je ob 19. uri (26. junija) prejel sporočilo, da so enote 13. korpusa brez težav zasedle mejne prehode, da nadaljujejo z utrjevanjem položajev in da se pripravljajo na sprejem zvezne policije in carine.

Kot navaja Kolšek, jih je v Zagrebu ta informacija presenetila, hkrati pa so bili v skrbeh. Kolšek je takoj zahteval zvezo z generalom Čadom, istočasno pa je tudi Čad klical v Zagreb, da bi Kolška obvestil o opravljeni nalogi.

»Kaj je to, Marjan,« sem ga povprašal. »Tovariš general, okoli 19.00 smo brez težav in brez enega samega strela prispeli na mejo,« je odgovoril Čad, na da bi skrival zadovoljstvo. Dobil sem vtis, da je pri tej nalogi hotel biti prvi in najboljši. Tega nisem mogel kar tako dopustiti. Bolj glasno kot jezno sem mu zabrusil, da je to predrznost in samovolja, dejanje nediscipline in postopek, ki bi lahko škodoval vsem nam. Z njim bi lahko ogrozil izvršitev ukaza štaba vrhovne komande; »Kaj bodo tam rekli?« Čad se mi ni tako rekoč niti z besedo opravičil. (Kolšek, 2003: 162)

Vrh JLA je z naklonjenostjo sprejel sporočilo, da je Čad že prišel na mejo. Ocene štaba vrhovne komande so bile pozitivne. Čadovo dejanje je bilo po njihovem mnenju zgled, kako

je treba delati in dokazovati, kaj zmore JLA, uspela akcija pa znak, da bo tudi naslednjega dne vse potekalo brez težav.

V komandi petega vojaškega območja v Zagrebu pa so bila mnenja deljena. Kljub zadovoljstvu z uspehom je bilo čutiti tudi zaskrbljenost, kako bo reagirala Slovenija. Spraševali so se, ali jim bo šla Čadova poteza v korist ali v škodo (Kolšek, 2003: 162).

Izkazalo se je, da je bil tudi za Slovenijo prodor tankov dan prej tako koristen kot škodljiv. Koristen, ker je bilo na podlagi dogajanj 26. junija predvideti, kaj namerava vojska, škodljiv pa predvsem za Primorsko, saj je JLA pridobila dan prednosti in s tem položaje na mejnih prehodih.

8. DAN PRAZNOVANJ

Tako kot v Ljubljani, ko je bila za 26. junij zvečer napovedana proslava na Trgu republike pred parlamentom v počastitev osamosvojitve Slovenije, so bile slovesnosti napovedane tudi po drugih krajih v državi, tudi na Primorskem.

V Ajdovščini naj bi na mestnem trgu zapel pevski zbor Srečko Kosovel, praznovanja naj bi pripravili tudi v drugih krajih občine, predvsem tam, kjer delujejo pevski zbori in kulturne skupine, ki naj bi, kot je običajno za praznike, nastopile na vaških trgih. Nasploh naj bi bila vsa praznovanja povezana s starimi običaji, prižiganjem kresov in pritrkavanjem zvonov.

Osrednja občinska proslava v občini Ilirska Bistrica se je napovedovala na Hribu svobode, v primeru slabega vremena pa v Športnem parku Nade Žagar. Na slovesnosti naj bi deset učencev osnovnih šol ilirskobistriške občine držalo prižgane bakle, dva naj bi dvignila slovensko zastavo, pri tem pa naj bi trije združeni zbori peli Zdravljico. Zasadili naj bi še lipo slovenske državnosti, slavnostni govornik pa naj bi bil predsednik občinske skupščine Stane Prosen. Tudi na vrhovih v ilirskobistriški občini naj bi zagoreli kresovi, člani planinskega društva pa naj bi zakurili kres na vrhu Snežnika. S pritrkavanjem naj bi se oglasili tudi vsi zvonovi v občini.

Koprska občina naj bi osamosvojitve Slovenije proslavila z odprtjem nove ceste od Žusterne čez Markovec do izolske bolnišnice.

S skromno prireditvijo na sejmišču so napovedovali proslavitev tudi v občini Sežana. Posadili naj bi lipo, govor pa naj bi imel župan Ivan Vodopivec. Enako kot drugod naj bi tudi v Sežani med dviganjem slovenske zastave pritrkavali cerkveni zvonovi, na vrhovih pa naj bi zagoreli kresovi.

Proslavo, ki so jo napovedovali v Piranu, naj bi prenašala televizija. Program slovesnosti je občinski odbor za pripravo prireditve organiziral v sodelovanju z republiškim odborom. Poleg sajenja lipe v parku ob piranskem muzeju tik ob vhodu na Tartinijev trg in dviganja državne zastave na enega od stebrov ob vhodu na Tartinijev trg so predvideli tudi izplutje vseh bark in čolnov v Piranskem zalivu. Zdravljico naj bi igral pihalni orkester KUD Karol Pahor. Priložnostni govor naj bi imel župan Franko Fičur. Scenarij je predvideval, da bodo zvonili zvonovi v vseh cerkvah, zatem naj bi pripravili še pritrkavanje. Predvideno je bilo tudi, da bodo zagoreli kresovi na Krogu v Sečovljah, na Forma Vivi, v Lucanu, na Šentjanah, Belem Križu, ob cerkvi Sv. Jurija in v Strunjanu (26. junij v znamenju lipe in kresov, Primorske novice, 1991).

Napovedane proslave so se večinoma tudi res zgodile. Kljub aktivnostim JLA, ki so se tistega dne odvijale na primorskih cestah in mejnih prehodih, so minile brez večjih posebnosti. Kot je povedal takratni inšpektor kopske UNZ Silvester Sikošek, ki je bil zadolžen za varovanje prireditve v Piranu, se med samo slovesnostjo ni zgodil noben incident. Med proslavo pa so po internih zvezah milice zvedeli, da so Ljubljano preletela vojaška letala. Sikošek je imel, zaradi barikade na cesti pri kamnolomu v Črnem Kalu, še največ težav tistega dne s prihodom v Piran (Sikošek, v pogovoru, 8. april 2005).

Bolj napeto je bilo praznovanje na Ajdovskem, saj so domoljubne pesmi peli le kakih sto metrov stran od barikad na mostu čez potok Hubelj in le še malo dlje od vojašnice JLA. V Vrhpolju pa je Zdravljica zadonela kar med vojaki JLA, ki so varovali tanke med prodorom proti Vipavi (Križman in drugi, 1994: 114).

V nasprotju s Primorsko, ki se je že soočala z aktivnostmi JLA, je Ljubljana šele pričakovala, kaj se bo zgodilo. Potekale so priprave na slovesno razglasitev samostojnosti. Medtem pa so poleg informacij iz Beograda in s Primorske, ki so dajale slutiti, da bo JLA ukrepala proti slovenskim odločitvam, dobivali tudi odpovedi pomembnih gostov na večerni slovesnosti. Prihod je odpovedal avstrijski podkancler Erhard Busek, ki naj bi bil poseben gost, premislil si je tudi predsednik deželne vlade Furlanije – Julijske krajine Adriano Biasutti, do nesporazumov pa naj bi prišlo tudi med Kučanom in hrvaških predsednikom Franjem Tuđmanom, ki naj ne bi mogel priti v Ljubljano zaradi delovnih obveznosti (Slivnik, 1991: 128).

Proslava pred parlamentom je minila v slovesnem vzdušju, dvignili so slovensko zastavo, zadonela je slovenska himna, Kučanov govor pa je nekajkrat sprožil aplavz množice. Slavni stavek »Nocoj so dovoljene sanje, jutri je nov dan« pa za Primorsko ni veljal, saj se je »nov dan« na cestah proti meji z Italijo začel že »dan prej«.

8.1. Državno vodstvo je vedelo za premike

Ob 12. uri (tanki iz pivške vojašnice so krenili nekaj minut po 11. uri) se je na seji sestal svet predsedstva za obrambo (bil je svetovalni organ predsedstva, sestavljali pa so ga predsednik Milan Kučan, France Bučar, Lojze Peterle, Igor Bavčar, Dimitrij Rupel, Miran Bogataj, Janez Slapar in Janez Janša), ki je obravnaval varnostnopolitične razmere v Sloveniji. Svet predsedstva za obrambo je ugotovil, da je Tanjug začel z medijsko ofenzivo in z grožnjami proti Sloveniji, da je zvezna uprava za nadzor letenja zaprla slovenski zračni prostor za civilni promet, da so na nekaterih mejnih prehodih patrolje JLA poskušale preprečiti zamenjavo mejnih tabel in zastav (marsikje so zamenjavo dejansko preprečile; op.p.). Opazili so več premikov vojaških enot; Janša pri tem dodaja, da so se najbolj premikale enote 13. reškega korpusa (Janša, 1992: 158). Še zadnjič so pregledali pripravljene ukrepe, v katerih naj ne bi manjkalo nič bistvenega.

V času sestanka so tudi že vedeli, da gredo tanki proti meji. General Marjan Čad je namreč o svojih namerah, da bodo šli na mejo, želel obvestiti Janeza Janšo. To je storil preko Ivana Bergoča, nekdanjega predsednika občine Ilirska Bistrica. Bergoč se je 26. junija vračal iz Hruševja pri Postojni proti domu v Kosezah pri Ilirski Bistrici in pred Prestrankom srečal tankovsko kolono iz pivške vojašnice. Domov je prišel nekaj po 13. uri. Tedaj je prišel k njemu general Čad v spremstvu oboroženega vojaškega policista. Pojasnil mu je, da hoče JLA z zavzetjem mejnih prehodov preprečiti zamenjavo tabel. Bergoč je o tem pogovoru in o tankovskih kolonah JLA, ki so že prodirale proti meji, ob 13.30 uri po telefonu obvestil tedanjega namestnika ministra za obrambo Mirana Bogataja. Bogataju se je mudilo, Bergoču pa je povedal, da bo vse informacije posredoval odgovornim (Križman in drugi, 1994: 48). Da je državni vrh vedel za premike na Primorskem priča tudi izjava Jelka Kacina v govoru v Ajševici na proslavi ob praznovanju dneva Slovenske vojske 27. maja 1994, ko je med drugim dejal: »Spomnim se, da smo med pripravami na proslavo razglasitve samostojnosti že vedeli, da se na Primorskem premikajo /.../« (Kacin, v Križman in drugi, 1994: 1)

Medtem, ko so se v Ljubljani pripravljali na slovesnost, so slovensko prestolnico pa tudi druga večja mesta preletavala vojaška reaktivna letala.

Pričakovali smo, da bodo preleteli nad Ljubljano posebno intenzivni ravno ob začetku proslave na trgu pred skupščino. Zato sem ob 19.30 uri poklical poveljnika petega zračnega korpusa jugoslovanskega vojaškega letalstva generala Rožiča. Brez ovinkarjenja sem mu rekel, da bomo čez eno uro na njegova letala streljali, zato naj nehajo s preletmi. Presenetljivo mirno mi je odgovoril, da so preletmi za tisti dan večinoma že končani in da je skrb odveč. (Janša, 1992: 159)

9. DAN PREJ – OD KOD IN ZAKAJ⁸

Izraz »dan prej«, ki pomeni 26. junij 1991 (v smislu prvega dne osamosvojitvene vojne, ko so tanki iz vojašnic v Pivki in Ilirski Bistrici krenili proti mejam že v sredo, skoraj 24 ur prej kot drugod po Sloveniji), se je porodil v uredništvu časopisa Primorske novice, kjer so leta 1993 tudi začeli zbirati gradivo za knjigo z istim naslovom (Dan prej), ki je izšla ob tretji obletnici osamosvojitve Slovenije, junija 1994.

K temu založniškemu koraku je takrat vodilo dejstvo, da je bila med Primorci vrsta neposrednih in posrednih udeležencev osamosvojitvene vojne, ki so bili upravičeno prizadeti zaradi ljubljano-centralističnih opredelitev in ocen o preveliki mlačnosti in neodločnosti vse Primorske in Primorcev med samo vojno. V omenjeni knjigi so avtorji dokumentirano dokazali, da take trditve niso bile utemeljene. /.../ Medtem bi teoretiki vojaških znanosti lahko razpravljali, ali je takrat na Primorske res šlo že za vojno ali »le« za okupacijo ali pa celo samo za »premike« enot JLA, vendar nihče ne more zanikati dejstva, da je bila Primorska, medtem, ko je Slovenija 26. junija 1991 praznovala, že okupirana! (Valentinčič, 2003: 196)

Nacionalna televizija je junija 2001 ob deseti obletnici osamosvojitve in vojne za Slovenijo brez kakršnegakoli utemeljevanja govorila, da se je vojna začela v četrtek, 27. junija, zgodaj zjutraj. Enako je zapisano v praznični številki Informativne vojaškostrokovne revije ministrstva za obrambo Slovenska vojska, ki je izšla maja 2001, in tudi na spletni strani urada vlade za informiranje na naslovu <http://www.uvi.si/10let/pot/vojna/>. In prav taka je bila vsebina razstave Vojna za Slovenijo 1991, ki je v letu 2001 krožila po slovenskih krajih. Pri zadnjih treh primerih gre že za skorajda »uradno« zgodovino, saj je vse tri predstavitve pripravil Center za vojaško-zgodovinsko dejavnost Slovenske vojske (Valentinčič, 2003: 299).

Z nepriznavanjem dneva prej kot prvega dne vojne so se primorski policisti srečali tudi znotraj društva Sever. Ker dejstva, da so se primorski miličniki začeli boriti (kaj več od nenasilnega oviranja jim ni bilo dovoljeno) proti JLA že 26. junija, niso priznavali niti njihovi sodelavci iz drugih delov Slovenije, je primorska delegacija ustanovitve Združenja Sever za Slovenijo leta 1994 v Novem mestu protestno zapustila srečanje. S časom pa so v združenju le dosegli, da je 26. junij dobil svoje mesto v zgodovinskih pregledih delovanja policije. Sedaj z dogajanjem 26. junija in takratnimi dejanji primorskih miličnikov seznanjajo tudi policijske kadete (Steffe, v pogovoru, 14. april 2005).

V večini zapisov, ki se nanašajo na osamosvojitveno vojno, je sicer v nekaj besedah omenjeno, da so se tanki na Primorskem proti mejnim prehodom z Italijo začeli premikati že

⁸ Naslov poglavja sem si sposodila v prispevku Slobodana Valentinčiča (Valentinčič, 2003: 295).

dan prej kot drugod po Sloveniji. Noben vir (razen knjige Dan prej) pa ne daje temu dogajanju enakega statusa kot dogodkom, ki so sledili 27. junija.

V spomin na dogajanje na primorskih cestah in mejnih prehodih 26. junija 1991 je bil 25. septembra 1999 v Divači, blizu mesta, kjer je po razglasitvi slovenske samostojnosti odjeknil prvi strel iz orožja JLA, postavljen spomenik. Slavnostni govornik ob odkritju obeležja je bil predsednik Slovenije Milan Kučan, ki je v govoru med drugim dejal: »Zato tudi to dejanje, ki se ga danes spominjamo v Divači dan prej, ni pomembno samo za Primorsko in Notranjsko, je tako, kot so vsa dejanja, ki se zgodijo kjerkoli v dobro Sloveniji, pomembno za vso Slovenijo. Ta dejanja so zavarovala plebiscitno odločitev, zrel, demokratično in politično odločitev Slovencev.« (http://www2.gov.si/up-rs/uprs_slo.nsf)

Čeprav se Kučan očitno sprva ni niti zavedal, kako nepriznavanje »dneva prej« teži Primorce, predvsem miličnike, ki so tistega dne nenasilno ovirali tanke, in ljudi, ki so se golih rok postavili pred oklepnike, je kasneje stopil na njihovo stran. V govoru ob odkritju spomenika sicer ni jasno in izrecno izrazil svoje podpore prizadevanjem, da zgodovina sprejeme »dan prej« kot prvi dan vojne, je pa bila zgovorna že njegova prisotnost.

Tudi pokroviteljstvo mednarodne znanstvene konference z naslovom Dan prej in odhod zadnjega vojaka JLA z ozemlja Republike Slovenije, ki je bila v Kopru 25. in 26. oktobra 2001, potrjuje njegovo stališče. V pozdravnem nagovoru na konferenci spet ni niti omenil dneva prej, na slovesnosti ob deseti obletnici odhoda zadnjega vojaka pa je med drugim – čisto na koncu govora – dejal: »Tu na Koprskem se je vojna proti Sloveniji začela dan prej. Tu se je z odhodom zadnjega vojaka jugoslovanske vojske pred desetimi leti na naših tleh tudi končala. Od takrat je naša prihodnost v naših rokah.« (http://www2.gov.si/up-rs/uprs_slo.nsf) Deset let prej pa so bile Kučanove izjave bolj zmedene. Primorske novice so 8. oktobra 1991 objavile članek z naslovom Predsednik države ni vedel za vojno! in podnaslovom Milana Kučana so pustili mirno praznovati razglasitev neodvisnosti.

Zapisovalci dogajanja o junijski vojni za Slovenijo vztrajno ponavljajo, da se je vojna začela v četrtek, 27. junija 1991. Toda Primorska se je s tanki spopadla že dan prej, na Kozini so jih zaustavljali celo ljudje v živem zidu. Predsednik predsedstva Republike Slovenije pa zatrjuje, da tedaj za to ni vedel. Morebiti je še sedaj prepričan, da se je vojna začela v četrtek ponoči. /.../ Nedavni obisk v Portorožu (26. septembra) je bila priložnost, da predsedniku države postavimo vprašanje, kdaj se je po njegovem mnenju začela vojna. Nekoliko presenečen je odgovoril: »Težko rečem, zjutraj se je začelo, Ne vem, kateri dan je to bilo, ali 26. ali 27. junija. S tem vprašanjem se nisem ukvarjal, tudi informacij o tem nisem zahteval. Vojna v Sloveniji se je začela ob treh zjutraj, kot jaz vem. Če vas to zanima, bom vprašal, kaj je bilo res in kaj ne... Ne vem, zakaj je to pomembno... Do treh zjutraj nismo o tem nič vedeli, kot vem, se je vojna začela 27. junija ponoči.« (Predsednik države ni vedel za vojno, Primorske novice, 1991)

10. NOVINARSKI »DAN PREJ«

Mogoče je za neznanje in nezavedanje, da so se enake aktivnosti JLA, ki so bile 27. junija razglašene za agresijo na slovenijo in poskus njene okupacije, dogajale že dan prej, krivo tudi pomanjkljivo poročanje o dogodkih na primorskih cestah in mejnih prehodih 26. junija. Časopisi so v naslednjih dneh sicer zapisali, da so na Primorskem že pred proslavo v Ljubljani vozili tanki, a za takojšnje obveščanje je bil pomemben predvsem radio. A ljubljanski Val 202 je dovolil je informacije o pripravah na proslave in o prometnih zastojih. Drugače je reagiral Radio Koper, ki je začel o vojni poročati od trenutka, ko je začel z oddajanjem svojega programa, ob 13. uri.

10.1. Novinarji so vedeli že zjutraj

Da se na mejnih prehodih nekaj dogaja, so novinarji zvedeli že zgodaj; koprski radio je bil o dogajanju na mejnem prehodu Krvavi Potok obveščen že pred 9. uro zjutraj.

/.../mislim, da okrog 8.30, ko sem še pripravljaj dnevni pregled dogajanja na Primorskem za Val 202; poklical me je Vojko Mahnič, ki je bil takrat šef Kompasovega servisa na meji v Krvavem Potoku. No, Vojko je rekel: »Na meji so tanki.« Jaz takrat, ravno v evforiji pripravljanja informacij, sem rekel: »Daj, Vojko, pokliči me rajši čez pol ure nazaj, da vidimo, ali je to res.« Skratka, šlo je za zadevo, ki ji nisem ravno takoj verjel. In potem, dejansko ni minilo 15 ali 20 minut, je poklical nazaj in rekel: »Potrjeno, tanki prihajajo na mejo⁹, tukaj so policisti in cariniki, vsi oboroženi, zasegli so mejni prehod, skratka cela panika. (Jelačin, v Škamperle, 2001)

Informacije je novinar Radia Koper Iztok Jelačin dobil le malo preden je moral v studio in v eter, tako da se ni mogel takoj premakniti na kraj dogajanja. Zato je poklical sodelavca v Sežano Vojka Krpana in ga poslal na mejni prehod v Krvavi Potok. Krpan je takoj šel tja in čez dobre pol ure že telefoniral na uredništvo v Koper.

Takrat na koprskem radiu med 8. in 13. uro še niso oddajali slovenskega programa. Od ponedeljka do petka pa so se ob 10.35 uri vključevali v program ljubljanskega Vala 202. Ob 10.32 je Jelačin poklical v studio Vala 202 in napovedal izjemno pomembne informacije, s katerimi se bo oglasil Krpan. Kmalu zatem je šel »Primorski val« v eter. Jelačin je poslušalce Vala 202 po vsej Sloveniji prvi seznanil z zapletu z JLA na meji, Krpan pa je poročal o dogajanju v Krvavem Potoku. Takoj po koncu oglašanja je dežurna urednica Vala 202 Alenka Dakič poklicala Jelačina in ga vprašala, od kod mu take informacije, ter podvomila v njihovo

⁹ Vojko Mahnič je verjetno res sporočil, da se nekaj dogaja, s o tankih takrat še ni mogel poročati, saj jih še ni bilo, niti še niso krenili iz vojašnic v Pivki in Ilirski Bistrici. Verjetno je novinarje o dogajanju na mejnem prehodu Krvavi Potok obveščal tudi kasneje, po desetih in več letih pa so spomini zbledeli in dogodki so nekoliko napačno povezani.

verodostojnost. Napovedala mu je disciplinsko obravnavo, če informacije ne bi bile pravilne (Križman in drugi, 1994: 24).

Z mejnih prehodov pa so še vedno prihajale novice o napetostih med JLA in slovensko milico, Krpanu pa so se pridružili tudi drugi novinarski kolegi.

Krpan in Jelačin se v dopoldanski program Vala 202 nista več vključevala, tako da so ju poslušalci slišali šele po 13. uri na Radiu Koper – Capodistria.

V program Radia Ljubljana so se – kljub večkratnemu poskušanju – koprski novinarji spet vključili šele po dnevnoinformativni oddaji Dogodki in odmevi, v kateri pa ni bilo prostora za poročanje o dogajanju na Primorskem. Jelačin je poročal le v okviru pregleda cestnih razmer, ko je povedal o zastojih zaradi prodiranja tankov iz Ilirske Bistrice proti Kozini in Divači (Križman in drugi, 1994: 24).

10.2. Vojna shema na Radiu Koper

Takoj z začetkom oddajanja programa koprskega radia je bila 26. junija ob 13. uri vpeljana vojna shema (Škamperle, 2001). Ves program se je spremenil in prilagodil dogajanju. Novinarji so šli na teren, drugi pa so začeli na raznih naslovih preverjati, kaj se dogaja.

Takoj po prehodu na vojno shemo, je sedla pred mikrofona in prevzela vodenje programa takratna urednica aktualnih političnih oddaj Ida Kogej. Zveze so takrat vzpostavili direktno iz režije, tako pa so šle vse informacije skozi roke odgovornega urednika. Tudi delo je bilo organizirano drugače; vzpostavili so dežurno ekipo, saj je bilo treba biti stalno na preži za informacijami, takoj se je začelo delo tudi v nočnih izmenah. »Novinarjem sem dal enostavno navodilo, naj poročajo tako, kot se v resnici dogaja, in naj vsako informacijo preverijo.« (Hmeljak, v Škamperle, 2001)

V trenutku, ko je začel radio Koper oddajati program po vojni shemi, se je spremenila tudi njegova glasbena podoba. Odpadla je namreč vsa »jugoslovanska« glasba. Ne toliko zaradi direktiv uredništva kot zaradi zahtev poslušalcev, ki niso želeli slišati glasbe v srbskem in hrvaškem – jugoslovanskem – jeziku. Zato se je že takrat, pa tudi v naslednjih dneh, velikokrat vrtela instrumentalna glasba. Največkrat predvajana melodija pa je bila v tistih dneh glasba iz takrat popularne televizijske serije Twin Peaks. Ustrezala je, ker ni bila preveč »divja« niti ni bila preveč žalostna .

Ljubljanski radio, pa tudi vsi ostali mediji v Sloveniji, so takrat še vedno oddajali program po ustaljenem urniku, o vojni, ki se je začela na Primorskem, pa ni bilo informacij. Vsi so poročali o tem, kako se Slovenija pripravlja na praznovanje.

Novinarji s koprskega radia so ljubljanske kolege nenehno opozarjali na napredovanje vojske, uredniki informativnih oddaj pa takih informacij niso hoteli uvrščati v program. Prosili so le za prispevke o proslavah. Tako je bilo vse do 23.30 ure, ko je dežurni urednik na Radiu Ljubljana Anton Laterner poklical v Koper in vprašal po informacijah, ki bi jih vključil v poročila ob polnoči. Na vprašanje dežurnega novinarja koprskega radia Leona Horvatiča, ali ga zanimajo proslave, je Laterner zaskrbljeno odvrnil: »Kakšne proslave, ko pa v Ljubljani napovedujejo, da vojska nekaj naklepa.« (Križman in drugi, 1994: 35)

10.3. Vojna se je začela tudi za novinarje

Do novinarja Toma Šajna je prišla prva informacija o premikih tankovskih kolon 26. junija približno ob 13.30 uri. Poklicali so ga ljudje in ga obvestili, da odhajajo tanki iz vojašnic. Nekdo, ki se je vračal iz Postojne preko Pivke v Ilirsko Bistrico, mu je povedal za tankovsko kolono, ki je krenila iz Pivke.

Ker so bili premiki vojaških enot v tistih dneh nekaj običajnega, opozoril sprva ni jemal resno. Nato so ga na dopisništvo Primorskih novic in Radia Koper klicali še iz podjetja Transport, ki je imelo prostore nasproti vojašnice v Ilirski Bistrici, in mu predali enake informacije; da sta iz vojašnic pravkar krenili dve koloni tankov in drugih oklepnih vozil.

Ker sta koloni krenili v različni smeri (proti Ribnici in proti Podgradu, op.p.), sem se po kratkem premisleku odločil za cesto proti Ribnici, sedel v avto in se s fotografskim aparatom odpravil v lov za oklepniki JA. V kraju Bitnja sem obtičal za kolono osebnih in tovornih vozil. Miličnikom, ki so urejali promet, sem poskušal dopovedati, da sem novinar in da bi moral dohiteti tanke. Ker pa me niso poznali in ker s seboj nisem imel novinarske izkaznice, sem se odpeljal nazaj v Ilirsko Bistrico. Na občinskem štabu TO so mi povedali, da spremljajo premikanje obeh kolon, vendar ne bodo ukrepali. Povedali so mi tudi, koliko vozil je v vsaki. Oborožen s temi osnovnimi podatki sem se okrog 14.30 prvič oglasil v program Radia Koper, in tako se je začela moja, novinarska vojna za Slovenijo. (Šajn, 2003: 156)

Novinarsko poročevalsko delo, zlasti oglašanje »v živo« v program radia, je zahtevalo od novinarjev, da so zbrali veliko informacij, predvsem pa so se morali odzivati hitro. Preverjanje informacij, ki je že v vsakdanjih razmerah marsikdaj najzahtevnejši del novinarskega dela, pa je v vojnih razmerah postalo še težje. Večino informacij o dogajanju na Primorskem so novinarji 26. junija – pa tudi v nadaljevanju osamosvojitvene vojne – dobili pri bolj ali manj naključnih virih, saj ni bila tod organizirana nobena služba ali urad, ki bi s temi informacijami postregla. »Tudi pri poznejšem zbiranju gradiva in pričevanj za prispevke v knjigi Dan prej sem pri obrambnih strukturah naletel na zid molka, češ da niso pristojni za dajanje takšnih podatkov.« (Šajn, 2003: 156)

Poleg vseh teh »novinarskih« težav pa so radijski poročevalci imeli probleme tudi s telefonskimi zvezami, ki so bile tedaj zelo slabe in so morali priti do njih, kot so vedeli in znali (Šajn, 2003: 160).

Že 26. junija so tudi novinarji na svoji koži lahko občutili nevarnosti, ki jih prinaša vojno novinarstvo. Poleg groženj naj ne fotografirajo in snemajo so se znašli tudi pred orožjem.

Spominjam se popoldneva prvega dne (26. junija, op.p.), mejnega prehoda v Lazaretu, kjer sem se pogovarjala z gospodom Amadeom Žigonom, ki je bil takrat komandir oddelka milice Lazaret. Medtem ko sva govorila v mikrofona, v živo, sva stala na robu ceste, ob travniku in sogovornik mi je povedal: »A vidite, pol metra stran je v vas naperjena cev orožja.« In jaz sem ga zelo naivno vprašala: »A mislite, da bi lahko vojak, ki je ob tem orožju stal, res pritisnil in ustrelil vame?« In gospod je zelo mirno odgovoril: »Seveda.« Moram reči, da nisem verjela, da si nisem predstavljala, da bi lahko šlo tako zares, kot je šlo. Predvsem si nisem predstavljala, da bi bila lahko jaz, kot navaden novinar, lahko komurkoli nevarna.« (Škamperle, 2001)

Kot ostaja odprto vprašanje, zakaj 26. junija miličniki in TO niso smeli uporabiti sile pri oviranju oklepnih kolon JLA, ostaja odprto tudi vprašanje, zakaj se ni smel slišati glas Primorskih novinarjev. Odgovor na obe vprašanji je verjetno enak.

Kot je v oddaji Tjaše Škamperle na radiu Koper povedal Jelko Kacin, je bilo bistvo strategije informiranja organiziranje tiskovnih konferenc v Ljubljani. Biti jih je moralo toliko, da so tako domači kot tuji novinarji dobili vse informacije, ki so jih potrebovali. Tako so ostali v Ljubljani in obveščali javnost na podlagi informacij, ki so jih dobivali na konferencah. Primorski novinarji pa so 26. junija začeli obveščati o dogodkih, ki so jih želeli javnosti – vsaj pred proslavo v Ljubljani –, prikriti. Mogoče niso smele pokvariti vzdušja pred slovesnostjo, mogoče so želeli počakati, da bi videli, ali JLA misli resno, mogoče so želeli poslati v svet najprej prizor z novo slovensko zastavo in Zdravljico na trgu pred parlamentom in šele nato tanke, ki uničujejo ceste, mogoče pa je šlo za ignoranco ali napačno presojo.

Kakorkoli, če drugi ne, bi ljudje, ki so se 26. junija postavili v bran novi državi, lahko izvedeli, zakaj so bila (in so še) njihova dejanja zamolčana.

Velikokrat se uporablja termin opravičevanje ali manipulacija. Jaz bi rekel, da je bilo tisto, kar smo počeli skupaj, žlahtno početje v najbolj pozitivnem smislu sporočilne vrednosti. Ni ga mogoče opraviti z Ljubljanec, mogoče ga je opraviti le, ko imaš izreden političen konsenz, ko ljudje, novinarke in novinarji v 48 urah odrastejo in naenkrat ugotovijo, da je ena sama barka, da smo vsi na eni barki in da je to početje treba sinhronizirati. (Kacin, v Škamperle, 2001)

10.4. Dan prej v uredništvu časopisa Delo

Bolj brezskrbno pa je bilo v uredništvu časnika Delo, kjer so proslavljali, pili šampanjec, naredili nekaj fotografij, in »zganjali cinizem na račun Jugoslavije, vojske, Miloševića, Tuđmana itd« (Slivnik, 1991: 128). Takrat še niso vedeli, kaj se dogaja. Potem je iz središča Ljubljane na Delo prišel Bogo Samsa in povedal, da so iz Rima zvezni vladi v Beograd poslali opozorilo, naj ne uporabi sile v Sloveniji, zaskrbljenost pa naj bi se stopnjevala tudi v nekaterih drugih evropskih državah. Takoj zatem so dobili obvestilo, da so za ves civilni promet zaprli letališče na Brniku, v Mariboru in Portorožu in da se po nekaterih krajih v Sloveniji premika vojska. Te informacije so ozračje v uredništvu nekoliko spremenile.

Sporočilo, ki so ga v uredništvo dobili ob 14. uri, da so generali JLA in Ante Marković odločno proti Slovenski osamosvojitvi, so označili kot spopad živcev.

Dobivali pa so tudi vse več informacij iz obmejnih krajev Slovenije o novih vojaških premikih in o prvih zapletih na mejnih prehodih pri menjavi tabel z napisi Republika Slovenija in slovenskih zastav.

Po 17. uri je na Delo poklical Igor Bavčar in vprašal, ali jih zanima Kadijavičev dokument o »četrtim rajhu« in naj ga pridejo iskat. Čeprav niso bili prepričani, ali ta dokument potrebujejo, so se držali novinarskih pravil, da je treba vse videti in vse slišati, zato ga je Danilo Slivnik odšel iskat na izvršni svet, v prostore operativnega centra. Medtem ko je Slivnik skupaj z Igorjem Bavčarjem čakal Janeza Janšo, sta se pogovarjala in Bavčar je rekel, da je bila napaka, da je bilo zasedanje slovenske skupščine prejšnji dan odprto za javnost, ker naj bi vojska tako natančno izvedela, kaj namerava Slovenija storiti v naslednjih 24 urah.

Janša je nato prinesel poročilo o Kadijevi predstavi preureditve Srednje Evrope v »četrti rajh«.

Janša je bil povsem miren, dejal je le, da so razmere precej negotove, a da jih vojska nikakor ne bo presenetila. /.../ Nato pa sem zapustil »generalski brlog«, toda nikoli nisem mogel dognati, ali sta Janez Janša in Igor Bavčar tisti večer, 26. junija 1991 (tri ure pred razglasitvijo neodvisnosti in devet ur pred vdorom tankov iz vrhniške vojašnice), vedela, da se bo naslednji dan začela vojna v Sloveniji ali ne... (Slivnik, 1991: 128-131)

Pred 21.15 uro, ko se je začela velika prireditev v Ljubljani, se na uredništvu Dela ni zgodilo nič posebnega.

10.5. Novinarstvo na prelomu

V času, ko se je rojevala nova slovenska država, se je rojevalo tudi slovensko novinarstvo. »Bili smo nezadovoljni državljani Socialistične federativne republike Jugoslavije, bili smo nezadovoljni z enopartijskim političnim sistemom in nenašo oblastjo. In bili smo nezadovoljni s takratnim Društvom novinarjev Slovenije. Hoteli smo drugačno novinarstvo, zato drugačno združenje drugačnih novinarjev.« (Košir, 2003: 31)

Zato se je sestalo nekaj takratnih »alternativcev«, ki so se poimenovali Iniciativa za novo novinarsko združenje. Združenju pa so dali naziv ZOA: ZNANJE – ODGOVORNOST – AVTONOMIJA, z besedami, ki so označevale njihova hotenja. Prvi sestanek so imeli 27. septembra 1989, drugega pa 9. oktobra istega leta.

Oblikovali so dokument z naslovom *Kdo smo in kaj hočemo*, v katerem so postavili cilje svojega delovanja in delovni program. Novinarstvo so hoteli spremeniti v profesijo, v avtonomno samoorganizacijo profesionalnih novinarjev, ki bo od svojih članov zahtevala sistematično znanje in visoko stopnjo osebne odgovornosti, poklicno licenco, združenje naj bi preverjalo spoštovanje profesionalnih in etičnih norm novinarskega poklica, skrbelo pa naj bi tudi za zakonskopravno zaščito poklica in svojih članov. »Ker nam je dovolj čakanja na to, da se bodo razmere v jugoslovanskem množičnem komunikacijskem prostoru spremenile na bolje, bomo oblikovali in uresničevali program predvsem nove medijske podobe SR Slovenije /.../« (Košir, 2003: 32)

Tako so med drugim želeli ustanoviti Slovensko tiskovno agencijo in slovenski press center, organizirati samostojne tiskovne konference slovenske vlade, državnopolitičnih organizacij in gibanj, izdajati slovenski bilten, ki bi ga prevajali v jugoslovanske in vodilne tuje jezike in drugo (Košir, 2003: 33).

Proti koncu leta 1989 so postavili zahteve po lastni slovenski tiskovni agenciji, ki naj:

1. Na enem mestu zbira vse za slovensko, jugoslovansko, evropsko in svetovno javnost pomembne informacije o gospodarskem, političnem in kulturnem življenju v Sloveniji. 2. Načrtuje in vodi strategije nastopa Slovenije v jugoslovanskem, evropskem in svetovnem prostoru. 3. Organizira redne tiskovne konference z državnimi, gospodarskimi, kulturnimi in političnimi predstavniki. 4. Tujim novinarjem v Sloveniji zagotavlja potrebne prevajalske in posredniške storitve. 5. Izdaja posebno revijo v srbohrvaškem in vsaj še angleškem jeziku 6. In naj bo klub domačih in tujih novinarjev. (Košir, 2003: 33)

Če slovenska država s svojo avtonomijo in suverenostjo misli resno, bo morala to dokazati tudi pri sooblikovanju informacij o sami sebi. Za to opravilo mora nemudoma ustanoviti tiskovno agencijo. Tanjug v sedanji organizacijski in ideološki strukturi Sloveniji ne omogoča takega medijskega plasmaja, kot suvereni državi gre. Slovenska tiskovna agencija (SLOTA)

mora biti avtonomna organizacija, ki bo po svoji presoji posredovala informacije agenciji, kot je Tanjug, predvsem pa tujim agencijam. (Košir, 2003: 36)

Do uresničitve ideje je prišlo 20. junija 1991, pet dni pred osamosvojitvijo Slovenije, ko je bila ustanovljena Slovenska tiskovna agencija, STA. »Naj zidamo svoj svet in gradimo lastno hišo iz svojih opek. Ena od teh je nedvomno tudi slovenska tiskovna agencija. Vezivo zanjo in malta za hišo pa so Zojine ključne besede: znanje – odgovornost – avtonomija.« (Košir, 2003: 35)

Koliko je, le nekaj dni prej ustanovljena, Slovenska tiskovna agencija poročala o dogajanju na primorskih cestah, pa žal ni mogoče preveriti, saj njen arhiv hrani le gradivo od leta 1993 naprej.

Na prelomu pa so bili tudi sami novinarji. Jugoslovanski novinarski kodeksi iz let 1965, 1969, 1973 in 1982 so jih opredeljevali kot privržence marksizmu in leninizmu, odgovorne državi, sodelujoče pri graditvi samoupravne družbe, zavzemajoče se za razvoj socialističnega samoupravljanja. Peti jugoslovanski kodeks leta 1988 pa je že napovedoval spremembe v pojmovanju novinarstva, njegovih nalog in odgovornosti. Slovenski novinarji niso hoteli biti več družbenopolitični delavci, saj naj bi bil novinar odgovoren javnosti in ne partijskemu vrhu (Košir, 2003: 110).

Na vseh teh – in še mnogih drugih – prelomnicah, ki so se dogajale leta 1991, so imeli slovenski novinarji dolžnost, da informirajo javnost. O dogajanju pred sprejemom osamosvojitvenih aktov so obširno poročali, tudi informacije o samem sprejemu dokumentov v slovenski skupščini 25. junija 1991 so bile naslednjega dne bogate, na prvih straneh so bili dokumenti celo objavljeni, bralcem so časopisi ponudili odzive tujega tiska na osamosvojitvev... Med pisanjem različnih časopisov o teh dogodkih skoraj ni bilo razlik. Naslednji dan, 26. junija 1991, pa se je tok dogodkov zasukal v drugo smer. Na Primorskem so tanki JLA prodrli na meje in dan potem so se med objavami različnih medijev pojavile velike razlike.

V nadaljevanju diplomske naloge bom predstavila, kako bi časopisi morali pisati, da bi bilo njihovo sporočanje kakovostno, in kaj se je v treh časopisih (Delo, Primorski dnevnik in Primorske novice) dejansko pojavilo. Ker so časopisi eden glavnih elementov seznanjanja javnosti z dogodki in oblikovanja javnega mnenja o njih, menim, da je pregled njihovega dela pomemben vidik preučevanja »dneva prej«. Tudi zato, ker o njem časopisi – pa tudi drugi mediji – niso sporočali dovolj in kot bi si dogajanje zaslužilo, je v javnosti vedenje o dogodkih 26. junija 1991 pomanjkljivo, saj niti Primorci, ki so se tistega dne že soočili s prodirajočimi oklepnimi kolonami JLA, ne vedo natančno, kam naj dogodke umestijo. V

pogovorih s posamezniki, ki sem jih povprašala o dogodkih »dneva prej«, sem spoznala, da ne vedo, kdaj se je kaj dogajalo. Zdi se jim samoumevno, da se je vojna začela 26. junija, pod pojmom »dan prej« pa si celo predstavljajo 25. junij in mislijo, da so se odkriti konflikti med JLA in slovenskimi enotami začeli že 25. junija. Celo komandirji policijskih postaj in oddelkov milice pa so mi na vprašanje, zakaj menijo, da »dan prej« ni priznan, odgovorili, da je to vendar jasno: ker Slovenija tistega dne še ni bila samostojna in državni vrh ni želel konfliktov prikazati kot državljanske vojne, ampak je raje počakal še en dan, da bi minila proslava pred parlamentom, ki naj bi pomenila dejansko osamosvojitvev, in agresijo predstaviti domači in svetovni javnosti kot meddržavni konflikt. Kar pa seveda ni res (glej poglavje: Samostojnost že 25. junija).

Menim, da je bilo za napačno interpretacijo v javnosti krivo prav nedosledno poročanje medijev. Na naslovnica in prvih straneh časopisov je bila namreč izpostavljena proslava. Ljudi so, kljub strahu, da lahko JLA poskusi preprečiti udejanjanje osamosvojitvene zakonodaje, prepričale vznesene besede o proslavi, navedki govora Milana Kučana, izjave slovenskih politikov in fotografije slovesnosti, dviga nove zastave in ognjemeta nad Ljubljano. Mediji so ustvarili vtis, da je bila proslava najpomembnejši dogodek osamosvojitvenega procesa, dejanski začetek vojne pa se je izgubil med poročili, da pri prevzemu mejne kontrole s strani slovenske milice in carine ni večjih težav.

Čeprav so novinarji že kar nekaj let zagovarjali objektivno novinarstvo, ki bi bilo neodvisno od oblasti, se je v primeru »dneva prej« izkazalo, da nanj še niso bili popolnoma pripravljeni. Objavili so informacije, ki jim jih je ponudil državni vrh, pozabili pa so na tiste, ki so bile za ljudi resnično pomembne.

Novinarji so za dogodke na primorskih cestah vedeli, vendar jim v evforiji osamosvojitve niso dali pravega pomena. Delo na primer, osrednji slovenski dnevnik, je o njih nekaj zapisalo, vendar so se informacije izgubile ne notranjih straneh časopisa. O teh zapisih bi bilo na prvi pogled mogoče trditi celo, da so objektivni, vendar si v luči novinarske kakovosti in novičarskih kriterijev ne zaslužijo visoke ocene. Začetek vojne je namreč pomemben za veliko število ljudi, vpliva na širok prostor in je nenavaden dogodek, zato bi si zaslužil vsaj toliko prostora kot proslava ob osamosvojitvi. O začetku vojne na domačih tleh bi morali pisati uvodničarji in komentatorji, časopisi bi morali o dogajanju takoj in natančno obveščati javnost.

In čeprav so primorski mediji (Radio Koper, Primorske novice, Primorski dnevnik) prodoru tankov namenili več prostora, je bil krog njegovih bralcev relativno ozek in informacije niso

dosegle vseh prebivalcev Slovenije. Zato tudi niso zmogli oblikovati splošnega javnega mnenja.

S predstavitvijo in analizo novinarskih prispevkov z vidika teorije novinarstva želim dokazati, da so bili pri oblikovanju (ne)vedenja o »dnevu prej« veliko krivi mediji, ker niso poročali na način in v žanrih, ki bi bili dogodkom primerni.

»Vseslovenski« mediji so o vojni začeli informirati šele dan pozneje, tako da je v javnosti prevladalo mnenje, da se je začela šele 27. junija zgodaj zjutraj. Svoje pa je dodala še knjiga Premiki Janeza Janše, ki je izšla leta 1992. V njej je Primorska zapostavljena, saj je avtor sploh ne omenja; zapiše le, da je bil položaj na Primorskem slab. Ne omeni pa, da je bilo tako, ker so tanki prodrli na meje že 26. junij, ko je bilo slovenskim enotam dovoljeno le nenasilno oviranje. Ker je bila Janševa knjiga v javnosti deležna veliko pozornosti, »dneva prej« pa ni omenjala, je prepričanje, da je vojna začela šele 27. junija, še dodatno utrdila. In tudi drugi viri, knjige dostopne širši javnosti, ki so jih v letih po 1991 pisali slovenski politiki, »dnevu prej« ne namenjajo posebne pozornosti, kvečjemu so omenjeni »premiki JLA, ki so se začeli že 26. junija«, kar pa je za Primorsko in za ljudi, ki so se zoperstavili JLA, krivično.

Preučila pa sem tudi teorijo novinarskih vrst, saj je za analizo medijskega sporočanja pomembno, v katerih žanrih so novinarji podajali svoje informacije. V zavesti naslovnikov je namreč, da bodo o začetkih vojn izvedeli iz uvodnikov, komentarjev, reportažnih zapisov, iz vodilnih prispevkov na prvih straneh časopisa. Ta zahteva pa pri »dnevu prej« ni bila izpolnjena. Skupno vedenje novinarjev in bralcev je na primer, da bodo v Delovi Temi dneva izvedeli najpomembnejše in najbolj aktualne probleme v domovini. Tja bi tako sodil začetek vojne. V vesti pa sodijo manj pomembni in bolj vsakdanji dogodki. Koliko so uredništva treh obravnavanih časopisov sledila zahtevam teorije novinarskih vrst, bom predstavila v poglavju Analiza časopisnega sporočanja.

10.6. Kaj je pisalo v časopisih?

Čeprav bi pričakovali, da so bili dogodki, ki so se 26. junija 1991 odvijali na primorskih cestah glavna tema dnevnega časopisja v naslednjih dneh, temu ni bilo tako. V tem poglavju želim le prikazati, koliko več poudarka so dale lokalnim dogodkom, ki pa so bili pomembni za vso državo »regionalne« Primorske novice kot pa »državni« dnevnik delo. Podrobneje prispevke v časopisih obravnavam v drugem delu 11. poglavja, kjer obravnavana besedila tudi v celoti navajam.

10.6.1. DELO

Na prvi strani osrednjega slovenskega dnevnika Delo, je bila nosilna tema razglasitev slovenske neodvisnosti pred parlamentom (Slovesno so razglasili samostojnost Slovenije, Delo, 1991). Grožnji tankov JLA, da bodo zasedli meje, je bila sicer posvečena Tema dneva (V sencu tankov, Delo, 1991), ki v vlogi uvodnika vsak dan komentira najpomembnejše dogodke, vendar je dogajanje na meji z Italijo le medlo omenila.

Enote JLA so namreč včeraj poskušale prevzeti neposreden nadzor nad nekaterimi mejnimi prehodi in tako izpolniti eno od že dalj časa navzočih groženj, da si bo JLA prizadevala Slovenijo ob morebitni razglasitvi neodvisnosti fizično odrezati od sveta. S tem se sicer spopad s federacijo zagotovo stopnjuje, vendar pa je celotno dogajanje še zmeraj v mejah, ko se ponavadi označuje »psihično in fizično merjenje moči«, in je torej – povsem pričakovano. (V sencu tankov, Delo, 1991)

Pri tem se lahko vprašamo, ali je bila vožnja tankov brez gumijastih oblog na gosenicah po cestah, uničevanje avtomobilov in tovornjakov, zastraševanje ljudi in celo streli v zrak – o čemer pa bralci niso ničesar izvedeli – res povsem pričakovana reakcija JLA in nevredna takojšnjega odgovora tako vrha mlade slovenske države kot tudi novinarjev najuglednejših slovenskih medijev.

Na tretji strani iste izdaje Dela je bilo pod naslovom *JLA in policisti iz oči v oči* objavljeno besedilo, ki je natančneje opisovalo dogajanje na mejnih prehodih 26. junija 1991. Iz njega so bralci izvedeli za zaplete pri zamenjavi tabel na mejnih prehodih v Lazaretu, na Škofijah, Krvavem Potoku in Lipici. O zapletih, ki so dejansko pomenili začetek vojne pa je Delo zapisalo le: »Ob 17.15 so v Kozini štirje tanki in šest transporterjev prečkali železniško progo in nadaljevali pot skozi Kozino do križišča z Rupo, kjer so jih ustavili domačini z barikadami in tuji avtobusi s turisti. Ljudje so vojsko zmerjali, v odgovor jim je kapetan prve klase grozil s pištolo. Del kolone JLA je ostal blokiran na Kozini.« Na koncu prispevka pa:

Okrog 18. ure nam je načelnik milice na koprski UNZ Emil Čebokli povedal, da bodo postopno ukinili blokade, torej za promet odprli točke, kjer so delavci Cestnega podjetja Koper med 14. in 15. uro na cesto postavili težke gradbene stroje. Blokade so bile v Štorjah, na cesti med Divačo in Sežano ter v Kačičah in pri kamnolomu na črnokalskem klancu. Blokade, ki so bile (in morda še bodo), so bile posledica, reakcij na premike vojaških vozil. Zapisali smo že, kako so nemški novinarji videli premike okrog trideset tankov na cesti od Reke proti Rupi, dodajmo pa še, da je okrog 16. ure osem tankov prišlo v Lokev, eden od teh pa je na poti iz Divače s ceste zrinil tovorni avtomobil, da je odprl pot ostalim. Pet tankov in okrog 15 drugih vozil je bilo v istem času okrog Obrova, incidenta, ki bi sprožil kakšen resnejši spor, pa do 18.30 ni bilo. (JLA in policisti iz oči v oči, Delo, 1991)

10.6.2. PRIMORSKI DNEVNIK

Nekoliko več so o dogajanju na cestah proti meji z Italijo pisali novinarji Primorskega dnevnika. Že na prvi strani je naslov *Samostojnost Slovenije – Vojska s tanki na mejah – Ves dan je bilo napeto* povedal nekaj več. Pod fotografijo tanka v Hrpeljah pa je prav tako na prvi strani med drugim pisalo: »Tanki so v Plitvicah, tanki so v Lipici. Tankovske kolone so zaprle cesto proti Kopru in se usmerile proti Ajdovščini. Ljubljano preletavajo migi, zaprta so vsa slovenska letališča. /.../ To je samo vojna živcev, poskus ustrahovanja?« Na peti strani pa je pod naslovom *Najbolj dramatično je bilo na Kozini in pri Lipici, kjer je bila meja več ur zaprta – Velika napetost na mejah* težišče problemov prejšnjega dne novinar že prenesel z napetosti pri zamenjavi tabel na dogajanje na cestah proti meji. Takoj na začetku prispevka je zapisal:

Prvi dan slovenske samostojnosti je ob slovensko-italijanski meji potekal v negotovem in zelo napetem vzdušju. Iz ure v uro bolj pereča in konkretna prisotnost tankovskih enot JLA, ki so se pomikale po Primorskem, je povzročila na mejnih prehodih zastoje in tudi zaprtje prehoda pri Lipici in nekaterih pomembnih slovenskih cestnih žil. Na številnih cestah so namreč člani slovenske milice, slovenske teritorialne obrambe in tudi sami zaskrbljeni in hkrati ogorčeni domačini blokirali promet, da ne bi tankovske enote JLA zasedle mejne prehode. Marsikje pa so oklopna vozila razbila pregrade in v večernih urah prišla do meje. (Najbolj dramatično je bilo pri Kozin in pri Lipici, Primorski dnevnik, 1991)

Dalje v prispevku je novinar opisal težave pri zamenjavi državnih oznak na mejnih prehodih, omenil pa je tudi prihode tankov na meje. Večjo pozornost je posvetil še podatkom o zastojih na cestah in zaprtih mejnih prehodih.

Na osmi strani pa je novinar pod naslovom *Na meji mir in slovenske zastave – Koloni JLA obtičali pod Nanosom* zabeležil, kaj se je dogajalo na cestah proti Vipavski dolini.

Kolono oklopnih vozil in vojaških kamionov, ki je bila po vsej verjetnosti bi bila (napaka v časopisu, op.p.) namenjena proti meji z Italijo, so včeraj okrog poldneva ljudje ustavili na Rebrnicah med Razdrtim in

Podnanosom. Pri tem menda ni prišlo do incidentov, pač pa je bila cesta proti Ljubljani zaprta do 16.30, ko se je vojaška kolona umaknila, tako da je bila cesta v smeri Ljubljane spet prevozna. Drugo vojaško kolono so ustavili pri kraju Sanabor (med Colom in Vrhpoljem). Šlo je za tanke, ki so menda prišli tja kar po gozdnih poteh. Ljudska spontana reakcija jih je ob diskretni koordinaciji slovenske policije tam zadržala kakih sedem ur, nakar so se umaknili. (Na meji mir in slovenske zastave, Primorski dnevnik, 1991)

10.6.3. PRIMORSKE NOVICE

Največjo pozornost so že takrat dogajanju na Primorskem posvetili novinarji Primorskih novic v petkovi izdaji; Primorske novice so takrat izhajale dvakrat tedensko, ob torkih in petkih. Zgovoren je bil že glavni naslov na prvi strani Slovenija *praznovala, Primorska okupirana – Nenadni, a pričakovani premiki oklepnih enot JLA ohromili primorske ceste*. Pod njim in pod fotografijo tanka na cesti v Lokvi je bil na prvi strani še naslov *Primorci so marsikje ustavljali oklepnike* in krajše spremno besedilo, kjer je med drugim pisalo: »Že devet ur poprej (pred slovesno proslavo v Ljubljani, op.p.) pa so na primorskih cestah in krajih začeli hrumeti tanki in oklepniki Jugoslovanske armade. Iz oporišč v notranjosti države so se usmerili proti mejnih prehodom z Italijo in jih marsikje tudi dosegli, marsikje pa so jim te namere preprečili srčno Primorci.« (Primorci so marsikje ustavljali tanke, Primorske novice, 1991)

Na drugi strani so Primorske novice pod naslovom *Primorci množično ustavljali tanke* objavile še besedilo o premikih tankov proti Vipavski dolini.

Proti Vipavski dolini oziroma dvema mejnima prehodoma (Vrtojba in Rožna dolina) sta se v sredo popoldne poskušali prebiti dve motorizirani oklepni enoti JLA. Prvo (manjšo) so zaustavili tovornjaki in delovni stroji v Rebrnicah (med Razdrtim in Podnanosom), druga pa je uspela priti do Vipave preko Nanosa oziroma vasice Sanabor nad Vipavo. Tudi to enoto (v njej je bilo 16 oziroma 19 vozil) so zaustavili tovornjaki in delovni stroji (največ jih je bilo iz SGP Primorje) v Ajdovščini. Medtem, ko se je enota, ki je prodirala čez Razdrto, ob blokadi ustavila in se čez čas obrnila nazaj proti Postojni (kjer naj bi prenočila), pa je enota, ki je prodirala čez Nanos, blokado skušala razbiti tako, da je s tanki zapeljala vanjo. Pri tem je bilo poškodovanih nekaj vozil (osebnih in tovornih). No, pripadniki oklepnih enot so nekako prispeli do Ajdovščine in prenočili v tamkajšnji vojašnici /.../ (Primorci množično ustavljali tanke, Primorske novice, 1991)

Novinar je nadaljeval še z opisom razmer na mejnih prehodih na Goriškem in z informacijo o premikih vojaških enot v Italiji.

Tudi na drugi strani so bili premiki tankov rdeča nit časopisa. Pod naslovom *Oklepniki le »z vaje«* je novinar pisal o odhodu tankov iz vojašnice v Pivki v sredo, 26. junija 1991.

V sredo v zgodnjih popoldanskih urah smo izvedeli, da je okoli 12. ure iz vojašnice v Pivki odpeljalo 21 tankov, ki so močno poškodovali cesto in robnike v mestu. Peljali so mimo Prestranka in skozi Orehek do Hruševja, kjer so nekaj časa stali. Kot kaže, se je kolona tam prepolovila: del je odpeljal skozi Landol do Bukovja in skozi

Trnovski gozd proti Vipavski dolini, drugi del (po neuradnih podatkih je šlo za transporterje) pa je bil več ur blokirani v Rebrnicah. Trije oficirji, ki so bili med pogovorom korektni, so zatrjili, da se s poligona v Pivki vračajo v vipavsko vojašnico, in da jim niso dovolili, da bi pripeljali vozila za prevoz tankov, niti da bi šli v Divači na vlak (mimogrede, vlak v Vipavo ne vozi). Kolona vozil je bila delno skrita v gozdu. (Oklepniki le »z vaje«, Primorske novice, 1991)

Na isti strani je bil opisan še *Prvi dan na Bistriškem*. Informacije s Sežanskega pa so bile podane v besedilu pod naslovom *Oster protest Sežancev*. Na tretji strani so novinarji objavili besedilo *Kronika slovenske meje 26. junija 1991, Hubelj: No pasaran in Bitka za table*, kjer so po točkah objavili ure in dogodke, ki so se takrat zgodili.

Poleg kronološkega pregleda dogajanja so na tretji strani objavili še daljše besedilo *Skozi gozd naperjenih cevi*, v katerem je bila opisana pot od Kopra proti Lokvi in Sežani, mimo mejnega prehoda Škofije, na zaprti mejni prehod Lipica in naprej proti Fernetičem. Podrobneje so dogajanje na primorskih cestah in mejnih prehodih na dan 26. junija 1991 bralci lahko spoznali še v besedilu pod naslovom *Okupacija v treh slikah*.

11. ANALIZA ČASOPISNEGA SPOROČANJA

V prvem delu poglavja bom predstavila teoretske pristope obravnave novinarskih besedil; osredotočila se bom na novinarsko kakovost in kategorizacijo novinarskih vrst. Poleg objektivnih informacij, ki so podane v primernem jeziku in v pravem žanru, je namreč za kakovostno informiranje javnosti podatke objaviti na pravem mestu in jim s tem dati primerno veljavo. Predstaviti želim, kako bi morali biti dogodki »dneva prej« podani javnosti, in kako se dejansko bili zapostavljeni.

Karmen Erjavec, ki se pri nas ukvarja s kakovostjo novinarskega izdelka, ugotavlja, da je strokovna literatura, ki obravnava to področje, le v manjši meri uporabna za analizo kakovosti, ker izpostavlja le posamezne vidike novinarskega dela, manjka pa zaokrožena analiza novinarstva (Erjavec, 1999: 8).

Na področju teorije novinarskih vrst pa je eno redkih del visokošolski učbenik *Nastavki za teorijo novinarskih vrst* avtorice Mance Košir. Tudi tega predmeta – stalnih oblik novinarskega sporočanja in njihovih vrst – se lotevajo redka besedila. »Novinarski diskurz s tipiko svojega izrekanja, ki se kaže v njegovih žanrih, je ostajal praviloma zunaj njenega (avtorica ima v mislih komunikologijo, op.p.) zanimanja.« (Košir, 1988: 9)

V drugem delu poglavja pa bom teoretska dognanja aplicirala na konkretna časopisna besedila, ki upovedujejo dogodke »dneva prej«. Obravnavala bom besedila, ki so bila objavljena v Delu, Primorskem dnevniku in Primorskih novicah.

11.1. Kakovost novinarskih sporočil – teorija

11.1.1. NORMA OBJEKTIVNOSTI

Objektivnost je ena ključnih novinarskih norm, z njo pa je povezana zahteva po nepristranskosti in ravnotežju predstavljenih informacij. Zahteva, da mediji poročajo z različnih zornih kotov oziroma posredujejo izjave nasprotujočih si strani. Vključuje tudi jasno navajanje virov, čisto citiranje in ločevanje podatkov ter novinarjevih mnenj. Tako se norma objektivnosti nanaša na informativne novinarske zvrsti (vest, poročilo), kjer novinar naj ne bi vrednotil dogodka. Podane informacije morajo biti točne, popolne in preverjene.

Drugi pogled pa trdi, da objektivnega poročanja ni mogoče doseči in da sveta ni mogoče reflektirati. Nobena novica ni popolnoma nesubjektivna, saj je subjektivna že izbira teme, uporaba različnih jezikovnih sredstev, poudarkov, žanrov... Tak pogled razbija iluzijo o novinarju kot objektivnem posredovalcu informacij. Da bi bil novinar kar se da kredibilen, pa naj bi bil cilj njegovega sporočanja prizadevanje občinstvu predstaviti kolikor je mogoče nepopačeno sliko resničnosti (Erjavec, 1999: 40-45).

Kljub temu, da je popolnoma objektivno sporočanje z vidika teorije novinarstva le mit, je vseeno razglašeno za uredniško politiko vsakega medija. Vendar medijske novice niso preslikava stvarnosti, ampak le poročila o njenih podobah. »Ta pogled je interpretacija stvarnosti, ki je povzročila, da smo a) o določenem dogodku, pojavu poročali oziroma nismo, in b) da smo o tem dogodku, pojavu poročali to, kar smo, in tako, kot smo.« (Košir, 1988: 11)

11.1.2 LOČEVALNA NORMA

Ločevalna norma pomeni ločevanje dejstev od mnenj in je sprejeta kot del zgoraj obravnavane objektivnosti. Ima dve postavki:

- prepoveduje mešanje dejstev in mnenj,
- zahteva, da informacije ne smejo biti enostranska slika dogodka.

»Namen jasnega ločevanja »objektivnih« dejstev in »subjektivnega« mnenja je pomagati polnoletnemu državljanu v pluralistični družbi, da sam interpretira še »neobdelane« informacije /.../« (Erjavec, 1999: 47)

Časopis pa lahko vpliva na mnenje bralca in ga usmerja v zeleno smer tudi s samimi podatki, saj lahko na primer objavi le favorizirane informacije. In tudi samo ločevanje ni vedno vrednostno nevtralnno, saj lahko novinarji zapišejo informacije tako, da so nekatere

predstavljene jasno in razumljivo, druge pa zapleteno, da favorizirane informacije postavijo na začetek in jih optično poudarijo, da predstavijo samo določene informacije, ostale pa zamolčijo... (Erjavec, 1999: 47)

11.1.3. IZBIRA TEME

Določitev teme je prvi korak pri izdelavi posameznega novinarskega prispevka. Z izbiro, ki je tesno povezana z namenom prispevka, novinar določi del stvarnosti, ki ga bo obdelal v svojem prispevku, pri tem pa mora imeti jasno predstavo o tem, kaj hoče pri občinstvu doseči. Njegov izhodiščni namen je informirati občinstvo, usmeriti njegovo pozornost na določene probleme ali še posebej opozoriti na posledice določenih problemov. Z izbiro teme novinar tudi določi okvirno zgodbo in obliko prispevka, pri tem pa ima za različne cilje na voljo različne žanre.

Po enem od teoretskih pristopov naj bi temo izbrala novinarjeva profesionalnost. Drugi pristopi pa trdijo, da na izbiro vplivajo organizacijska pravila, saj so novinarji vpeti v določene institucije, ki postavljajo pravila izbire. Tako na primer deluje tudi urednik, ki določenim informacijam odpira, drugim pa zapira vrata v objavo. Tretja teorija pa pravi, da dogodki sami določajo izbiro in da novinarji le držijo zrcalo občinstvu.

»S selekcijo družbene vsebine novinarstvo izbira med pomembnimi in nepomembnimi informacijami. Do tematizacije vsebine pa prihaja tudi v samih medijih. Najbolj pomembne informacije so v časopisu objavljene na prvi strani v desnem kotu /.../« (Erjavec, 1999: 145)

Pri iskanju odgovora, katere dogodke naj novinar objavi, si pomaga z novičarskimi dejavniki. Mednje sodijo: širina vpliva dogodka, zemljepisna bližina, časovnost (novica je sveža), prominentnost (poročanje o pomembnih in znanih ljudeh), novost, nenavadnost (redki in nenavadni dogodki so zanimivi), konfliktnost (umori, atentati, vojne, demonstracije...), relevantnost (dogodki z večjo daljnosežnostjo za družbo), konsonanca (navezovanje na že znano in v skladu s pričakovanji), nedvoumnost (čeprav je dogodek kompleksen, naj bi imel le določeno število pomenov), soglasnost (predvidljivost, želenost dogodka), kontinuiteta (o dogodku se večkrat govori)... (Erjavec, 1999: 145; Košir, 1988: 35)

Drugi vidik izbire tema pa je aktualnost. Če jo definiramo kot časovna dimenzija, jo lahko opredelimo kot merilo, ki meri, kako hitro se medij oziroma novinar odzove na dogodek. Čim hitreje medij objavi določeno sporočilo, bolje se odreže. Tej aktualnosti Koširjeva pravi ažurnost (Košir, 1988: 15), saj poleg aktualnosti v smislu pravočasnosti poznamo tudi vsebinsko aktualnost. Ta predvsem zahteva, da novinarji naslovniku posredujejo takšne

informacije, ki so zanje zanimive v času sporočanja in sprejemanje, ker jih potrebujejo (Erjavec: 1999: 59).

11.1.4. PREISKOVANJE

Preiskovanje je metoda novinarskega dela, brez katere ni dobrega novinarskega prispevka. Naloga novinarstva je pridobivanje zanesljivih in točnih informacij. Težava je, ker morajo novinarji v kratkem času opraviti vse preiskovalno delo sami, zato jim ne uspe, da bi se vedno držali posebnih preiskovalnih pravil. Dobro opravljeno preiskovanje je v določenem novinarskem besedilu mogoče prepoznati, analizirati pa ga je mogoče s tremi razsežnostmi:

- **POMEMBNOST** – Na vsakem začetku obravnavanja teme si novinar zastavi vprašanje o pomembnosti vsebine, ki deluje kot filter oziroma sredstvo uredniške politike. Izbrana tema mora biti dovolj zanimiva, da lahko novinar začne preiskovalni postopek.

- **VELJAVNOST** – Novinar si postavi vprašanje o točnosti informacij in jih preveri. Prvo usmeritev predstavlja odgovor na osnovna novinarska vprašanja (kaj, kdo, kje, kdaj, kako in zakaj). Če se izkaže, da so določene informacije netočne, jih je treba ponovno preveriti, pri tem pa je bistveno, da novinar nenehno dvomi o njihovi točnosti.

- **RAZUMLJIVOST** – Pred objavo vsakega prispevka se mora novinar vprašati, ali je napisan tako, da so povezave, zaključki in izjave razumljive ter primerne za ciljno občinstvo.

Novinarji naj bi preverjali informacije do stopnje, ko jih zlahka povežejo med seboj in tako oblikujejo zaključke (Erjavec, 1999: 60-71).

11.1.5. OBLIKOVANJE

Oblikovanje novinarskega prispevka (pisanje za časopis ali montaža in oprema posnetega materiala v elektronskih medijih) je zadnja faza novinarskega dela. Hkrati je to tudi faza, v kateri se najbolj uveljavijo individualne lastnosti in ustvarjalne sposobnosti posameznega novinarja, vseeno pa mora pri tem upoštevati določene zahteve. Pred oblikovanjem prispevka mora še enkrat premisliti, kaj želi povedati, še enkrat pretehtati informacije in s tem določiti obliko prispevka. Z znanimi informacijami in ciljem bi se moral zlahka odločiti za žanr, pri tem pa upoštevati pravilo, da vsebina določa obliko prispevka (Erjavec: 1999: 70-71).

- Točnost

Točnost je ključni kriterij, na katerem je najbolj utemeljeno zaupanje občinstva do novinarjev in medijev. Brooks, ki ga navaja Erjavčeva pravi: »Točnost je najpomembnejša značilnost vsakega prispevka, dolgega ali kratkega, velikega ali majhnega. Točnost je pomembna za vsak detajl. Vsako ime mora biti napisano pravilno; vsak citat mora vsebovati natančno tisto, kar je bilo povedano; vsaka številka mora biti točna. Pa še vedno se najde kakšna napaka.« (Brooks, v Erjavec: 1999: 71)

- Raznolikost

Različni vidiki iste teme pred novinarja postavljajo zahtevo po kar se da natančni obdelavi vseh dimenzij iste teme, tako da vsebina ustreza dejanskemu stanju dogodka. Novinarji se morajo potruditi, da prispevki niso le točni, ampak tudi popolni. Vendar lahko pogosto zasledimo vrzeli v zgodbah, nepopolne podatke in neodgovorjena vprašanja (Erjavec, 1999: 73-74).

- Preglednost

Ker novinarji ne morejo preveriti vseh informacij, se od njih zahteva jasna opredelitev nepreverjenih informacij. Da bralci spoznajo dejanski potek dogodkov in ocenijo pomembnost objavljenega prispevka, potrebujejo jasno razpoznavne vire informacij in predstavitev okoliščin dogodka.

Zahteva po preglednosti za novinarja pomeni jasno navajanje virov informacij, ko je ime vira in drugi podatki, ki so neizogibni za popolno identifikacijo in avtentičnost vira, udeležencev dogodkov in njihovih mnenj (uporaba narekovajev), predvsem pa jasno označevanje vrednostnih sodb, tako novinarjevih kot komunikacijskih partnerjev. Pri pisanju mora novinar nazorno opredeliti lastna stališča, odkritja, mnenja in razmišljanja ter jasno označiti, kdaj posreduje mnenja drugih oseb. Neopravičljivo je, da novinar prikazuje določene probleme, dogodke ali stanja kot rezultat lastnih odkritij in raziskovanj /.../. Novinar mora še posebej jasno označiti nepreverjene informacije (Erjavec, 1999: 74-75).

- Stvarnost

Kriterij stvarnosti predstavlja zahtevo po ločevanju mnenj in informacij o določenem dogodku. Pri uresničevanju te zahteve pa je nujno poznavanje žanrov, saj nekateri med njimi dovoljujejo večji prispevek novinarja oziroma uredništva (na primer komentar, reportaža) kot drugi (na primer vest, poročilo).

- Uravnoveženost

Kriterij uravnoveženosti je precej povezan z izbiro poročevalske vsebine in odvisen od več dejavnikov:

- NOVIČARSKI SPLET – Uredniki skušajo uravnovežiti ponudbo različne vsebine novinarskega sporočanja. Resne, slabe in dolge novice morajo biti v ravnovesju z lahkimi, dobrimi in kratkimi prispevki.
- URAVNOTEŽENOST TEMATIK – Vsebina mora biti v ravnovesju, ki pa je odvisno tudi od uredniške politike medija in od želja občinstva.
- ZEMLJEPISNA URAVNOTEŽENOST – Medij naj bi enakomerno pokrival vse dele države, seveda v primeru, da gre za državni medij. Zemljepisna uravnoveženost je odvisna od prostorskega pokrivanja določenega medija.
- DEMOGRAFSKA URAVNOTEŽENOST - Mediji naj bi prikazovali tako mlade kot stare. Ta vidik uravnoveženosti pa je odvisen tudi od starostne strukture ciljne skupine.
- POLITIČNA URAVNOTEŽENOST – Predstavljena naj bi bila stališča vseh političnih smeri.

»Uravnoveženost še posebej poudarja enakovredno zastopanost oziroma nepriviligiranost posameznih stališč, pomembnih za predstavitev dejanskega stanja.« (Erjavec, 1999: 76)

- Razumljivost

Razumljivost ne more obstajati kot besedilna značilnost sama po sebi, ampak le v interakciji z naslovniki, kar pomeni, da mora biti besedilo prilagojeno bralcu. Ker pa je občinstvo množičnih medijev zelo heterogeno, je enotne kriterije razumljivosti težko postaviti. Govoriti je mogoče o dveh vidikih razumljivosti: jezikovnem in vsebinskem.

Najpomembnejše sredstvo sporočanja je prav jezik, pri tem pa naj bi novinarji uporabljali takšnega, ki je občinstvu domač (izogibali naj bi se latinskim izrazim, žargonu...). Vendar pa mora novinar tudi pri uporabi jezikovnih sredstev upoštevati, v katerem žanru ustvarja (vest polna metafor na primer je slaba).

Na kakovost ubesedovanja novinarskih prispevkov vpliva:

- Izbira besed glede na temo in žanr sporočanja;
- uporaba jezika, ki je optimalno razumljiv in dober (previdno eksperimentiranje z novimi besedami, metaforami, frazami, pogovornim jezikom...);
- upoštevanje jezikovne ravni ciljne skupine;
- formalna korektnost na ravni slovnice in pravopisne norme;
- ravnotežje med poenostavljanjem in profesionalizacijo jezika (Erjavec, 1999: 77-81).

11.2. Teorija novinarskih vrst

Vsak žanr obvlada samo določene strani stvarnosti, zato bralci pričakujejo, da se o določeni vrsti dogodkov poroča v določenem žanru in časopis mora tem pričakovanjem slediti. Vest in poročilo na primer upovedujeta dogodke obstoječe stvarnosti, komentar pa se ukvarja z ozadjem in premišljuje, zakaj se je nek dogodek zgodil ter kakšne bodo njegove posledice. Tudi intervju ne govori o dogodku, ampak predstavlja določeno osebnost in njena mnenja. »Toda ne glede na to, ali posamezna novinarska vrsta govori o dogodku ali ne, je dogodek vedno na nek način imanenten celotnemu novinarskemu diskurzu in potemtakem vsem njegovim tipom. Če novinarska vrsta ne sporoča dogodka samega, pa ji je dogodek izhodišče, povod, da bo govorila o tistem, o čemer hoče.« (Košir, 1988: 37)

11.2.1. TIPOLOGIJA DOGODKOV

Določeni novinarski vrsti pripadajo določeni tipi dogodkov. Naslovniki pričakujejo, da bodo v določenem žanru zapisano za ta žanr tipični dogodki. Najenostavnejša je delitev po področjih, ki imajo v časopisih svoje strani (zunanja politika, notranja politika, gospodarstvo, šport, kultura, kronika...).

Dogodke pa je mogoče razvrščati po še drugih kriterijih. Na primer glede na velikost dogodka (majhne dogodke si naslovnik zapomni le kratek čas, veliki dogodki pa se trajno zapišejo v spomin), na obseg dogodka (dogodki z minimalnim številom prvin, kot so na primer športne tekme in dogodki z velikim številom prvin, kot so na primer predsedniške volitve), na (ne)predvidljivost dogodka, razumljivost... (Košir, 1988: 38-40)

11.2.2. FUNKCIJE NOVINARSKEGA SPOROČILA

Tista funkcija, ki prevladuje pri novinarskem besedilu, je odločilna pri njegovem oblikovanju. Najpogostejša delitev funkcij novinarskega besedila je glede na udeležbo avtorja v besedilu; ali je njegovo mnenje prisotno ali ne. Tako ločimo dve osnovni funkciji novinarskih besedil:

- INFORMATIVNA – dogodki so upovedeni relativno objektivno;
- INTERPRETATIVNA – v tekstu je avtor udeležen s svojimi mnenji, pri obravnavi predmeta je subjektivno naravnani (Košir, 1988: 40-41).

Če dominira sporočevalčeva drža, ki je neangažirana, nevrednostna in neemotivna, če prikazuje sporočevalec stvarnost na logično-racionalni način in se vanjo ne vpleta s svojimi v besedilu izraženimi vrednostnimi ocenami

in sodbami, pravimo, da besedilo opravlja informativno funkcijo. Če pa je avtor besedila soudeležen, njegova drža do dogodka ni v pretežni meri nevtralna, če prevladuje v besedilu vrednostna ocena, če gre avtorju predvsem zato, da dogodek interpretira /.../, da mu podeli smisel, govorimo o besedilu (tipu), ki opravlja interpretativno funkcijo. (Košir, 1988: 42)

V določenih tipih besedil sta lahko prisotni tudi obe funkciji (na primer v intervjuju), a ena je vseeno prevladujoča.

11.2.3. NASLOVNIKOVO PRIČAKOVANJE

Ena od prvin, ki vplivajo na izbiro žanra, je tudi naslovnikovo pričakovanje. Novinar izbere temo in ko jo obdeluje v določenem žanru, misli na naslovnika. Pisec mora biti obrnjen k bralcu, z njim mora vzpostaviti stik, se vprašati, kaj naslovnik o predmetu govora že ve, kaj bi ga o njem utegnilo zanimati in nato izbere žanr v skladu s svojimi nameni in naslovnikovim pričakovanjem (Košir, 1988: 44).

11.2.4. KOMUNIKACIJSKA SITUACIJA

Za izbor tipa novinarskega diskurza so pomembne tudi okoliščine (družbeno-politični kontekst določenega časa in prostora), v katerih poteka novinarsko sporočanje. Žanri so zgodovinske kategorije, ki se v času spreminjajo, odmirajo in se rojevajo nove. Na njihovo oblikovanje pa vplivajo gospodarske razmere, starost in spol bralcev, tehnika medijev, politične razmere, kulturna raven, javno mnenje, veroizpoved, medijski dejavniki (priljubljenost, razširjenost medija), naravnost urednika ...

Da so žanri zgodovinske kategorije priča tudi odmrtnje uvodnika v Delu. Konec 70-ih let prejšnjega stoletja ga je nadomestila Tema dneva. »Sprememba ni radikalna, saj Tema dneva opravlja isto funkcijo, kot jo je pred njo uvodnik – ob pripadata isti novinarski vrsti – komentarju, katerega naloga je osvetliti ozadje določenega družbeno relevantnega dogodka, ta dogodek osmisliti in ovrednotiti s širšega vidika.« (Košir, 1988: 47-49)

11.2.5. STRUKTURA NOVINARKEGA DISKURZA

Za razumevanje vsakega besedila je pomembna njegova strukturalna organiziranost; novinarsko besedilo je strukturirano tako, da je informacija, ki jo sporoča, čim hitreje in čim enostavneje razumljiva. Zaradi tega je novinarsko besedilo med najbolj shematiziranimi in avtomatiziranimi tako za avtorje kot za naslovnike.

Novinarsko besedilo ima uveljavljeno splošno shemo:

- * glava
- nadnaslov
- naslov
- podnaslov
- vodilo (lead), pritegnilo (flash)
- * uvod (več odstavkov)
- * jedro (več odstavkov)
- * zaključek (več odstavkov)

Pri tem posamezni odlomki odgovarjajo na določena novinarska vprašanja. Elementi sheme so fleksibilni in ni nujno, da si sledijo po danem vrstnem redu, niti ni nujno, da novinarsko besedilo vsebuje vse elemente. Različni žanri to shemo različno realizirajo (Košir, 1988: 52-55).

11.2.6. KLASIFIKACIJA OBLIK NOVINARSKEGA SPOROČANJA

Obstoj stalnih oblik sporočanja je ena od imanentnih značilnosti novinarskega diskurza. Te stalne oblike, v katerih se udejanjajo konkretni novinarski teksti, lahko prepoznavamo kot žanre. Žanre združujemo v vrste, te pa v zvrsti (Košir, 1988: 64):

INFORMATIVNA ZVRST:

Vestičarska vrsta

Vesti informirajo o dogodkih, ki so se zgodili v preteklosti, ki se še bodo zgodili, pa tudi o stanjih in procesih, ki še trajajo. Najpogostejše so na področju športa, prometnih nesreč in kaznivih dejanj. Praviloma vesti upovedujejo dogodke, ki se ponavljajo, in o njih že vemo toliko, da nas sama dejanja niti ne zanimajo več, ampak le tisti elementi, ki tem dejanjem dajejo individualnost in enkratnost; informacijskega ozadja torej ni treba navajati, saj je splošno znano. Vesti upovedujejo majhne dogodke z relativno majhnim številom prvin, ki so predvidljivi, niso nepredvidljivi in so sami po sebi razumljivi.

Dominantna funkcija vesti je informativna.

Vestičarska vrsta uresničuje naslovnikovo pričakovanje, da bo o dogodku obveščen tako, da bo izvedel za njegove individualne karakteristike. Odgovarja le na tista naslovnikova vprašanja, ki sprašujejo po identifikacijskih znakih dogodka: kje je bil, kdaj se je zgodil, kaj

se je zgodilo, kdo so bili nosilci dogajanja. Odgovor na vprašanje zakaj ni karakterističen za vest. Ker so odgovori v vesti lahko kratki, je praviloma najkrajša novinarska vrsta.

Ker hoče biti bralec o dogodkih hitro obveščen, vest ažurno poroča o dogodkih, zato je »najhitrejša« novinarska vrsta.

Struktura vesti je preprosta, zato je najbolj šablonizirana in avtomatizirana novinarska vrsta. Ima naslov in jedro; jedro je enako vodilo pri nekaterih drugih novinarskih vrstah. Je enodelna. Nima uvoda in nima zaključka, začenja pa z odgovori na vprašanja, ki se zdijo naslovniku najbolj pomembna.

Žanri vesti:

- KRATKA VEST (hard news) – najkrajša vest, odgovarja na štiri vprašanja in zapisuje vir informacij, šablonizirana, dolga je le en odstavek;
- RAZŠIRJENA VEST – poleg osnovnih štirih vprašanj lahko odgovarja tudi na druga vprašanja in pojasnjuje vzroke dogodka ter nakazuje njegove posledice, sestavlja jo lahko več odstavkov;
- VEST V NADALJEVANJU – v časopisih je redka, pogostejša je na radiu, zaradi ažurnosti sporoča o velikem dogodku v več nizih;
- NAZNANILO – obvešča o bodočih dogodkih, funkcionira kot obvestilo in vabilo (Košir, 1988: 67-73).

Poročevalska vrsta

Poročilo se od vesti loči že po predmetu upovedovanja. Vest namreč dogodek le registrira, poročilo pa sporoča o poteku dogajanja dogodkov, ki so se že zgodili.

Dominantna funkcija poročila je informativna. Ko poročilo pripoveduje o poteku dogajanja, naslovnika seznanja z njim v tolikšni meri, da dobijo o dogajanju relativno celovito podobo.

Običajno poročilo je najpogostejši žanr v dnevnem tisku. Ukvarja se z najrazličnejšimi sestanki in srečanji, ki so v naprej napovedana, predvidljiva in večinoma sama po sebi razumljiva. Ker sestanki in srečanja trajajo običajno nekaj ur, je nemogoče zapisati vse, kar je kdo rekel, vseeno pa mora kljub veliki selekciji poročilo delovati, da naslovnik o dogodku, o katerem poroča, ve vse.

Pri vesti je naslovnik do dogodka indiferenten, pri poročilu ni. Zato se distanca med dogodkom in bralcem zmanjšuje. Naslovnik ne pričakuje, da do o dogodku le obveščen, ampak se hoče s poročilom dogodku približati. Novinar mora bralca pripeljati na kraj dogajanja.

Naslovnik mora dobiti odgovore na vprašanja kaj se je dogajalo ter kje, kdaj in kdo so bili nosilci dogajanja. Razlika med vestjo in poročilom je, da vest sprašuje, kaj se je zgodilo, poročilo pa kaj se je dogajalo.

Poročilo je širše kot vest, ne gre pa v globino, zato je njegova struktura relativno enostavna. Pripoved teče linearno, stvarnost, o kateri poročilo pripoveduje, je strukturirana relativno šablonizirano. Lahko je sestavljeno po kronološkem principu, ali tako, da poročevalec najprej zabeleži najpomembnejše ugotovitve in podatke. Sestavljeno je iz glave in jedra. Praviloma nima uvod in niti zaključka. Glava je iz naslova, podnaslova in vodila, v katerem so zapisana identifikacijska dejstva o dogodku. Vodila v poročilu so podobna ali enaka vesti.

Avtor poročila je odsoten iz besedila in je najpogosteje nevtralen opazovalec dogajanja.

Žanri poročila:

- OBIČAJNO POROČILO – v kronološkem ali pomembnostnem redu poroča o poteku različnih sestankov ali srečanj, v vodilu zapiše za dogodek identifikacijske podatke, najpomembnejši sklep ali pomembno misel vodilnega govornika, nadaljuje z nizanjem povzetkov ali citatov nosilcev dogajanja v kronološkem zaporedju ali po pomembnostnem redu v obliki obrnjene piramide;

- KOMENTATORSKO POROČILO – poleg informativne funkcije, ki je dominantna, opravlja še komentatorsko, torej poroča o poteku dogajanja in ga hkrati še komentira, pojasnjuje vzroke in nakazuje možne posledice;

- REPORTERSKO POROČILO – ukinja distanco med naslovnikom in dogodkom tako, da reporter opisuje dogajanje v živo, se posveča detajlom, zapisuje pogovore, opisuje atmosfero, uporablja ekspresivno izrazje, slikovite opise, dialogiziran govor, žargonske besede, časopisi ga uporabljajo za poročanje z dramatičnih prizorišč (vojne, atentati, demonstracije, stavke...), ko na kraj dogajanja pošljejo posebne poročevalce, in fotoreporterje, ki se trudijo čim bolj avtentično poročati o dogajanju;

- NEKROLOG – poročilo o poteku življenja umrlega;

- PRIKAZ – opravlja nalogo interpretativnega žanra kritike ali ocene, vendar ne v taki meri, da bi lahko trdili, da gre za interpretacijo kot dominantno funkcijo, dogajanje opiše, na koncu pa še pove mnenje o njem (Košir, 1988: 73-77).

Reportažna vrsta

Po mnenju Koširjeve reportaža v slovenskem tisku izumira.

Njenega predmeta ni mogoče enačiti s predmetom vesti, saj si vest izbere en sam dogodek, ki se je v določenem prostorsko-časovnem okviru iztekkel, reportaži pa je tak dogodek iztočnica,

pri kateri se nikoli ne zadrži. Reportaža se ukvarja z več dogodki, z različnimi ljudmi, s številnimi odnosi in razmerji. Zato je njen predmet težko opredeliti. Reportaže naj bi bile slike, zanje pa je značilno, da prikazujejo situacijo, stanje.

Reportaža mora popolnoma ukiniti distanco med naslovnikom in predmetom upovedovanja. Ker mora reporter naslovnika pripeljati na kraj dogajanja, ni mogoče naštetih, na katera vprašanja mora odgovoriti; zagotovo na vsa, ki naredijo reporterjev predmet upovedovanja razpoznaven in na vsa tista, ki jih naslovnik zastavlja, da bi lahko sodoživljal celotno dogajanje.

Reportaža naj ima dramatične prvine, saj, kjer je konflikt in spopad, želijo biti tudi naslovniki. Dramo pa naredi dramatična struktura; reporter mora zato obvladati vse veščine, ki to omogočajo (izbor tematike, dialog, jezikovna sredstva, montažo podob, ekspozicijo, zaplet, vrh in razplet). Hkrati pa mora reporter vse faze upovedovanja udejaniti na sebi lasten način, neponovljivo, enkratno; imeti mora stil. Zato pisanje reportaže ni avtomatizirano in šablonizirano.

Reportaža mora naslikati stanje in to brez eksplicitnega komentiranja, saj reporter ne sme pisati, kaj on meni o določeni stvari.

Ker zahteva reportaža temeljitejše priprave in daljše časovno obdobje vživljanja, ni ažurna novinarska vrsta, vseeno pa mora biti aktualna.

Shema reportaže je mnogodelna; ima glavo (brez vodila, ki je značilno za ažurne vrste), uvod, jedro, zaključek.

Žanri reportaže:

- KLASIČNA REPORTAŽA – najdosledneje uresničuje lastnosti reportaže, deluje tudi estetsko;
- REPORTERSKA ZGODBA – pripovedujejo o ljudeh, zanimivostih, ne pa o dramatičnih situacijah, način pripovedovanja je značilen za reportažno vrsto, le da je struktura manj zapletena, saj gre za dogajanja z manj prvinami;
- POTOPIS – opisuje kraje, ljudi, običaje in doživljanje popotnika, ki je hkrati reporter (Košir, 1988: 77-80)

Pogovorna vrsta

Za pogovorno vrsto je značilen predmet, ki ga sproducira novinar sam in zato ne upoveduje »naravnega« dogodka ali dogajanja iz stvarnosti, ampak proizveden, umeten dogodek ali dogajanje. Vsi žanri pogovorne vrste imajo za predmet pogovor.

Dominantna je informativna funkcija, saj je namen pogovorne vrste, da predstavi mnenja in ocene drugih, ne pa novinarjevih. Glede na izbiro teme pogovora pa lahko opravljajo pogovorne vrste še druge funkcije.

Novinar se v pogovoru obrača na sogovornika in njemu zastavlja vprašanja, toda tega ne počne v svojem zasebnem imenu in namenu, ampak zaradi svojih bralcev.

Distanca med naslovnikom in konstruiranim dogodkom je pri različnih žanrih pogovorne vrste različna. Pri izjavi je podobna distanci pri vestičarski vrsti, pri intervjuju se mora distanca ukinjati in ustvarjati iluzijo, da je naslovnik prisoten pri pogovoru, da sam sodeluje v dialogu.

Vprašanja, na katera odgovarja pogovorna vrsta, so različna, med najpogostejšimi pa je, zakaj je sporočevalec proizvedel pogovor. Pogosto je to vprašanje retorično in naslovnik že ve, zakaj se novinar pogovarja z osebnostjo. Javnost ponavadi že ve za dogodek, ki je sprožil pogovor z določeno osebo in prav zato, ker že nekaj ve, želi zvedeti o osebi še kaj več, česar v drugih vrstah ni mogoče. Hkrati pa novinarji, ki z določenimi osebami govorijo za okroglo mizo ali izvajajo intervju, tej osebi utrjujejo status javne osebnosti. Zato za pogovorno vrsto ni majhnih dogodkov; izjemi sta dialogizirano poročilo in anketa z ulice, ko se mimoidoče sprašuje kake malenkosti.

Struktura pogovorne vrste je podobna poročevalski vrsti, saj pogovorni novinarski žanri poročajo o dogodku ali poteku dogajanja (kaj je kdo rekel, o čem so se pogovarjali...). Najbolj svojstveno strukturo pa ima intervju, ki lahko zamenjuje vrstni red vprašanj, jih prilagaja in tako ustvarja videz dialoške napetosti. Ima uvod (pojasnilo, zakaj intervjujamo določeno osebo, zakaj se za okroglo mizo pogovarjamo o tej in tej temi, zakaj izvajamo določeno anketo...) in jedro (poročamo o pogovoru), zaključek pa za pogovorno vrsto ni tipičen.

Pogovorni žanri:

- INTERVJU – informira o dialogu med spraševalcem in vprašanim, poznamo dve vrsti intervjujev: osebostne (biografske), v katerih je v središču pozornosti za javnost zanimiva oseba, in tematske, v katerih poteka dialog zaradi osvetlitve in poglobitve za javnost relevantne problematike, za katero je intervjuvanec kompetenten, vrsti pa se lahko prepletata;
- OKROGLA MIZA – poroča o pogovoru različnih, drugače mislečih udeležencev pogovora o določeni tematiki, kompleksne probleme okrogla miza osvetli z več zornih kotov, pri tem pa je glavna naloga novinarja izbrati pravo temo za pogovor, ustrezne sogovornike, se za pogovor dobro pripraviti in ga profesionalno voditi;

- IZJAVA – novinar zahteva izjavo od odgovorne osebe, ki mora pred javnostjo odgovarjati na vprašanja o kakem perečem problemu, pogoste so izjave, ki jih ne terja javnost, ampak jih posredujejo sami izvajalci, med izjave štejemo tudi komunique in demantije, če so jih spodbudili novinarji ali uredništva;
- ANKETA – namen tega žanra je predstaviti različna mnenja različnih ljudi o aktualnem ali zanimivem vprašanju, anketa, ki predstavlja enaka mnenja, ne opravlja svoje žanrovske funkcije;
- DIALOGIZIRANO POROČILO – površen pogovor (na primer s športniki po zmagi), ki se ne razvije v dialog, spisan je v formi vprašaje: odgovor (Košir, 1988: 80-83).

INTERPRETATIVNA ZVRST

Komentatorska vrsta

Sodi v interpretativno zvrst; zanjo velja, da svoje predmete ocenjuje, vrednosti, pojasnjuje, analizira in razlaga. Novinar je angažiran, zapisuje subjektiven odnos do dogajanja, ni nevtralen opazovalec. Analiza sega v ozadje, raziskuje razmerja med dogajanja, išče vzroke in nakazuje posledice.

Predmet komentatorske vrste je ozadje aktualnega dogodka, o katerem je javnost že obveščena. Dogodki, katerih ozadje zanima širšo javnost, niso majhni, nimajo majhnega števila prvin in praviloma niso predvidljivi. Pomembno za komentatorsko vrsto je, da mora biti ažurna. Najbolje je, da je komentar objavljen v isti številki časopisa, ki je na svojih straneh prinesel aktualno in vznemirljivo vest. Naslovnik namreč pričakuje hitro pojasnilo. To, kar se je v vesti izkazalo kot nenavadno in nedoumljivo, mora komentar pojasniti tako, da ne bo več nenavadno in nedoumljivo. Naslovnik mora po branju komentarja dogodek razumeti na način: to in to se je moralo zgoditi, ker... in to in to se bo zgodilo, če bodo stvari tekle v opisanem zaporedju.

Struktura komentatorske vrste ni zapletena, saj je treba le nanizati pravo zaporedje dogodkov ter najti prave argumente, ki dogodke umestijo tja, kamor sodijo. Shema komentarja je klasična, z uvodom, jedrom in zaključkom. V uvodu komentator zapiše dogodek, ki ga v nadaljevanju pojasnjuje, jedro je sestavljeno iz pojasnil, komentatorjevih stališč, zakaj je do dogodka prišlo in argumentov, ki ta stališča dokazujejo, v zaključku pa je poanta celotne zadeve: kaj zdaj, kaj bo, kaj je treba storiti...

Komentatorski žanri:

- OBIČAJNI ali KLASIČNI KOMENTAR – poleg vesti in poročil je najznačilnejši žanr dnevniškega časopisja, na dogodke reagira hitro, zato na kratko pojasni njihovo ozadje, ker

mora biti komentar ažuren in njegovo stališče dobro argumentirano, zahteva poznavanje področja, zato komentarje pišejo specialisti za svoja področja;

- UVODNIK – komentar, ki za svoj predmet izbere še posebej pomembne zadeve, to je prikaz mnenja celotne redakcije, uvodnik ne le pojasnjuje, temveč tudi »polagajo na dušo« naroda svoje argumente, tako opravljajo tudi apelativno funkcijo, ki je pogosto enaka propagandi vladajoče ideologije;

- GLOSA – komentar, ki ne osvetljuje nujno ozadja najbolj aktualnih dogodkov, temveč si za predmet izbira tudi manjše, na videz manj pomembne, odnos do predmete obravnava na satiričen, zajedljiv, humoren, a ne ciničen, način.

- KOLUMEN – kolumnist ima specifično izbiro predmetov svojega komentiranja in v svojem stilu razkriva ozadje zanj najpomembnejših dogodkov, kolumen je odvisen od osebnosti, ki ga piše, praviloma ob stolpcu časopisi objavijo še fotografijo ali karikaturu pisca (Košir, 1988: 83-86).

Člankarska vrsta

Predmet članka ni en dogodek, ampak se ukvarja z določenimi razmerji, ki so značilna za aktualen družbeni problem. Tudi če se na videz ukvarja z enim dogodkom, je njegova funkcija, da razloži določeno situacijo, za katero je ta dogodek značilen. Če govori na primer o tem, kako je učitelj zlomil roko učencu, ne počne tega, da bo dogodek sporočil javnosti, ampak da bo razložil, kakšno je stanje šolstva. Članek se ukvarja z analizo razmerij na način podoben znanstveno metodi. Člankar najprej identificira temo prispevka, nato preštudira gradivo zanj (dokumenti, strokovni članki, knjige, strokovnjaki, ankete...). Ko pripravlja članek ima v zavesti njegovo funkcijo: osvetliti predmet z različnih vidikov. Komentar na primer postavi eno tezo, ki jo potem argumentira. Članek pa mora pokazati več strani.

Članek mora pri naslovniku zbuditi občutek, da potem, ko ga je prebral, vse ve. Članki niso ažurna vrsta, saj je za raziskavo potreben čas.

Struktura članka ni enostavna, odvisna pa je od zapletenosti razmerij, ki pomagajo razumeti določene pojave in procese. Člankarji pogosto del gradiva predstavijo v različnih žanrih: anketo med občani, izjave odgovornih, grafikoni... Shema članka je klasična z uvodom (predstavi problem), jedrom (podana je geneza problema in njegove osvetlitve z različnih zornih kotov ter razlage dejstev in odnosov) in zaključkom (poanta, povzetek problematike, napoved razvoja).

Vrste člankov:

- INFORMATIVNI ČLANEK – značilen je za dnevni tisk, za predmet izbira omejeno število razmerij, njegov namen ni raziskovati geneze pojavov in procesov, temveč razložiti trenutno razmerje;

- ČLANEK Z NASLOVNE STRANI – tako je Koširjeva pogojno poimenovala žanr, značilen za tednike in tedenske priloge dnevnikov, tedniki imajo namreč naslovnico oblikovano v skladu z naslovno temo številke, dnevniki jih najavljajo dan pred izidom, ukvarjajo se z analiziranjem zapletenih družbenih pojavov (Košir, 1988: 86-88).

Portretna vrsta

Predmet portreta je oseba, ki jo portret spremeni v osebnost. Novinar interpretira človeka, o katerem piše, pripoveduje, kako on vidi portretirano osebo, kako jo on doživlja, kakšne vtise, dela nanj. Pisec ni manj pomemben od portretiranca, saj podeljuje atribute, ki jih bo naslovnik sprejel kot lastnosti portretiranca. Pri tem je pomembno razpoloženje, ki ga ustvari novinar z enkratnim, originalnim pisanjem, zato je portret vrsta, ki sodi tudi v literaturo.

Naslovnik od portreta ne zahteva odgovora, kaj je portretiranec izjavil, ampak odgovor na vprašanje, kakšen človek je.

Struktura portreta je zapletena, nešablonizirana, značilna za vsakega posameznega pisca portretov, ki mora poleg novinarstva obvladati tudi literaturo, saj portretira z jezikovnimi sredstvi. Shema je trodelna, podobna literarni; uvod je ekspozicija, jedro ima prvine dramaturškega loka, zaključek zaokroži videnje portretiranca (Košir, 1988: 88-89).

11.3. Umestitev prispevkov o »dnevu prej«

Preverila bom, koliko so novinarji, ki so sporočali o 26. juniju 1991, predvsem pa o premikih tankovskih kolon proti meji z Italijo, upoštevali zgoraj obravnavane vidike novinarskega sporočanja. Osredotočila se bom na prispevke v Delu, Primorskem dnevniku in Primorskih novicah.

11.3.1. DELO

V senci tankov

Tema dneva:

Z nekaterimi stvarmi je tako: ne moremo reči, »ko bomo delali državo drugač, bomo že vedeli, kako«, kajti osamosvojitveno dejanje izpelje vsak narod (ali skupnost) v zgodovini praviloma samo enkrat. Mi smo pomemben korak v tej smeri storili v skupščini v torek, na prvi (tudi nasilen) odpor pa smo naleteli že naslednji dan. Enote JLA so namreč včeraj poskušale prevzeti neposreden nadzor nad nekaterimi mejnimi prehodi in tako izpolniti eno od že dalj časa navzočih groženj, da si bo JLA prizadevala Slovenijo ob morebitni razglasitvi neodvisnosti fizično odrezati od sveta. S tem se sicer spopad s federacijo zagotovo stopnjuje, vendar pa je celotno dogajanje še zmeraj v mejah, ko se ponavadi označuje kot »psihično in fizično merjenje moči«, in je torej – povsem pričakovano.

Po svetu, kjer imajo s remi rečmi več opraviti, pravijo, da je v takšnem preizkušanju najbolj nevarnih prvih 48 ur, potem pa se položaj ponavadi umiri. Na Balkanu, kjer ne veljajo nobena pravila in kjer je največkrat že deset ljudi na kupu – četa, traja najbrž ta krizni čas nekoliko dlje vendar pa je treba kljub temu narediti vse, da bi ga preživeli. Ta hip namreč nimamo nobene druge izbire, kot da do konca izpeljemo osamosvojitveni projekt, saj je najnovejši neposredni vojaški pritisk na Slovenijo le še dokaz več, da je opcija »enotne Jugoslavije« uresničljiva zgolj ob pomoči – vojaške diktature.

Seveda pa ta hip kljub neprijaznim trenutkom ni nobenega vzroka, da razglasitve slovenske neodvisnosti ne bi vsi skupaj ustrezno proslavili ali pa da bi pred slovensko skupščino namesto nove državne tribarvnice razvili – belo zastavo. DANILO SLIVNIK (V senci tankov, Delo, 1991)

Tema dneva v časniku Delo sodi v komentatorsko vrsto novinarskih besedil, saj predstavlja ozadje aktualnega dogajanja, slovenske osamosvojitve. Novinar je bil v besedilu angažiran, saj je subjektivno ocenil dogodek, osamosvojitve Slovenije. Zanj je dejal, da je pomemben, njegovo stališče pa se je pokazalo tudi v zadnjem odstavku, kjer se je postavil na stran proslavljanja in obrambe pravkar razglašene neodvisnosti, ko je zavrnil belo zastavo, simbol predaje. Čeprav Koširjeva že samo Tema dneva uvršča med žanre (Košir, 1988: 49), je besedilo mogoče uvrstiti med uvodnike. Klasični komentar namreč izraža mnenje avtorja, pri uvodniku pa gre bolj za prikaz mnenja celotne redakcije, ki hkrati nagovarja narod, kaj naj stori, kako bi bilo modro ravnati (Košir, 1988: 86). To je storil tudi Danilo Slivnik, ko je dejal, da ni razloga, da ne bi praznovali. Kljub napeti situaciji je želel narod spomniti na pomembnost razglasitve samostojnosti.

O objektivnosti v obravnavanem uvodniku ni mogoče govoriti, saj spada v interpretativno zvrst. Zanj je značilno, da novinar med informacije, ki jih podaja bralcem, vpleta svoje mnenj. Izrazito navajanje, da gre za avtorjevo mnenje, pa pri Temi dneva ni potrebno, saj je to

stalna komentatorska rubrika, ki se vsak dan pojavlja na prvi strani Dela. Vseeno pa je Tema dneva grafično ločena od drugih prispevkov, saj je besedilo v okviru, tisk pa je poševen. Med novinarjem in naslovnikom torej obstaja skupna zavest; novinar ve, da v Temi dneva naslovniki pričakujejo komentar, naslovniki pa vedo, da jim novinarji komentar tam ponudijo. Glede na razmere v Sloveniji pa je bila pričakovana tudi sama vsebina Teme dneve, saj je bila ravno grožnja JLA, da bo preprečila udejanjanje samostojnosti, dan po osamosvojitvi brez dvoma najbolj aktualna problematika. Novinarjeva izbira teme je bila torej jasna, ko pa je novinar temo omejil le na grožnje JLA in njene poskuse prevzema nadzora nad mejnimi prehodi, je deloval »neobjektivno« in »netočno«, saj je izpustil informacije, da so tanki že na cestah in da je JLA marsikje tudi v resnici že zasedla mejne prehode. Ob poznavanju teh dejstev, ki pa jih novinar ni ponudil, je na mestu tudi vprašanje, ali je bilo dogajanje res povsem pričakovano in če je bilo, zakaj državni vrh ni ukrepal.

Temeljnim zahtevam komentatorske vrste besedilo ustreza, saj je aktualno, ažurno (ista številka časopisa prinaša tudi podrobnejše informacije o dogajanju na mejah, ko je JLA ni dovolila zamenjave državnih oznak) in obravnava velik dogodek.

Če bo treba, bo slovenska policija mejne prehode branila tudi s silo

Če bodo enote JLA ostale v zelenem pasu, ne bodo prišle v konflikt s policijo, je povedal slovenski notranji minister Igor Bavčar – Enote JLA v Sloveniji v popolni bojni pripravljenosti

LJUBLJANA, 26. junija – Konflikte med slovensko policijo in pripadniki JLA na mejnih prehodih je na popoldanski tiskovni konferenci skušal pojasniti Igor Bavčar, slovenski notranji minister. Povedal je, da je ob večini mejnih prehodov z Italijo in Avstrijo danes prišlo do besednih dvobojev med pripadniki JLA in slovensko policijo, ki so zadevali postavitve novih mejnih označb in slovenske zastave. So pa ti konflikti potekali ob in – razen v Kravem Potoku – ne na mejnih prehodih, saj so bili ti tudi doslej v pristojnosti republiških varnostnih organov, in ne JLA. Pripadniki JLA postavljanju novih mejnih označb nasprotujejo verjetno v skladu z najnovejšimi odločbami zis, ki pa so sporne celo z vidika zveznih predpisov, in slovenska vlada bo v zvezi s tem izdala posebno sporočilo. Doslej do uporabe orožja ni prišlo. Slovenska policija ima pri postavljanju označb navodilo, da se konfliktom izogiba.

O sodelovanju s hrvaškimi organi za notranje zadeve pa je Igor Bavčar dejal, da je zgledno, da pa je pošiljanje policijskih ali enot teritorialne obrambe z ene na drugo stran nemogoče. Se pa razmere na Hrvaškem po napadu na policijsko postajo v Glini, kjer se je vmešala tudi JLA, zaostrujejo. »Mi bomo javnosti posredovali dokument vojaške službe, ki kaže, da JLA ne samo, da gleda s simpatijami na vzpostavitev Krajine, pač pa se postavlja na stran Martičeve policije. To so pomembna nova dejstva.« /.../

V nadaljevanju tiskovne konference sta morala oba ministra odgovarjati na vprašanje novinarjev, ki so zadevale trenutni položaj v Sloveniji. Jelko Kacin je bil v svojih odgovorih odločen, včasih tudi ciničen. Vsi državni mejni prehodi so po zatrjevanjih ministra za informiranje Jelka Kacina pod nadzorom slovenskih oblasti. Jelko Kacin zanika, da bi prišlo do tihe vojaške okupacije Slovenije. Preletavanje migov JLA nad Ljubljano razume kot »prelete v čast slovenski državi«.

Lojze Janko, minister za zakonodajo sodi, da do napetosti prihaja zato, ker zvezna vlada podcenjuje potrebo po dvostranskih pogovorih. Hkrati je ponovil, da se lahko Slovenija pogovarja z zvezno vlado le kot republika, ki sta ji priznani samostojnost in suverenost.

Danes zjutraj so povečali pripravljenost v nekaterih enotah jugoslovanske armade na območju države Slovenije. To velja posebej za oklepno brigado na Vrhniki in oklepni bataljon v Mariboru, ki sta v bojni pripravljenosti. V teh krajih in še nekaterih drugih enotah so se iz helikopterjev izkrcali starešine, ki naj bi pomagali ali prevzeli poveljevanje v teh in nekaterih drugih enotah.

Organi za notranje zadeve Slovenije – milice in enote ter štabi teritorialne obrambe – so zato začeli izvajati nekatere preventivne ukrepe po naprej pripravljenih načrtih.

Danes zjutraj sta se pogovarjala tudi zvezni sekretar za notranje zadeve Peter Gračanin in sekretar za notranje zadeve Slovenije Igor Bavčar. Dogovorila sta se za osebno srečanje še danes, da bi se skušali izogniti nepotrebnim zapletom, je sporočil sekretar za informiranje. /.../

NOVA GORICA, VIPAVA, 26. junija – Na robu zgornje Vipavske doline so bile danes pravzaprav izjemne razmere. Kot nam je povedal načelnik UNZ Nova Gorica Stane Bačar, so že dopoldne zaprli cesto na Rebrnicah (med Razdrtim in Podnanosom) zaradi kolone vojaških vozil. Popoldne pa je kolona tankov JLA pri kraju Sanabor podrla ovire, ki so jih postavili delavci cestnih podjetij in slovenske policije. Tankovska kolona se je namreč premikala po dolini reke Bele proti Vipavi. Pripeljala je v vojašnico v Vipavi, kjer se po zadnjih vesteh še vedno zadržuje. Nekaj minut pred 18. uro se je kolona vojaških vozil, zaradi katere je bila ves dan zaprta cesta Postojna-Vipava na Rebrnicah, umaknila nazaj v Postojno /.../ (Če bo treba, bo slovenska policija mejne prehode branila tudi s silo, Delo, 1991)

Zgornje besedilo (navajam le tiste dele poročila, ki so za obravnavano temo zanimivi) spada v informativno zvrst, poročevalsko vrsto, po žanru pa je običajno poročilo. Poročalo je o tiskovni konferenci, ki je bila v Ljubljani, na njej so novinarjem odgovarjali Igor Bavčar, Jelko Kacin, Lojze Janko. Med poročilom pa so novinarji z različnih koncev Slovenije poročali o dogajanju. Njihove razširjene vesti so bile grafično ločene od ostalega besedila s krepkim tiskom.

Novinarska konferenca je bila v naprej predvidena, napovedana, zato je bilo o njej primerno pisati v poročilu. Naslovnik je na podlagi obravnavanega poročila dobil informacije o tem, kaj se je na konferenci dogajalo, kdo je kaj o čem rekel, novinar je opisal tudi, da je Jelko Kacin na vprašanja novinarjev odgovarjal odločno, včasih celo cinično.

Novinar je zapisal »v nadaljevanju konference /.../«, kar nakazuje, da je poročilo podajalo informacije po kronološkem zaporedju, kot je tekla novinarska konferenca, zato je njegova struktura enostavna.

Poročilo je bilo sestavljeno iz glave in jedra. Glava je imela naslov v dveh vrsticah »Če bo treba, bo slovenska policije / mejne prehode branila tudi s silo«, podnaslov prav tako v dveh vrsticah »Če bodo enote JLA ostale v zelenem pasu, ne bodo prišle v konflikt s policijo, je povedal / slovenski notranji minister Igor Bavčar – Enote JLA v Sloveniji v popolni bojni pripravljenosti«. V vodilu so bile podane najpomembnejše informacije, ki bi lahko tvorile razširjeno vest.

Da je prispevek bralcem ponudil še več informacij pa so v uredništvu med poročilo z novinarske konference vključili še informacije s terena v obliki razširjenih vesti, ki so bile s krepkim tiskom ločene od ostalega besedila. Tako so bralci med drugim dobili tudi nekaj informacij o dogajanju v Vipavki dolini.

Kot informativna novinarska zvrst mora poročilo upoštevati normo objektivnosti, česar se je obravnavano besedilo držalo in novinar s svojim mnenjem ni bil prisoten.

Ni pa novinar upošteval načela veljavnosti, saj ni dvomil v informacije, ki jih je pridobil na novinarski konferenci. Zato so se v besedilu pojavile netočnosti. Novinar je tako sporočil, da

so povečali pripravljenost v nekaterih enotah JLA v Sloveniji, oklepna brigada na Vrhniki in oklepni bataljon v Mariboru naj bi bila v pripravljenosti. Ni omenil pa enot iz Pivke in Ilirske Bistrice, ki ne le da so bile v pripravljenosti, ampak so že krenile proti meji. Da se je tankovska enota premikala proti Vipavski dolini pa je bilo le na kratko zabeleženo v dodani razširjeni vesti.

Poročilo je bilo pregledno, saj je bilo jasno, kdo je kaj izrekel na konferenci, znan pa je bil tudi vir informacije o dogajanju v Vipavski dolini. Poročilo je bilo tudi razumljivo, nekoliko manj pa je bila razumljiva razširjena vest, pri kateri se je gotovo vsak od bralcev vprašal, koliko je bilo tankov, ali so naredili kaj škode, zakaj so hoteli v Vipavo...

JLA in policisti iz oči v oči

Zapleti pri menjavi tabel z napisom SFR Jugoslavija – Na Lazaretu / vojaki JLA s puškami odgnali delavce Cestnega podjetja Koper

KRVAVI POTOK, ŠKOFIJE, LAZARET, 26. junija – Nove mejne oznake oziroma table z napisom REPUBLIKA SLOVENIJA (žal brez grba in zastave, kar bi na tako tablo gotovo sodilo), naj bi na meji z Italijo danes zamenjale table z napisom SFR Jugoslavija, SR Slovenija.

Brez večjih problemov so delavci koprskega cestnega podjetja včeraj na mednarodnem mejnem prehodu Lipica postavili tablo z napisom REPUBLIKA SLOVENIJA, saj druge table na meji niti ni bilo, toda ker ta republika uradno še ni bila osamosvojena, je bil napis prekrit. Toda danes do 17. ure, ko to poročamo, je ostal prekrit, drugače pa je bilo na nekaterih drugih mejnih prehodih z Italijo. Na južnoprimorskem območju imamo z Italijo 8 moloobmejnih prehodov in 5 mednarodnih.

»Ko smo zjutraj ob 5.30 prišli na Lazaret, da bi tablo zamenjali, so nas pričakali vojaki, graničarji. Z razdalje kakih 20 metrov so nas opozorili naj table z napisom SFR Jugoslavija ne snemamo. Puške so bile uperjene v nas in, razumljivo, umaknili smo se. Ko smo se umikali, smo videli, da se je skupina pet ali sedem vojakov, ne vem natančno, koliko jih je bilo, polegla, slišali smo repetiranje in čutili, da merijo v nas,« so povedali Robert Rojc, Aleksander Toplikar in Oreste Bordon, delavci koprskega Cestnega podjetja, operativci, ki jim je bilo naročeno menjanje tabel.

Seveda so se na naslednjo »postajo« - Škofije – odpeljali bolj previdno, spremljala pa jih je posebna enota koprške UNZ. Zamenjava table na Škofijah je potekala praktično brez zapletov, vojska je le spremljala dogajanje. Drugače pa je bilo na Krvavem Potoku...

Ob 17.15 so v Kozini štiri tanki in šest transporterjev prečkali železniško progo in nadaljevali pot skozi Kozino do križišča z Rupo, kjer so jih ustavili domačini z barikadami in tuji avtobusi s turisti. Ljudje so vojsko zmerjali, v odgovor jim je kapetan prve klase grozil s pištolo. Del kolone JLA je ostal blokiran na Kozini.

Ob 8.30 je skupina kakih 30 vojakov obkolila mejni prehod, njihov vodja, starešina Zoran Manojlovič pa je osebno obvestil komandirja postaje mejne milice Kozina Slavka Gerželja, da je enota JLA prišla na mejo z namenom, da preprečijo odstranitev table z napisom SFR Jugoslavija. Slavko Gerželj pravi: »Starešina, s katerim od nekdaj odlično sodelujemo, je dejal, da so prišli z nalogo, da tudi za ceno življenja preprečijo odstranitev omenjene table. Poudaril sem, da tabla ni vredna življenj, da se moramo dogovoriti in dogovorila sva se, da nobena stran ne bo uporabila orožja razen v primeru samoobrambe.« Manojlovič pa je dodal: »Moji vojaki imajo nalogo, da s puškino cevjo ne merijo v ljudi. Vedite pa, da je za mene, graničarja, Jugoslavija od ta table naprej in če jo umaknejo, potem nimam kaj čuvati. Kaj je pri tem narobe? Saj poleg napisa SFRJ lepo »stoji« tudi napis, da je tu Slovenija...« Pogovor, v katerem starešina JLA ni bil popustljiv, ker je pač imel tak ukaz, je bil na trenutke prav prisrčen, neprijetno pa je bilo okrog 13.30 ure slišati besede: »Ne silite vame, nimam pooblastil, da dajem izjave, smo pa v stanju, da jih (policaje, op.p.) zbrisemo kot britva. Že dva meseca imamo dovoljenje za streljanje. Čakam na ukaz nadrejenih in po teh ukazih se moramo ravnati. Ko bomo izvedeli, da se tabla lahko zamenja, bomo to dovolili...« Na vprašanje, če ve, da je območje mejnega prehoda, kjer stoji tabla in mejni kamen z oznako SFRJ in Italija (kamna ni imel nihče namena odstraniti, saj gre za mednarodno dovoljen in postavljen mejni kamen), območje, kjer »vlada« policija, je odgovoril: »Mi imamo pač take ukaze...«

Okrog 13. ure so se vojaki z bližine meje umaknili kakih 250 metrov, tako kot je zapisano v predpisih, a ostali so v pripravljenosti. Novinarji, ki so prihajali na mejo, so vedeli povedati, da se vojaški tanki premikajo po cestah,

da so brez gumijastih oblog na gosenicah in člani nemške TV so se čudili, kako je to mogoče. »Vse bodo uničili. Je to res potrebno?« so nas spraševali. Vprašanja so ostala brez odgovorov.

Krvavi Potok so z italijanske strani zaskrbljeno opazovali novi tržaški kvestor Antonio Lazzarini, poveljnik tamkajšnjega Digosa Sergio Sodano in Antonio Abate, vodja tržaške mejne policije. Ko smo ga vprašali, kako ocenjuje dogajanje na naši strani meje, je le skomignil z rameni: »To so vaši problemi, vi jih morate rešiti.« Seveda pri tako preprosti izjavi vse skupaj le ni ostalo, saj so se mnogi Italijani na meji obrnili in se vrnili domov, iz varnostnih razlogov pa je italijanska stran za kake tričetrt ure, med 10.45 in 11.30 uro zaprla mejo. Potem so se z našimi policisti dogovorili, da spričo mirne, a vendarle nenavadne in napete situacije, dovolijo prehajanje meje tistim, ki to želijo.

Okrog 15. ure so se s položajev, ki so jih z naglim prihodom uvežbano in profesionalno (s tremi vozili so se specialci hitro pripeljali v mejni pas, kakih 30 metrov stran od mejnega kamna oziroma table, zasedli položaje in dobesedno zrl iz oči v oči z graničarji) zasedli policaji, le-ti vrnili na območje stavb mejnega prehoda. Tako kot vsa druga, je bilo okrog 16. ure zaprto tudi sečoveljsko letališče.

Okrog 18. ure nam je načelnik milice na koprski UNZ Emil Čebokli povedal, da bodo postopno ukiniteli blokade, torej za promet spet odprli točke, kjer so delavci Cestnega podjetja Koper med 14. in 15. uro na cesto postavili težke gradbene stroje. Blokade so bile v Štorjah, na cesti med Divačo in Sežano ter v Kačičah in pri kamnolomu na črnokalskem klancu.

Blokade, ki so bile (in morda še bodo), so bile posledica, reakcij na premike vojaških vozil. Zapisali smo že, kako so nemški novinarji videli premike okrog trideset tankov na cesti od Reke proti Rupi, dodajmo pa še, da je okrog 16. ure osem tankov prišlo v Lokev, eden od teh pa je na poti iz Divače s ceste zrinil tovorni avtomobil, da je odprl pot ostalim. Pet tankov in okrog 15 drugih vozil je bilo v istem času okrog Obrova, incidenta, ki bi sprožil kakšen resnejši spor, pa bo 18.30 ni bilo. DUŠAN GRČA (JLA in policisti iz oči v oči, Delo, 1991)

Zgornje besedilo bi bilo mogoče uvrstiti v žanr reporterskih poročil, ki ukinja distanco med dogodkom in naslovnikom tako, da reporter opisuje dogajanje, zapisuje pogovore, opisuje atmosfero... Prav za reportersko poročilo novinarji uporabljajo, ko poročajo z dramatičnih prizorišč, kar so mejni prehodi 26. junija 1991 nedvomno bili.

Poročilo je objektivno sporočalo, kaj se je dogajalo na mejnih prehodih, predvsem v Krvavem Potoku, ko so slovenski policisti poskušali zamenjati table. Z dvema kratkima stavkoma, ki sta bila grafično bolj poudarjena s krepkim tiskom in ločilnima črtama, je novinar omenil tudi tanke. Večje pozornosti pa jim ni posvetil. Izbrano temo je s tem omejil in s tem bralce prikrajšal za pomembne informacije. Čeprav je dogodek (prijod tankov na mejo) ustrezal novičarskim dejavnikom (širok vpliv dogodka, zemljepisna bližina, sveža novica, novost, nenavadnost, konfliktnost, relevantnost...), ga novinar ni uvrstil med informacije, ki bi jih поблиže predstavil bralcem, in v njegovem poročilu je ostala vrzel.

Iz besedila je bralec začutil, da je novinar bil na kraju dogajanja, da je na lastne oči videl, kaj se je dogajalo, in je to popisal; s tem so bile informacije, ki jih je posredoval, tudi preverjene. Manj ali celo nič pozornosti pa ni posvetil preverjanju informacij, za katere navaja, da so mu jih prenesli nemški novinarji. Tako je zapisal, da naj bi tanki vozili po cesti od Reke proti Rupi (na meji med Slovenijo in Hrvaško); to bi pomenilo, da so tanki na Hrvaškem. V resnici pa so tanki vozili po tako imenovani cesti Reka-Trst, od Podgrada proti Kozini.

Novinar je še enkrat napačno uporabil Rupo, ko je nejasno zapisal, da so tanki na Kozini prečkali železniško progo in nadaljevali pot do križišča z Rupo. Na Kozini ali v njeni okolici

namreč ni nobene Rupe, najbližja je na hrvaški meji, kakih 40 kilometrov stran. Če bi novinar zapisal pravilno in jasno, bi križišče imenoval »pri Jadranu« ali križišče s cesto Reka-Trst.

Razen omenjenih nedoslednosti je bilo poročilo razumljivo in tudi pregledno. Novinar je jasno navedel imena udeleženih oseb, razločno zapisal, kdo je kaj rekel in kje je pridobil informacije. Dobesedni navedki so dali poročilu še dodatno težo, pa tudi živost. Kolikor mu je uspelo, je novinar predstavil tudi stališče druge strani, v besedilo je vključil izjave oficirja JLA.

Glavna pomanjkljivost pa je bila že omenjena slaba selekcija tematike, saj je o glavnih in najbolj konfliktnih dogodkih – premikih tankov – zapisal občutno premalo.

11.3.2. PRIMORSKI DNEVNIK

Velika napetost na mejah

Najbolj dramatično je bilo na Kozini in pri Lipici, kjer je bila meja več ur zaprta

Prvi dan slovenske samostojnosti je ob slovensko-italijanski meji potekal v negotovem in zelo napetem vzdušju. Iz ure v uro bolj pereča in konkretna prisotnost tankovskih enot JLA, ki so se pomikale po Primorskem, je povzročila na obmejnih prehodih zastoje in tudi zaprtje prehoda pri Lipici in nekaterih pomembnih cestnih žil. Na številnih cestah so namreč člani slovenske milice, slovenske teritorialne obrambe in tudi sami zaskrbljeni in hkrati ogorčeni domačini blokirali promet, da ne bi tankovske enote JLA zasedle mejne prehode. Marsikje pa so oklopna vozila razbila pregrade in v večernih urah prišla do meje.

Novice so si mrzlično sledile ves dan. Težko je bilo zbrati bolj ali manj alarmantne radijske in televizijske novice, kot tudi sporočila očividcev, ki so nam telefonirali v redakcijo. Med njimi je bil marsikdo močno zaskrbljen in nas je spraševal, če vemo kaj več, ker da ima v Sloveniji sorodnike in ga skrbi, kako se bodo lahko vrnili domov. Skoraj nemogoče je bilo dajati natančne odgovore, saj se je situacija spreminjala iz ure v uro in tudi od mejnega prehoda do mejnega prehoda. Prav tako ni bilo lahko napisati jasne kronike, čeprav so se v večernih urah kaotični podatki vendarle zlili v razumljivejšo enoto. Ob vsem tem pa je najbolj jasno to, da je bila na prazničen dan na Primorskem prav negotovost najbolj zaskrbljujoča vest in resnica. Zaskrbljenost je bila otipljiva na obeh straneh meje in sami italijanski mejni organi niso hoteli dajati jasnih izjav. Zdi se, da so na mejnih prehodih povečali nadzorstvo, prehode pa je obiskal sam tržaški kvestor Lazzarini. »Me vrsticami« so ljudem odsvetovali prehod meje, kot bomo poročali v naslednjih odstavkih, pa so konkretno ukrepali na prehodu pri Bazovici in Pesku.

Prve hujše spore so včeraj povzročile slovenske table z napisom Republika Slovenija, ki naj bi nadomestile table z napisom SFRJ. Močno se je zaostrijo na Pesku in to že v jutranjih urah. Tu so italijanske oblasti »zaradi varnosti« zaprle mejni prehod od 10.45 do 11.35 ure. Na slovenski strani se je položaj namreč močno zaostрил zaradi poskusa, da bi slovenski delavci menjali staro tablo, ki je nakazovala prihod v Jugoslavijo. Kot nam poroča dopisnik Dušan Grča, je v zgodnjih jutranjih urah skupina približno 30 vojakov obkolila mejni prehod, da bi preprečila zamenjavo table z napisom SFRJ z drugo s slovenskim napisom Republika Slovenija. Starešina vojakov Manojlovič je obvestil komandant postaje mejne milice Gerželja, da ima nalog, da tudi za ceno življenj prepreči zamenjavo stare table, skratka, da vojaki JLA so bili pripravljeni na streljanje. Zato, da ne bi prišlo do nepotrebnih žrtev, table niso sneli, v bližini pa so postavili slovensko. Vsekakor se je v popoldanskih urah položaj zaostрил v Kozini in pri Hrpeljah. Sem so pripeljali tanki in oklopna vozila, milica, teritorialna obramba in tudi razjarjeni ljudje pa so skušali na vse načine preprečiti pohod tankov proti meji. Vse to je seveda blokiralo promet na pomembni cesti, ki veže obmorske kraje z ostalimi kraji Slovenije in mejo.

Vročje je bilo tudi na bmejnem prehodu pri Lezeretu. Kljub temu, da so ves dan redki avtomobilisti lahko prekorali mejo, je na prehodu vladala napetost. Vojaki JLA so proti tablam z napisom SFRJ naperili manjša topova in grozili, da bodo streljali, če bo kdo skušal umakniti tablo. Najmanj napetosti je bilo na prehodu pri Škofijah, kjer je delavcem koprskega cestnega podjetja uspelo brez težav zamenjati tablo z napisom Republika Slovenija. Tu je bilo tudi ves dan najmirnejše in redki avtomobilisti so lahko brez težav prevozili mejo.

Table, ki označujejo prihod v republiko Slovenijo, so lahko postavili tudi na mejnem prehodu pri Lipici, kjer pa so se stvari pozneje močno zapletle. V bližino prehoda so pripeljali tanki, mejni prehod pa so tudi z italijanske

strani zaprli zaradi varnosti. S slovenske strani celo televizijski ekipi ni bilo dano, da se približa mejnemu prehodu. V bistvu je bil prehod pri Lipici edini, ki je bil povsem zaprt.

Povsem neprijetno pa je bilo tudi potovanje preko mejnega prehoda pri Fernetičih proti Sežani. V popoldanskih urah so se tanki »pripeljali« vse do bližine bencinske črpalke, vojaki v popolni bojni opremi pa so se postavili na položaje v bližini ceste. Popoldan so v Sežani opravljali kontrolo člani slovenske teritorialne obrambe, pozneje pa so očitno prevzeli pri mejnem prehodu položaj tanki JLA. Pot proti Ljubljani je bila vsekakor skrajno otežkočena zaradi kolon tovornjakov in drugih zapor.

Zapleten mozaik premikov tankovskih enot nedvomno dokazuje, da je JLA pričela izvajati ukaze zvezne vlade, naj prevzame kontrolo nad mejnimi prehodi. Premiki so seveda močno zaostri položaj in povečali zaskrbljenost prebivalstva na obeh straneh meje. Preverjenim novicam so sledili številni alarmantni glasovi o streljanju in spopadih, ki jih seveda ne moremo dokumentirati, vendar dokazujejo, kako napeto vzdušje je včeraj vladalo ob meji, Upati je, da se položaj ne bo še naknadno zaostri in da se vojska ne bo odločila za še korenitejše posege, ki bi lahko pomenili krvave spopade in zaprije meje med Italijo in Slovenijo. Vsekakor je slovenska samostojnost dejstvo, ki ga ne bo mogoče preglasiti ali izbrisati s hrupom in težo tankovskih enot.

Položaj na mejnih prehodih se je zvečer precej umiril, tudi v Lipici, kjer je bila meja skoraj ves dan zaprta. Na slovenski strani so bili do večera ustavljeni tanki JLA, »iz varnostnih razlogov« pa so dostop do meje v poznih popoldanskih urah zaprli Italijani in sicer karabinjerji, ki so namestili cestni blok in vsakomur (tudi novinarjem) preprečili, da bi se približal mejnemu prehodu. Približno ob 21. uri pa so se karabinjerji umaknili, pol ure pozneje pa so na slovenski strani meje ugasnili skoraj vse luči. Tanki so se nato umaknili, z izjemo enega, ki se »skriva« za poslovalnico Kompas. Mejo so približno ob 22.30 spet odprli. Redki pešci, ki so popoldne uspeli prekoračiti ta mejni prehod, so med Divačo in mejo videli veliko število pripadnikov JLA.

O napetostih poročajo tudi z mejnega prehoda Fernetiči. Ob zaključku redakcije je bila meja vsekakor redno odprta. Mejne formalnosti opravlja slovenska policija, na sežanski terminal pa sta pozno popoldne prišla dva tanka JLA. Kasneje pa tudi nekaj kamionov z vojaki v vojni opremi. Največ težav so vsekakor imeli šoferji tovornjakov, ki so čakali več ur za vstop v Italijo. Do nekaterih težav in tudi velikih zamud pa je včeraj zvečer prišlo v železniškem prometu med Trstom in Ljubljano. (Velika napetost na mejah, Primorski dnevnik, 1991)

Tudi to besedilo je neke vrste reportersko poročilo, čeprav ne tako tipično kot zgoraj obravnavano. Pripoved ni tekla tako gladko, ni imela citatov, ki bi bralca postavili na kraj dogajanja, pripovedovalec je skakal z enega dogodka na drugega.

V prvem odstavku je povzel najpomembnejše in najbolj konfliktno dogodke dneva, premikom tankov je dal večji pomen, povedal je tudi, da so tanki ponekod že prišli na meje. Nato pa je v drugem odstavku prešel na zmedo, ki je vladala v uredništvu časopisa, kar v poročilo ne sodi. Bralca namreč ne zanima, kako je novinar opravljal svoje delo, pomemben je le njegov rezultat.

Nato je novinar prešel na opis dogajanja na mejnih prehodih. Čeprav je pridobil veliko informacij o vseh mejnih prehodih, pa tudi o premikih tankov, mogoče celo več kot novinar Dela, jih ni znal ustrezno sestaviti v besedilo. Ker je skakal z enega mejnega prehoda do drugega, od dopoldanskih napetosti pri zamenjavi tabel k popoldanskim premikom tankov, je bilo besedilo za bralce nekoliko nerazumljivo, saj dogodki med sabo niso bili povezani.

Novinar je bil objektivni, saj v besedilo ni vnesel svojega mnenja, tudi pri izbiri tematike ni izpustil ničesar bistvenega. Skozi celo besedilo je dal največji poudarek zapiranju meje, kar je bilo glede na komunikacijsko situacijo ustrezno. Za Slovence v Italiji je bilo namreč še kako pomembno, ali bodo mejo z matično državo lahko prečkali in pod kakšnimi pogoji.

Bolj nejasno je bilo, kdo je bil novinarjev vir informacij, saj je imenoval le zunanjega sodelavca Dušana Grčo, drugih pa ne, zato tudi ni bilo vidno, katere informacije je novinar preveril in katerih ne. Iz besedila tako niti ni bilo mogoče razbrati, ali je novinar preverjal informacije, ali jih je kar prenesel bralcem. Iz stavka, da so preverjenim informacijam sledili alarmantni glasovi o streljanju in spopadih, ki jih seveda ne more dokumentirati, je bilo sicer mogoče sklepati, da so bile druge informacije preverjene in zanesljive. Mogoče je novinar informacije res preverjal, vsekakor pa bi moral to bralcem povedati oziroma dokazati na drugačen način, s stilom pisanja. To, da je bralcem ponovno razlagal, kako je potekalo delo, ni bilo primerno.

Šibka točka besedila je bila tudi jezikovna pravilnost, saj je v njem kar nekaj slovničnih, pa tudi »tipkarskih« in stilističnih napak, ki so v prepisu ohranjene.

Na meji mir in slovenske zastave / koloni JLA obtičali pod Nanosom

Na mednarodnih mejnih prehodih pri Gorici plapola od včeraj nova slovenska zastava. Promet je včeraj potekal brez težav, novi napisi pa so seznanjali sicer maloštevilne potnike, da prihajajo v Republiko Slovenijo. Če je stanje na meji in tudi v Novi Gorici ter vzdolž mejnega pasu povsem mirno, pa so v popoldanskih urah začele vzbujati precejšnjo zaskrbljenost vesti o premikih vojaških kolon z območja Postojne proti Vipavski dolini.

Kolono oklopnih vozil in vojaških kamionov, ki je bila po vsej verjetnosti bi bila namenjena proti meji z Italijo, so včeraj okrog poldneva ljudje ustavili na Rebrnicah med Razdrtim in Podnanosom. Pri tem menda ni prišlo do incidentov, pač pa je bila cesta proti Ljubljani zaprta do 16.30, ko se je vojaška kolona umaknila, tako da je bila cest v smeri Ljubljane spet prevozna. Drugo vojaško kolono so ustavili pri kraju Sanabor (med Colom in Vrhpoljem). Šlo je za tanke, ki so menda prišli tja kar po gozdnih poteh. Ljudska spontana reakcija jih je ob diskretni koordinaciji slovenske policije tam zadržala kakih sedem ur, nakar so se umaknili.

Navedeni premiki vojaških enot niso preprečili krajših slovesnosti ob dviganju slovenske zastave na mejnih prehodih. V Vrtojbi so je ob 16.10 dvignil namestnik komandirja obmejne policije na tem prehodu Drago Kumer, četrte ure kasneje pa je v Rožni Dolini dvignil slovensko zastavo vodja izmene milice Andrej Kreps. Dvig zastave so pozdravili novinarji in nekaj mimoidočih potnikov. Pred tem so na prehodih zamenjali prejšnje table z novimi z napisi »Republika Slovenija. Na prehodih so poleg mejne milice budno stražili pripadniki specialnih enot policije v bojni opremi. Na območju Nove Gorice so zabeležili en sam skorajda neznamen incident, ko so ob Sabotinski cesti delavci skušali »zvezno« tablo nadomestiti s »slovensko«, pa so jim vojaki to preprečili sicer brez uporabe sile.

Tudi carina je postala slovenska, saj sta upravnik Carinarnice Nova Gorica Svito Vižintin in njegov namestnik Zdenko Pahor prejela odlok predsednika Peterleta, ki ju potrjuje na njunih mestih vendar pod pristojnostjo carinske uprave Slovenije. Pri tem doslej ni bilo nobenih težav s cariniki iz drugih republik (teh je menda okrog 30%), ki so mirno sprejeli novosti in imajo kvečjemu kako pripombo na račun zadržanja zveznih organov.

Sinoči so v bojazni pred ponovnim posegom armadnih enot prebivalci Ajdovščine blokirali cesto po Vipavski dolini. O kakih novih premikih vojaških kolon sicer ni vesti, vendar je bil zaradi tega promet dalj časa prekinjen in tudi povratek nekaterih italijanskih državljanov proti meji onemogočen. (Na meji mir in slovenske zastave, Primorski dnevnik, 1991)

Tudi drugi novinarski prispevek iz Primorskega dnevnika, ki se je ukvarjal z »dnevom prej« je deloval podobno kot zgoraj obravnavani.

Prvi odstavek je začel z opisom meja, kjer so plapolale nove zastave, na koncu odstavka pa je skoraj skrito povedal še najbolj pomembno, kar je bilo nato rdeča nit prvega dela poročila, ko je poročal o premikih vojaške kolone proti Vipavski dolini. V drugem delu je poročal o slovesnem dviganju zastav na mejnih prehodih na Goriškem. Tankovski premiki, čeprav

pomembnejši in v prvem delu poročila, so izzveneli nekoliko medlo. Tudi zaradi novinarjeve neprepričanosti, ali je bilo res, kar je pisal. Informacij, katerih virov ni navajal, očitno ni preverjal. Tako je zapisal, da je bila kolona po vsej verjetnosti namenjena proti meji z Italijo, pri zaustavitvi kolone na Rebrnicah menda ni prišlo do incidentov, tanki so v Sanabor menda prišli kar po gozdnih poteh. Pri takem besedilu, ko še novinar ni bil prepričan v pravilnost zapisanega, je bralec zlahka podvomil v točnost informacij, ki jih je novinar sporočal.

11.3.3. PRIMORSKE NOVICE

Oklepniki le »z vaje«

PIVKA (sz) – V sredo v zgodnjih popoldanskih urah smo izvedeli, da je okoli 12. ure iz vojašnice v Pivki odpeljalo 21 tankov, ki so močno poškodovali cesto in robnike v mestu. Peljali so mimo Prestranka in skozi Orehek do Hruševja, kjer so nekaj časa stali.

Kot kaže, se je kolona tam prepolovila: del je odpeljal skozi Landol do Bukovja in skozi Trnovski gozd proti Vipavski dolini, drugi del (po neuradnih podatkih je šlo za transporterje) pa je bil več ur blokiran v Rebrnicah. Trije oficirji, ki so bili med pogovorom korektni, so zatrdili, da se s poligona v Pivki vračajo v vipavsko vojašnico, in da jim niso dovolili, da bi pripeljali vozila za prevoz tankov, niti da bi šli v Divači na vlak (mimogrede, vlak v Vipavo ne vozi). Kolona vozil je bila delno skrita v gozdu. (Oklepniki le »z vaje«, Primorske novice, 1991)

Oster protest Sežancev

SEŽANA (sk) – Zaradi nastalih razmer in vdora tankovskih enot na območje mejnih prehodov sežanske občine se je v sredo popoldne sestal občinski izvršni svet.

Na osnovi ogleda terena so ocenili, da je zaradi vdora tankovskih enot nastala neprecenljiva moralna, politična in gospodarska škoda v občini in v odnosih z Italijo. Menijo tudi, da so tankovske enote namerno povzročile ogromno škodo. Prebivalci ostro protestirajo proti barbarskemu uničenju cest in drugih površin. Najbolj prizadete so ceste Ribnica-Divača, Divača-Lokev-Lipica in Sežana-Orlek. Občinski izvršni svet je od pristojnih republiških organov zahteval, naj jih nemudoma obvestijo o republiških ukrepih in o ukrepih, ki jih je dolžna izvajati občina. (Oster protest Sežancev, Primorske novice, 1991)

Razširjeni vesti v Primorskih novicah sta začeli serijo novinarskih besedil o premikih tankov proti mejnim prehodom z Italijo na Primorskem. Primorske novice, regionalni časopis, je temo obdelal še toliko bolj, saj je imel preložnost videti, da drugi mediji v državi o njej niso poročali. Leta 1991 so Primorske novice izhajale dvakrat tedensko, v torkih in v petkih. Zato so o sredi, 26. junija, poročale šele v petek, a so bile novice vseeno sveže, saj o njih drugi časopisi, kot smo videli tudi zgoraj skoraj niso poročali.

Prva razširjena vest je sporočala, da so tanki krenili iz vojašnice v Pivki, kar je bila za bralce nova – čeprav že dva dni stara – informacija. Druga razširjena vest pa je sporočala, da se je zaradi tankovskih premikov v Sežani sestal občinski izvršni svet, ponudila pa je tudi informacije o poškodovanih cestah. Vesti sta bili v Primorske novice verjetno umeščeni tudi zaradi ravnotežja; čeprav bi si tudi ta dva dogodka zaslužila več prostora, je moral časopis ponuditi tudi nekaj krajši prispevkov.

»Leada« pri obeh vesteh sta ustrezala žanru »hard-news«, saj sta odgovarjala na osnovna novinarska vprašanja, kje, kdaj, kaj, kdo, kako, pa tudi zakaj. V nadaljevanju pa je besedilo te osnovne informacije še razširilo.

Prispevka sta sledila določilom informativne novinarske vrste in sta informacije podala objektivno ter nista vključila novinarjevega mnenja. Pomanjkljivost obeh pa je neimenovanje virov informacij, s čimer bi pridobila na verodostojnosti. V vesti »Oklepniki le z vaje« pa je dvom v točnost vnesla tudi besedna zveza »kot kaže«.

Prvi dan na Bistriškem

ILIRSKA BISTRICA – V sredo (26. junija) so se nekaj po 13. uri začeli premiki tankovskih in motoriziranih enot JA iz vojašnice v Trnovem, ki leži na zahodnem delu Ilirske Bistrice. Oblikovali sta se dve manjši koloni, v katerih je bilo več različnih vozil. Ena kolona se je usmerila po magistralni cesti Ilirska Bistrica – Postojna v smeri Ribnice in od tu nadaljevala pot po Vremski dolini proti Divači in mejnemu prehodu Lipica. Druga kolona pa se je začela premikati po regionalni cesti iz Ilirske Bistrice proti Podgradu in od tam po glavni cesti v smeri proti Kozini in mejnemu prehodu Krvavi Potok. Glede na to, da ležijo te vojašnice na robu mesta in so tanki hitro zapustili Ilirsko Bistrico, njihov premik ni vzbudil večje pozornosti ljudi. Kolono, ki se je odpravila v smeri Ribnice in Vremške doline, je sestavljalo 8 tankov in 8 malih vojaških tovornjakov. V koloni proti Podgradu pa je bilo 7 tankov, 6 oklepnih transporterjev z raketnimi rampami (brez raket) in 9 tovornjakov. Premike vojaških enot je ves čas spremljala TO, vendar ni ukrepala. Vojaške premike so poskušali zaustaviti policaji in vozila cestnega podjetja, ki so predvsem proti Podgradu postavili več ovir, vendar so jih motorizirane enote nasilno odstranjevale. Tako so tanki premaknili naložene tovornjake cestarjev pri Podgradu in Hrušici. V Podgradu so specialci JA obkolili policijsko postajo. Tu je prišlo do manjših incidentov. Tanki so se v popoldanskih urah premaknili proti zahodni meji. Medtem ko po cesti v smeri Podgrada in Kozine ni opaziti poškodovanega cestišča, pa je cesta proti Ribnici in Vremam predvsem na ostrih ovinkih precej načeta. V času največje napetosti in cestnih ovir so zaključevali dopoldansko izmeno v podgrajski Plami. Ker je bila cesta proti Podgradu blokirana, je večina zaposlenih prišla domov po stranskih poteh in cestah preko Brkinov. Pri policijski kontrolni postaji na meji s Hrvaško ni bilo zastojev v prometu, prav tako pa tudi ne incidentov. V popoldanskih urah, ko so se enote JA premaknile proti meji, je promet stekal na vseh cestah iz Ilirske Bistrice proti Sežani, Kozini in Postojni. V kolonah, ki so se nabrale ob zaporah cest, je bilo tudi precej tujih vozil, ki so večinoma vozila proti zahodnim izstopom in Slovenije. (Prvi dan na Bistriškem, Primorske novice, 1991)

Tudi poročilo o dogajanju na Bistriškem je bralcem prineslo neprimerno več informacij o začetku osamosvojitvene vojne kot podobna sporočila v drugih medijih. Njegova pomanjkljivost je bila, da ni navedlo nobenega imena, niti vira, pri katerem je novinar dobil podatke. Ker je imel novinar nekoliko več časa, bi lahko nekoliko podrobneje opisal, kaj se je dogajalo na barikadah, na katere so naleteli tanki na mejah. Vendar teh podatkov bralci niso dobili.

Kot informativna zvrst je bilo poročilo objektivno. Informacije, ki jih je novinar podal, so bile natančne, saj je povedal, koliko je bilo vozil v koloni, kakšne vrste so bila, kam je krenila kolona... Natančno je imenoval podjetje, ki je postavljalo svoje tovornjake v barikade, sporočil je tudi, koliko so tanki uničile ceste, ali so se v preometu pojavljali zastoji, kdo je ostal v kolonah...

Kronika slovenske meje 26. junija 1991

HUBELJ: NO PASSARAN

* Ajdovščina, ob 14.00: Postavijo barikado na mostu čez reko Hubelj. V barikadi so večinoma tovornjaki s prikolicami in vlačilci. Promet proti Novi Gorici je prekinjen. Pogajanja med JLA in TO ne obrodijo sadov.

* 14.30: Skozi barikado spuščajo le tovornjake z živino in hitro pokvarljivim blagom.

* 18.05: Pride sporočilo, da gre proti Ajdovščini (po isti poti, čez Nanos in skozi vas Sanabor) nova oklepna enota, sestavljena iz približno 30 tankov, ne ve se, iz katere vojašnice. V Vipavi in Ajdovščini jih pričakujejo po polnoči.

* Tanki, ki so v Vipavi že od popoldneva, so znamke T55 in T84.

* Edina ovira za goseničarje je reka Hubelj. Zato jo branilci zasedejo in držijo.

* V barikadi so tovornjaki SGP Gorica, SGP Primorje, Cestnega podjetja Nova Gorica. Videti je tudi registrske tablice iz drugih republik. ZG, DU, MO, TZ in tovornjake iz Italije, Avstrije, Turčije...

* V barikadi se organizirajo tako, da tovornjake z živino in pokvarljivim blagom spuščajo naprej.

* 16.00: Izvedelo se je da so komandant enote Gradnikove brigade, Krsman Tripković, in vsi starešine v enoti dobili ukaz o razrešitvi. Enota dobi nov starešinski kader. Po nepreverjenih govoricah so vsi novi starešine iz Srbije. Prav tako se je izvedelo, da vse tanke, ki so že prišli v Vipavo in Ajdovščino, vozijo poklicni vojaki, oficirji srbske narodnosti.

* Dogodke z Rebrnic, kjer se je vojaška kolona obrnila nazaj proti Postojni, spremlja med drugimi tudi novinar New York Timesa, dogodke v Vipavi pa novinar Corriere della Sera iz Milana. MAKS HOŽIČ

»BITKA« ZA TABLE

(Že 25.6) Delavci CP Koper zvečer namestijo na mejnem prehodu Lipica novo tablo, vendar jo prelepijo s papirjem.

* 5.30, Lazaret: Delavci Cestnega podjetja Koper so hoteli odstraniti staro tablo in namestiti novo z napisom Republika Slovenija, vendar so bili graničarji na položajih (v jarkih) in jih opozorili, da bodo streljali, če se ne umaknejo.

* Prehod Škofije nekaj pred 9. uro: Uspeli so zamenjati tablo.

* Okrog 9. ure, Škofije: Posebna enota koprške milice se zbere in odide na Krvavi Potok, kjer naj bi varovali delavce Cestnega podjetja ob nameščanju tabel.

* 9.50, mejni prehod Krvavi Potok: Vojaki graničarji so tik ob meji, kakih 50 metrov od nje, eden tik ob cesti; miličniki (specialci) zasedejo »bojne« položaje; eden tik ob vojaku za drevesom ob cesti. Vojak se umakne.

* Miličniki (specialci) so pripravljene, če bi morali streljati; napetost narašča, ker so le kakih 40 metrov od mejnega pasu na položajih vojaki v popolni bojni opremi. Cariniki se umaknejo v stavbo; vsi imajo pripete izkaznice »Carina Republike Slovenije«. Italijani se odločijo zapreti prehod. Pojasnilo: »Zaradi varnosti naših državljanov. Tudi vsem potnikov odsvetujemo prehod meje.«

* Okrog 10. ure: Srečata se poročnik Zoran Manojlović, vodja graničarjev in komandir mejne milice Krvavi Potok, Slavko Gerželj. Oba se strinjata, da ne želita nasilja in da je napetost treba razrešiti po mirni poti. Manojlović ima ukaz, da ne smejo dovoliti odstranitve stare table, Gerželj pa, naj namestijo novo.

* Do mejne črte prideta preverit razmere tržaški vodja mejne policije Antonio Abate in kvestor tržaške policije Antonio Lazzarini.

* Promet na meji je zaprt za 50 minut; medtem se po pogovorih graničarji umaknejo na črto 250 metrov od mejnega prehoda. Ko je meja zaprta, se poda peš iz Italije na slovensko stran Zofka Ž. iz Kozine: »Še nikdar me ni tako stiskalo pri srcu. Iz daljave sem čutila, kako me opazujejo vojaki (tudi kakšno čelado je videti), na položajih ob cesti in sredi ceste so miličniki specialci. Kolena se mi tresejo.«

* Okrog 11. ure: Starešina graničarjev Zoran Manojlović pove, da čaka na ukaz iz Beograda; povelje pravi, da ne smejo dovoliti odstranitve table. Če bi po opozorilu to skušali narediti, bi morali streljati. Nova tabla je prislonjena ob ograji, meter od sedanje, na tleh. Streljanja kljub dveurni napetosti ni bilo, ker se oba poveljnika poznata in ne želita incidentov. Manojlović poudarja, da sta dva vojaka iz njegove enote odšla danes domov in da ima v enoti celo vojaka, katerega bratranec je miličnik specialec.

* Okrog 11.30: Delavca Kompassa Patrik in Stojan Križman prineseta miličnikom specialcem osvežilno pijačo, pol ure zatem pa tudi sendviče.

* Na meji se nakopičijo ekipe novinarjev (tudi švedske TV in tuji poročevalci iz Italije). Nihče jih ne ovira pri delu.

* 16.00: Mejni prehod Škofije: Na položajih so vojaki graničarji nedaleč od mejnega pasu, z miličniki na meji se opazujejo, vendar je vse mirno.

* 17.00: Mejna postaja s Hrvaško na Dragoniji in pri Mlinih: Brez posebnosti, miličniki ne ustavljajo vozil.

* Portoroško letališče: Vse mirno, ker je letališče (tako kot brniško in mariborsko) zaprto. J. ARKO-KAMBIČ (Kronika slovenske meje 26. junija 1991, Primorske novice, 1991)

Da bi se izognili zmedi, ki je nastala zaradi številnih premikov in zaradi podobnosti dogaodkov na vseh mejnih prehodih, ki so bili vsak zase in vsi skupaj pomembni, so v Primorskih novicah zapisali kroniko dogajanja. Tako so bralcem na kratek, enostaven in učinkovit način predstavili potek dogajanja. Podatki so bili podani objektivno, novinarjevo mnenje ni vključeno, pregledno in tudi točno.

Tako podajanje informacij je bilo tako po eni strani kakovostno, po drugi pa mu je manjkalo informacij o virih podatkov, pa tudi jezikovnega stila. Moteče je bilo tudi menjavanje slovnečnega časa, saj je novinar v drugem delu prispevka nekaj podatkov navedel v pretekliku, nekaj pa v sedanjiku.

Skozi gozd naperjenih cevi

Ura je bila že tri popoldne, v sredo, 26. junija, le sedemnajst ur po proglasitvi slovenske samostojnosti, ko smo novinarji Primorskih novic začeli tekmo s časom in tanki Jugoslovanske armade, ki so prodirali proti jugoslovansko-italijanski meji. Novice, ki jih je širil radio, so bile dramatične, a raztrgane in negotove: vojska naj bi obkoljevala en mejni prehod za drugim, spopad s slovensko policijo naj bi bil samo vprašanje časa. S kolegico iz redakcije, ki se je v hipu prelevila v spretnega reporterja, sva se iz mirnega, a zaskrbljenega Kopra odpravila proti Lokvi in Sežani.

Ubrala sva sicer običajno pot, bližnjico iz Kopra na sežanski Kras po italijanskem ozemlju. Na mejnem prehodu Škofije je bilo ob 15.15 vse mirno, na izrednost položaja je kazalo le večje število policistov v polni bojni opremi. Sredi mejnega prehoda se je sveže belila tabla z napisom Republika Slovenija. Na italijanski strani naju je karabinjer sprejel z nekoliko ciničnim komentarjem: »Kar ste iskali, to imate.«

Bilo je nekaj pred 16. uro, ko sva se znašla pred mejnim prehodom v Bazovici. Tisto, česar sva se najbolj bala se je uresničilo. »Ni prehoda, meja je zaprta,« je bil neusmiljen italijanski karabinjer, okrog katerega je skakljaj prijazen volčjak. Razen volčjaka, »ki da ne grize«, je bilo vse drugo sovražno in mrko. Najino usodo zavrženih so delili še nekateri drugi avtomobilisti, zlasti Tržačani, ki so zaskrbljeno spraševali, kaj neki se dogaja onkraj meje. »Je vojska na jugoslovanski strani? Se streljajo?« Vprašanja so ostala brez odgovora.

Tako se je nadaljevala najina tekma z oklepniki, ki se je iznenada spremenila v iskanje odprte vrzeli za vrnitev v domovino. Okrog 16.30 sva bila na Fernetičih. Mejni prehod je bil odprt, a skoraj povsem opustel. Nobenih avtomobilskih kolon, le tu pa tam kakšen Tržačan, ki je, parkiran nekje ob strani, razmišljal, kam naj bi krenil. O vojski ne duha ne sluha, Torej sva jih vendarle prehitela?

Skozi Sežano, ki je bila videti povsem spokojna v poznopopoldanski sončni kopeli, sva jo mimo bencinske črpalke in vojašnice (brez znakov življenja!) ubrala proti Lipici. Zdaj sva se midva spremila v lovca, ki sva iskala »zloglasne« oklepnike. Na cesti, ki iz Divače skozi Lokev vodi k mejnemu prehodu Lipica, sva naletela na njihove prve sledove: od gosonic sesekljan asfalt in kepe zemlje. Po zadnjem ovinku, tik pred mejnim prehodom, sva se skorajda zaletela vanje. Olivnozeleno, hrumeče jeklene mrcine. Štirje tanki so bili, razvrščeni drug za drugim, s prižganimi motorji. Poleg so stali vojaki z jugokalašniki. Presenečeni so strmeli v naš avto, ki se je iznenada pojavil za njihovim hrbtom. Trenutek negotovosti in že sva zapeljala mimo hrumeče kolone. Kolegica je s fotoaparatom ovekovečila trenutek. Ob robovih ceste, skriti med drevjem, so tičali še trije tanki. Skupaj jih je bilo torej sedem. Nevidna črta je delila vojsko od slovenskih policistov, ki so s pripravljenimi avtomati stražili svoj teritorij, ozko območje mejnega prehoda.

Znašla sva se v epicentru dogajanja, sredi naperjenih pušk, štrlečih kovinskih zobotrebcev. Na obrazih policajev in vojakov si lahko bral napetost, tesnobo. Tu smo uspeli govoriti s Cirilom Ravbarjem, načelnikom sektorja za mejne zadeve in tujce iz Kopra. »Tanki so prišli pred pičlo uro na mejo,« nam je dejal. »Stiki z vojsko? Ne nobenih stikov z njimi nimamo...«

Ko smo poskušali priti v stik s komandantom karavle, ki stoji tek ob mejnem prehodu, nas je stražar grobo zavrnil, komandant pa je odklonil pogovor. Bilo je več kot očitno: vojska se je bila pripravljena pogovarjati samo z orožjem.

Ko so se tanki, ki so zasedli polovico ceste, umaknili na stran, sva se tudi midva odpeljala. Tokrat v Lokev. Tu sva naletela na razrite ceste in na množico razburjenih Lokavcev, ki so na cesti pred gostilno in v njej vneta podoživljali in komentirali brezobziren pohod tankov skozi vas. A tu so tanki, po pripovedovanju domačinov, naleteli na pravi odpor: čez cesto postavljene tovornjake Kraškega zidarja, polne zemlje in kamenja in na množico jeznih vaščanov, ki so s psovanjem in vzkliki negodovanja sprejeli »okupatorje«. Eden od oficirjev je,

očitno nejevoljen zaradi odpora ljudi, celo potegnil pištolo in grozil. Tanki so potem vendarle zavili mimo ovir in po polju odpeljali okrog vasi.

Iz uporniške Lokve sva se nato odpravila proti Sežani. Tik pred mestom, zraven vojašnice, pa sva se znova skoraj zaletela v tanke, ki so hrumeli proti mestu. Za trenutek sva se celo znašla sredi tankovske kolone, ki pa se je nenadejano ustavila in spremenila smer. Namesto čez most nad progo so jo ubrali po poti proti Orleku. V hipu je bil jasen njihov namen: zasedba mejnega prehoda Fernetiči. In tako se je tudi zgodilo. Štirje tanki, dva tovornjaka, polna vojakov, nekaj terenskih vozil, dolga, olivnozeleno kolona, se je po pobočju, tik ob terminalu za tovornjake zapeljala na cesto, ki povezuje Fernetiče s Sežano in zasedla vzpetini na obeh straneh ceste. Posadke tankov so usmerile cevi proti mejnemu prehodu, ostrostrelci pa cevi pušk proti drogu, kjer je še visela jugoslovanska zastava. V primeru, da bi jo slovenski policisti hoteli zamenjati s slovensko, bi vojaki zanesljivo streljali, krogle pa bi brez dvoma letele tudi na italijansko stran. »Že dejstvo, da so cevi usmerili proti Italiji, je lahko razlog za mednarodni incident,« je bil komentar nekega policista.

Medtem pa je pri bifeju pred mejnim prehodom iz minute v minuto naraščala množica razburjenih Sežancev, zlasti mladine, ki so vojakom vpili, naj zapustijo njihovo zemljo in odidejo domov. A vojska je nemo nadaljevala svoje početje. Arogantno do domačinov, brezčutno do tistih redkih turistov, ki so se nenadoma znašli pred tanki. Koliko jih je jedrno odbrzelo nazaj v Italijo! Na poslovalnici Kompas na Fernetičih so nam povedali, da so trem družinam turistov brez zaračunane provizije vrnili že zamenjane devize in jim svetovali, naj se vrnejo. »Tu je vendar vojna!« je ves tresoč vzkliknil nek nizozemski turist, ki je nervozno čistil vetrobransko steklo svojega avtomobila.

Tako se je iztekla najina tekma s tanki in časom. Kar je sledilo tistega žalostnega večera, v sredo, 26. junija, prvega dne slovenske samostojnosti, je bilo samo hitenje proti redakciji, kjer sva morala pravočasno oddati poročilo: skozi Sežano, mimo dolge kolone ustavljenih tovornjakov (kjer se je nek nori mariborski šofer šel osamljenega heroja z ustavljanjem prometa), skozi povsem opustelo Lipico, s prazno igralnico, praznimi igrišči, hoteli. Le v pred kratkim odprtem Club hotelu sva naletela na skupino ostarelih francoskih turistov iz Strassbourga, ki so se vračali iz Medjugorja in niso prav ničesar vedeli niti o samostojni Sloveniji niti o vojski na meji. A kljub temu: »Molili smo za vas,« je bil prijazen poklon neke starke. Prav res, Slovenija bi v tistem trenutku res potrebovala čudež iz Medjugorja. ROBERT ŠKRLJ (Skozi gozd naperjenih cevi, Primorske novice, 1991)

Okupacija v treh slikah

Primorske novice so bile v sredo tam, kjer je bilo najbolj vroče

Lazaret, okrog 14. ure. Neznosna vročina. Le nekaj sto metrov pred prehodom se skupina italijanskih turistov hladi v senci. Na bloku zaskrbljenost. Vojna živcev se stopnjuje. Za duty freejem je videti vojake. Po mačje se plazijo v grmovju. V vasi Lazaret so že dopoldan postavili dva topova. Naperjena sta naravnost na prehod.

»Dobili smo novo okrepitev. Deset vojakov s psi,« poroča policist svojemu vodji. Redki avtomobili še vedno vozijo iz Italije. Nekaj minut čez 14. uro pridejo na obisk predstavniki zvezne carine. Skupaj s cariniki z Lazareta opazujejo vojake, skrite v travi. Snemalcu koprške televizije so poskušali preprečiti snemanje. Tudi streljali bi, če bo potrebno, grozijo. Na bloku izvem, da je poveljnik tukajšnjih vojakov doma iz Kopra. Pozneje mi na Kozini povedo, da je bil že od nekdaj nekako čuden. Bodo komu popustili živci? V tem trenutku se mi zdi, da gre samo še za to. Potreben bi bil en sam strel. Iz obupa, strahu, tudi zaradi neprespanosti. Mejni policisti že več dni spijo le po uro, dve. Vojakom se najbrž ne godi nič bolje.

»Ne morete v Italijo, blok smo zaprli,« me ustavijo policaji na italijanski strani. »Prav zdajle. Preveč napeto postaja. Kaj pa ste se šli svojo republiko v Sloveniji.« Ko jim povem, da sem novinarka in da pišem zvečinoma o kulturi, me z opazko »saj to je pravi teater« spustijo naprej.

Obala pred Miljami se mi tokrat zdi kot bi bila tisoč kilometrov stran. Lepe, zagorele mladenke se sprehajajo po cesti, plaža je polna ljudi. Zdi se mi sproščeni, srečni. Kot iz drugega sveta.

Na mejnem prehodu Krvavi Potok onemogli policisti stražijo tablo SFRJ Jugoslavija SR Slovenija. V Kompasovi poslovalnici je pravočasno izredno stanje. »Spravite zlato in denar v trezorje. Zaprite duty free!« se slišijo živčna navodila. Kot da gre za minute. Dobili so obvestilo, da bo vojska vsak hip napadla. Da ima navodila, naj strelja, če po potrebnosti.

15.30: Krvavi Potok

15.30 v Kompasovem bifeju na Krvavem Potoku. Skupaj poslušamo poročila ljubljanskega radia. Franček Rudolf nadvse evforično pozdravlja novorojeno državo Slovenijo. Se mi sanja? Niti besede o tem, kar se dogaja na mejah. Ob koncu poročil vendarle minuta o tem, kako skušajo vojaki na mejnih prehodih preprečiti policistom, da bi postavili table z napisom Slovenija. Morda je vse skupaj le igra prenapetih živcev. Morda se res ne dogaja nič posebnega. Morda so le govorice, da so v Lokvi tanki, da se v Divači že streljajo, da tanki z Bistriškega prodirajo proti mejnim prehodom. Sanje ali mora?

Kolega me odpelje proti Kozini. Na križišču množica ljudi in ustavljenih avtomobilov. Pod železniškim prehodom med Kozino proti Reki prva blokada. Kot v Kninu, pomislim. Iz Pivke prodirajo tanki. »Brkinci so trmast, ne

bodo jih spustili,« se pogovarjajo domačini. Sliši se, da so jih zaustavili in jih ne postijo naprej. Toda barikada na cesti tudi nam onemogoča, da bi se lahko odpeljali pogledat, kaj se v resnici dogaja.

Skupaj z novinarji italijanske RAI se odpravimo peš preko proge. Na drugi strani poskušamo pregovoriti domačine naj nas zapeljejo poroti Obrovu. »Pa kaj še, da nam tanki uničijo avtomobile,« je najpogostejši odgovor. Italijanska novinarka obžalujeta, da nimata s seboj več denarja. Mislita, da se da tukajšnje ljudi podkupiti. Po kakšnem kilometru hoje se nam nasmehne sreča. Sergej Dodič nas najprej odreši z ledeno mrzlim sokom, nato pa nas z džipom odpelje proti Obrovu. Že pred Materijo srečamo tanke. Kakšnih deset jih z vso hitrostjo vozi proti Kozini. »Še za staro železno niso dobri,« komentira moški del naše vojne posadke. Ob cesti v gostilnah mirno sedijo ljudje. Na njivah ženske grabijo seno.

17.00 Odrzimo za tanki nazaj proti Kozini. Ustavijo se pred barikadami avtobusov in tovornjakov. Oficir se pogaja s policisti. »Ne bi hotel biti grob, moramo naprej, do meje. Naj se civilisti umaknejo. Ne slikajte, če nočete, da vam vzamemo aparate,« stopnjuje ukaze. Italijanska turista mi skoraj jokata, ker sta padla v zasedo. »Kaj se dogaja! Impossibile,« prestrašeno zmajujeta z glavo.

17.00 Kozina

Vojška dobi od nekod navodila in se začne premikati proti železniški progi, da bi mimo blokade prečkala cesto. Toda nenadoma se pojavi vlak in obstane na tirih. Oficir skače do tankov in nazaj do policistov. Prepričevanje je vse glasnejše. Vlak se ne umakne. Množica na drugi strani proge vzklika in vabi vojake, naj pridejo pit z njimi.

Po kakšnih 15 minutah se kolona tankov nenadoma preusmeri na levo in ob železniški progi zapelje v bližino postaje, nato pa preko tirov in skozi ograjo prodre na glavno cesto in z veliko hitrostjo skozi križišče proti mejnemu prehodu Krvavi Potok. Pred zadnji tank nenadoma zapelje avto in ga ne spusti naprej. Množica ljudi se zbere ob tej barikadi. »Banditi! Fašisti! Okupatorji!« kričijo na vojake na tanku in njihovega oficirja. »Pridite pit z nami, pogostili vas bomo, samo zapustite to vojsko,« poskušajo biti prijazni nekateri domačini. Vojaki, še ne dvajsetletni golobradi fantje, samo prestrašeno gledajo. Pogajanja, zmerjanje in prepričevanje se nadaljujejo še precej časa.

Ob 18.00 uri se množica preusmeri na križišče glavne ceste Koper – Ljubljana – Reka. Nekaj velikih cistern preperečuje tankom in tovornjakom, da bi odpeljali proti meji. Na mestu, kjer je pred nekaj leti Stevan Mirkovič odpiral vodovod in najtopleje pozdravljal Slovence in prijateljstvo, ki se je med gradnjo vodovoda stakalo med JLA in domačini, zdaj kričijo na vojsko: »Okupatorji! Izdajalci!« Med domačimi fanti in vojaki na tankih steče pogovor. Na tankih je veliko Slovencev. »Kriminalci, nalašč so nad nas poslali Slovence,« je slišati iz množice, ki postaja vse večja.

19.00 Črni Kal

»Blokirani smo na Kozini, ne moremo naprej,« po radiu sporoča vojak svojim nadrejenim in se mi razumevajoče nasmeha. Po kakšne pol ure je stopnjujočo napetost mogoče skoraj čutiti. Tanki in tovornjaki prižigajo in spet ugašajo motorje. Oficir postrojuje četico kakšnih dvajsetih vojakov na glavni cesti. Izpod velikih čelad gledajo velike, prestrašene oči. Nek deček, zdi se kot bi ne bil niti polnoleten, se ves trese. Kolega ga objame in potrepnja po rami. Oficir daje ostra povelja. Nenadoma kolona tovornjakov zapelje proti cesti. Domačini napravijo živ zid. Nekaj minut ni jasno, kaj se bo zgodilo. Policaji mirijo domače fante, naj spustijo tovornjake in tanke. Živi zid se nekako razpre; kolona vojaških vozil z vso hitrostjo zapelje mimo bencinske črpalke in poskuša tu najti pot. Spet živi zid. In ponovno prepričevanja. Po kakšne pol ure takšne hoje po robu prepada vojaška vozila zapeljejo na travnik ob cesti.

»Zdaj so na meji in tu bodo ostali,« komentira nekdo iz množice.

Promet na cesti se sprosti. Na Črnem Kalu nekajkilometrsko kolona. Med njimi mnogo turistov. Zvem, da čakajo od 13. ure. Ob 19.00 se začne nenadoma premikati. Policisti urejajo promet. V kolono se vključijo tudi trije vojaški tovornjaki. Skupaj se odpeljemo proti morju. CVETKA GUZEJ SABADIN (Okupacija v treh slikah, Primorske novice, 1991)

Najbolj poglobljeno in celovito sliko dogajanja so Primorske novice ponudile z zgoraj navedenima besediloma pod naslovoma »Skozi gozd naperjenih cevi« in »Okupacija v treh slikah«. Uvrstiti ju je mogoče v reportažno vrsto, čeprav nista klasični reportaži, saj jima manjka literarnega stila, prav tako pa nista pravi reporterski zgodbi, ki bi obravnavali ljudi in zanimivosti, niti nista potopisa, ki bi ponujali doživetje popotnika, čeprav imata tudi nekatere elemente »lokalnega, mini« potopisa po primorskih cestah. Iz obeh besedil pa je bilo mogoče začutiti razpoloženje, ki je vladalo 26. junija 1991 med ljudmi, bralci so zvedeli za razmere na

cestah, na mejnih prehodih, videli so, s kakšnimi zagatami so se srečavali tako policisti kot prebivalci vasi ob meji.

Dogodek, ki sta ga obravnavali je bil prelomen, ustrežal je žanru, v katerem sta novinarja podala informacije. Te so bile preverjene, saj sta bila novinarja na kraju dogajanja, viri so bili imenovani. Besedilo je bilo razgibano, saj je vključevalo dobesedne navedke ljudi, ki sta jih srečala, vključen je bil tudi čustven moment. Besedili sta, izmed vseh obravnavanih, ponudili največ informacij.

12. SKLEP

12.1. Le neobičajen premik?

Kot eden glavnih nasprotnikov tezi, da se je vojna začela že 26. junija, je javnosti (predvsem primorski) znan Janez Janša, v času osamosvajanja minister za obrambo. Svoje stališče je leto po osamosvojitveni vojni pojasnil v intervjuju za radio Koper – Capodistria, ki je bil posnet 25. junija 1992, del pa je bil objavljen tudi v knjigi Dan prej.

Vprašanje novinarja Leona Horvatiča se je glasilo:

Vojna v Sloveniji naj bi se začela uradno in po vašem prepričanju v četrtek, 27. junija 1991, ob 1.15, ko je lahka protiletalska enota iz Karlovca pri Metliki prestopila slovensko mejo. Kmalu zatem je prišlo do streljanja. Oficir JA Prodanović je izstrelil rafal, teritorialci so odgovorili. Vendar pa so se enote JA začele premikati po Sloveniji že v sredo 26. junija, dopoldne. Tedaj so se odpravili proti italijanski meji tanki in oklepniki iz ilirskobistriške in pivške kasarne. Policisti in občani so jih poskušali ustaviti z barikadami. Ob tem je pri Divači oficir JA sprožil opozorilni strel v zrak. Tudi tu bi lahko govorili o napadu. Premikanje Čadovih enot ni sodilo v običajne premike vojske. (Križman in drugi, 1994: 6)

Janša je odgovoril:

Ne zagotovo ne. Toda poglejte: obkolitev učnega centra v Pekrah¹⁰ ni bil običajen premik JA, potem blokada brniškega letališča in kraja »jastrebov«¹¹, čeprav jih je stražila JA; to ni bil običajen premik. Še več takih akcij je bilo, tako da bi rekel, točno določil sekundo, kdaj je prišlo do agresije, je seveda tukaj nemogoče. Tukaj ni šlo za eno vojno napoved – in do minute natančno bi potem enote prestopile meje. Kajti jugoslovanska armada je tukaj bila. Na Primorskem je bila situacija 26. junija zelo resna. Ob 12.00 uri 26. junija je to situacijo obravnaval tudi svet za obrambo republike Slovenije pod predsedstvom Kučana. Bili so zraven tudi vsi – predsednik vlade, skupščine, vsi iz teh obrambnih resorjev – in bili smo pred veliko dilemo, kaj storiti. Milica in teritorialna obramba sta imeli ukaze, da pač nasilno ovirata te premike z barikadami, z ustavljanjem prometa in tako dalje. S tem oviranjem je bil otežen manever enot jugoslovanske armade. Vendar so imele te enote ukaz, ne glede na materialno škodo in žrtve, priti na cilj. Ta dilema, ali že takrat dati ukaz za uporabo orožja, je bila še toliko večja, ker se je Slovenija takrat pripravljala za razglasitev samostojnosti, ker se je pričakovalo nekaj visokih gostov, ki potem niso prišli.

Ne vem, če bi se začelo streljati, bi jasno bila situacija še težja in na nek način bi mi svetu tudi težje dokazali. Jaz mislim, da je bila odločitev predsedstva, da ni še takrat ukazalo uporabiti orožje, pravilna, kajti svetu bi težje dokazali, da je prišlo do brutalne agresije JA. Potem pa, ko so novinarji sami lahko videli tanke, ki so šli mimo Ljubljane, ko so mendrali avtomobile in tako naprej, je šla v svet ta slika in je bil ta ukaz predsedstva o uporabi orožja na nek način bolj prepričljiv za svetovno javnost. (Križman in drugi, 1994: 6)

¹⁰ 23. maja 1991 je v bližini učnega centra Pekre pri Mariboru JLA ugrabila načelnika mariborskega štaba TO Vladimirja Miloševića in stotnika Milka Ozmeča. Položaj je bil skrajno zaostren, letala in helikopterji so preletavali Slovenijo. Zvečer je med demonstracijami pred vojašnico umrl demonstrant Josef Simčik, ki ga je do smrti povozil vojaški transporter.

¹¹ 21. junija so vojaški piloti z brniškega letališča ugrabili deset letal tipa kragulj, ki so bila last republiškega štaba Teritorialne obrambe Slovenije.

Janez Janša je torej priznal, da premiki JLA proti mejam z Italijo 26. junija niso bili običajni manevri, jih je pa neupravičeno izenačil z obkolitvijo učnega centra v Pekrah. Konec maja, ko se je zgodil incident v Pekrah, so v Sloveniji namreč še vedno veljali zakoni SFRJ. V sredo, 26. junija, ko je šla JLA proti mejam z Italijo, pa so že veljali slovenski zakoni, sprejeti večer prej v slovenski skupščini, ki so Slovenijo formalnoppravno osamosvojili. Isti zakoni so veljali tudi dan kasneje, 27. junija, ko je JLA prečkala mejo pri Metliki, kar velja za začetek oboroženega napada na Slovenijo. Zakonska podlaga za ukrepanje je bila torej 26. in 27. junija enaka, bolj ali manj enaki dogodki z istimi cilji pa so bili »dan prej« obravnavani kot neobičajni manevri, »dan potem« pa kot agresija na samostojno Slovenijo.

Iz odgovora Janeza Janša je mogoče sklepati celo, da je državni vrh dal večji pomen visokim gostom in videzu, ki so ga bili slovenski državniki pripravljene ustvariti zanje, kot varnosti svojih državljanov. Tudi njegov argument, ko se sklicuje na novinarje, češ da bi bil učinek večji, če bi sami videli tanke v glavnem mestu, ne zdrži. Novinarji namreč sledijo dogodkom in 26. junija so sledili dogajanju, bili so na barikadah in mejnih prehodih na Primorskem, a o dogajanju niso mogli (ali niso smeli?) poročati. Ljubljanski radio je namreč vso pozornost posvetil napovedim praznovanja, dogodki na Primorskem, ki so bili dejansko začetek vojne, pa so bili predstavljeno kot zastoji na cestah.

In nenazadnje se lahko vprašamo, zakaj več štejejo tanki, ki gredo mimo Ljubljane, kot ljudje iz primorskih vasi, ki so se postavili pred tanke. Avtomobile pa so prav tako mendrali že 26. junija.

Če pa je v takratnih okoliščinah državni vrh pragmatično odločil, da je – ne glede na dejstva – bolj upravičeno zamolčati premike na primorskih cestah zaradi višjih, državnih interesov, bi bilo pošteno do ljudi, ki so se že dan prej postavljali po robu oklepnikom JLA, da jim vsaj kasneje, ko je bila nevarnost posredovanja JLA mimo, dejanja priznajo. Namesto tega je Janez Janša v svojih spominih kritiziral situacijo na Primorskem kot porazno, čeprav ni s sodelavci storil ničesar, da bi preprečil napredovanje JLA proti mejam in s tem njihovo zasedbo strateških položajev še preden so se drugod po Sloveniji premiki sploh začeli.

Drugače je storil Jelko Kacin (v času osamosvajanja minister za informiranje), ki je maja 1994 v govoru na proslavi ob dnevu Slovenske vojske v Ajševici orisal, kaj se je dogajalo junija 1991. »Spomnim se, da smo med pripravami na proslavo razglasitve samostojnosti že vedli, da se na Primorskem premikajo, vendar nisem smel povedati novinarjem, da so tanki res krenili. Govoril sem o prometnih težavah, o zastojih na cestah, o vzdrževalnih delih. To smo naredili zato, da smo pridobili nekaj dragocenih ur, da smo opravili slovesno razglasitev samostojnosti države pred slovenskim parlamentom.« (Kacin, v Križman in drugi, 1994: 1)

V govoru v Božičih pa je 28. maja 1994 Kacin razložil: »Če bi že pred proslavo izdali ukaz za uporabo orožja, potem bi tujina morebitno streljanje ocenila kot začetek državljanske vojne. Dogodki po razglasitvi samostojnosti pa so že sodili v kategorijo meddržavnih spopadov.« (Križman in drugi, 1994: 6)

Dejansko je za meddržavne spopade šlo že 26. junija, a zaradi enodnevne razlike med sprejetjem osamosvojitvene zakonodaje v parlamentu in slovesne razglasitve samostojnosti na proslavi pred parlamentom, je v javnosti zavladovalo zmotno mnenje, da se je Slovenija osamosvojila šele 26. junija. Celo udeleženci osamosvojitvene vojne, s katerimi sem se pogovarjala, so na vprašanje, zakaj, po njihovem mnenju, dan prej še vedno ni uradno priznan kot začetek vojne, odgovarjali, da državni vrh pač ni smel dovoliti, da bi se zgodila državljanska vojna in da je bilo treba počakati, da mine proslava. Šele potem je bila vojna »dovoljena«, saj je šlo za agresijo vojske ene države (SFRJ) na drugo državo (Slovenijo). Dejansko pa se je prav to dogajalo že dan prej.

12.2. Moč medijev

Čeprav so mediji o osamosvajanju Slovenije in tudi o njeni osamosvojitvi junija 1991 veliko pisali, je prvi poskus JLA, da prepreči slovenskim enotam prevzem mejnih prehodov, minil brez njihove posebne pozornosti. Koprski radio je sicer skušal biti ažuren, a mu je to preprečil ljubljanski radio. Vseeno so koprski novinarji začeli prvi v Sloveniji javnost obveščati, da so proti meji z Italijo krenili tanki in da se jim slovenska policija in ljudje postavljajo po robu. Žal so posnetki koprskega radia o tem izgubljeni.

Pričakovali bi, da so bili tanki, ki uničujejo ceste dovolj tehten dogodek, da bi se mu časopisi posvetili pozornost. A ni bilo tako. Prve strani časopisov so polnile fotografije dviganja nove slovenske zastave na proslavi pred parlamentom in besede iz Kučanovega slavnostnega govora. Začetek vojne pa so prezrli, omenili so ga le z nekaj besedami.

Mediji, kot eni glavnih oblikovalcev javnega mnenja, so tako v javnosti ustvarili napačno podobo, ustvarili so vtis, da se je vojna začela šele 27. junija. Dogodki »dneva prej« in dejanja ljudi, ki so se postavili pred tanke, pa ostala prezrta.

Šele Primorske novice so z dvodnevno zamudo (takrat so izhajale v torkih in petkih) svoje bralce seznanile z dogodki na primorskih cestah. Vendar tudi njihovo poročanje ni izpolnilo vseh norm kakovosti. Čeprav so z reportažnimi zapisi prikazali vzdušje, novinarji niso ponudili poglobljenega pogleda na dogajanje in njegovo ozadje, niso poskušali najti razlogov, zakaj drugi niso poročali o »dnevu prej«.

Na začetku slovenske vojne za osamosvojitve so tako mediji še enkrat pokazali svojo moč, da dogodek naredijo ali izbrišejo. Takrat so ga, žal, izbrisali.

Naslovnikovega pričakovanja, ki – še posebej v tako prelomnih trenutkih, kot je bil dan po osamosvojitvi Slovenije – zahteva celovit pregled dogajanja, časopisni novinarji »dan potem« niso zadovoljili. Ne Delo ne Primorski dnevnik nista uspela sestaviti celovite informacije. Delo je poročalo objektivno, bolj ali manj točno, navajalo je vire, s čimer je dajalo podatkom, ki jih je navajalo, verodostojnost, hkrati pa je najpomembnejše – začetek vojne – skoraj zamolčalo. Na drugi strani je Primorski dnevnik posređoval precej več informacij o premikih tankov in dejanskih razmerah na meji, vendar precej površno in zmedeno. Kakovostnega novinarstva torej niso doseli novinarji ne enega ne drugega medija.

Primorske novice pa, ki so ponudile veliko podatkov, ki jih v drugih medijih ni bilo mogoče zaslediti, so želele poudariti pomen Primorske in Primorcev, da so se postavile nasproti Ljubljani, ki o začetku vojne ni poročala, bralcem pa niso ponudile takega poglobljenega besedila o tej tematiki. Časopis na primer ni objavil komentarja o tematiki, ki ji je posvetil dobršen del časopisa. Na prvih treh in na zadnji strani so namreč pisali le o 26. juniju, navajali pa so le dejstva, brez poglobljene analize, ki bi si jo aktualna tematika zaslužila.

Vseeno pa gre Primorskim novicam zasluga, da so sprožile vprašanje, kdaj se je osamosvojitvena vojna v Sloveniji v resnici začela, in da so se začele boriti, da bi tudi širša javnost spoznala, kaj se je »dan prej« dogajalo ter da bi te dogodke priznali tudi v vrhu slovenske države.

13. SEZNAM LITERATURE

13.1. Samostojne publikacije

- Erjavec, Karmen (1999): Novinarska kakovost. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Janša, Janez (1992): Premiki: nastajanje in obramba slovenske države 1988-1992. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- Kolšek, Konrad (2001): Spomini na začetek oboroženega spopada v Jugoslaviji 1991. Obzorja, Maribor.
- Košir, Manca (1988): Nastavki za teorijo novinarskih vrst. Državna založba Slovenije, Ljubljana.
- Košir, Manca (2003): Surovi čas medijev. Fakulteta za družbene vede, Ljubljana.
- Križman, Silva, Leon Horvatič, Maks Hožič, Miran Kljun, Tomo Šajn, Slobodan Valentinčič, Tomo Vidic (1994): Dan prej. Primorske novice, Koper.
- Repe, Božo (2001): Slovenci v osemdesetih letih. Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana.
- Repe, Božo (2004): Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije (III. del: osamosvojitve in mednarodno priznanje). Arhivsko društvo Slovenije, Ljubljana.
- Slivnik, Danilo (1991): Sto osamosvojitvenih dni. Delo, Ljubljana.
- Stele, France (1991): Slovenija – skozi ogenj do neodvisnosti. Samozaložba, Komenda.
- Švajncer, Janez J. (1991): Obranili domovino – Teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo 1991. Viharnik, Ljubljana.

- Uredništvo Cankarjeve založbe (1991): *Vojna za Slovenijo*. Cankarjeva založba, Ljubljana.

13.2. Članki v zbornikih

- Juri, Aurelio (2003): »Z mirom za vojno – kontroverzno 'vmešavanje' koprskih lokalnih oblasti?!«. *Acta Histriae*, letnik 11, številka 1, stran 147-153. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Koper.

- Pelikan, Egon (2003): »Kratka kronologija osamosvojitve Republike Slovenije«. *Acta Histriae*, letnik 11, številka 1, stran 9-25. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Koper.

- Pirjevec, Jože (2003): »Vojna v Sloveniji«. *Acta Histriae*, letnik 11, številka 1, stran 27-48. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Koper.

- Šajn, Tomo (2003): »Vojna za Slovenijo na Ilirskobistriškem«. *Acta Histriae*, letnik 11, številka 1, stran 155-160. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Koper.

- Valentinčič, Slobodan (2003): »'Dan prej' – od kod in zakaj«. *Acta Histriae*, letnik 11, številka 1, stran 295-302. Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče, Koper.

13.3. Članki v časopisih

- Ob razglasitvi samostojne države v Sloveniji slovesno. Delo, številka 145, 24. junij 1991.

- Jutri razglasitev samostojnosti. Primorske novice, številka 50, 25. junij 1991.

- 26. junij v znamenju lipe in kresov. Primorske novice, številka 50, 25. junij 1991.

- Republika Slovenija samostojna država!. Delo, številka 148, 26. junij 1991.

- Če bo treba, bo slovenska policija mejne prehode branila tudi s silo. Delo, številka 149, 27. junij 1991.
- JLA in policisti iz oči v oči. Delo, številka 149, 27. junij 1991.
- Na meji mir in slovenske zastave – Koloni JLA običali pod Nanosom. Primorski dnevnik, številka 144, 27. junij 1991.
- Najbolj dramatično je bilo na Kozini in pri Lipici, kjer je bila meja več ur zaprta – Velika napetost na mejah. Primorski dnevnik, številka 144, 27. junij 1991.
- Slovesno so razglasili samostojnost Slovenije. Delo, številka 149, 27. junij 1991.
- V senci tankov. Delo, številka 149, 27. junij 1991.
- Bitka za table. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.
- Hubelj: No passaran!. Primorske novice, števila 51, 28. junij 1991.
- Kronika slovenske meje 26. junija 1991. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.
- Oklepniki le »z vaje«. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.
- Okupacija v treh slikah. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.
- Oster protest Sežancev. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.
- Primorci množično ustavljali tanke. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.
- Primorci so marsikje ustavljali tanke. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.
- Prvi dan na Bistriškem. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.
- Skozi gozd naperjenih cevi. Primorske novice, številka 51, 28. junij 1991.

- Predsednik države ni vedel za vojno!. Primorske novice, številka 80, 8. oktober 1991.

- Janševe trditve so smešne. Primorske novice, številka 48, 30. junij 1992.

13.4. Spletne strani

- Izjava predsednika Predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana državljanom in državljanke ob posegu enot JA na samostojno in suvereno Slovenijo. Ljubljana, 27. junij 1991. Objavljeno na spletni strani: http://www2.gov.si/up-rs/uprs_slo.nsf, na dan 19. aprila 2005.

- Govor predsednika Predsedstva Republike Slovenije Milana Kučana na slovesnosti ob razglasitvi samostojnosti Republike Slovenije, Nocoj so dovoljene sanje, jutri je nov dan. Ljubljana, 26. junij 1991. Objavljeno na spletni strani: http://www2.gov.si/up-rs/uprs_slo.nsf, na dan 19. aprila 2005.

- Zver, Mirko: Kronologija dogajanja med osamosvojitveno vojno na Pivškem. Objavljeno na spletni strani: <http://www.geocities.com/pivkatour/vojna.html>, na dan 18. aprila 2005.

- Govor predsednika Kučana ob odkritju spomenika v Divači. Divača, 25. september 1999. Objavljeno na spletni strani: http://www2.gov.si/up-rs/uprs_slo.nsf, na dan 19. aprila 2005.

- Govor Kučana na slovesnosti ob 10. obletnici odhoda zadnjega vojaka Jugoslovanske armade iz Slovenije: Trenutek, ko je Slovenija dokončno in nepreklicno postala sam svoj gospodar. Koper, 26. oktober 2001. Objavljeno na spletni strani: http://www2.gov.si/up-rs/uprs_slo.nsf, na dan 19. aprila 2005.

13.5. Dokumenti

- Danes, ukazujem.... (prva stran ukaza za prevzem mejnih prehodov)

- Deklaracija ob neodvisnosti. Uradni list Republike Slovenije, številka 1, 25. junij 1991.

- Delovanje civilnih struktur in prebivalstva na območju občine Sežana v pripravi in obdobju vojne na Slovenijo.

- Depeša Postaje milice Sežana, številka 2-38/116 in Depeša Oddelka milice Divača, številka 38-455/1-91.

- Načrt oviranja.

- Nasilna zasedba mejnega prehoda Krvavi Potok – kronološki pregled dogodkov.

- Odprava krivic civilnim strukturam, ki so sodelovale v osamosvojitveni vojni. Pismo Matije Potokarja vladi Republike Slovenije. 30. januar 2005.

- Pregled bojnih dejavnosti v južnoprimorski pokrajini od 26. 06. do 03. 07. 1991.

- Pregled dogodkov, 26. 6. 1991.

- Shema blokade vojašnice Kozina.

- Shema blokade vojašnice Sežana.

- Sklepi Skupščine občine Sežana. Dokument številka 804-03/01-9, z dne 25. septembra 1991.

- Splošni opis nekaterih aktivnosti milice (policije) in ljudi na sedanjem območju občine Hrpelje-Kozina v času osamosvajanja Slovenije v letih 1990-91.

- Temeljna ustavna listina o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije. Uradni list Republike Slovenije, številka 1, 25. junij 1991.

- Uradni zaznamek.

- Ustavni zakon za izvedbo Temeljne ustavne listine. Uradni list Republike Slovenije, številka 1, 25. junij 1991.

- Zadeva: Akcija osamosvojitvev.

- Zadeva: pojav vojakov JLA na mejnem prehodu Škofije.

- Zadeva: postavitvev table R Slovenija na mejnem prehodu Škofije in drugo.

- Zadeva: preprečitev zamenjave table.

13.6. Drugi viri

- Škamperle, Tjaša (2001): O delu novinarjev Radia Koper v času osamosvojitvene vojne. Predvajano na Radiu Koper 25. junija 2001. (posnetek v fonoteki Radia Koper).